

Megjegyzés a fordításhoz

Az alábbi fordítás nem feltétlenül csúcsmínőségű, és nem is túl szép - de legalább lehetőséget ad a francia nyelvben nem jártas olvasóknak arra, hogy elolvassák a könyvet.

A fordítás a lenyűgöző online fordítási eszközzel készült: *DeepL* :

<https://www.deepl.com/translator>

Sajnos a kész fordítás általános minőségéről nem tudok nyilatkozni.

A fordítás forrása az 1906-ban Párizsban megjelent eredeti kiadás. Ez itt érhető el online: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k104541k.r>

A 2006-os újrakiadás itt tekinthető meg és vásárolható meg:

http://www.bibliothequemalgache.com/fiches/059_Cultru.html

Amennyire lehetséges, megtartottam az eredeti oldalszámozást (az 1906-os kiadásé); elkerülhetetlen, hogy egy-két sor néha visszamaradjon egy oldalon, vagy előre kerüljön a következőre. És a szöveg folyása helyenként kissé furcsán néz ki. Ez az oldalszámozás azonban lehetővé teszi, hogy az érdekes részeket könnyen összevethessük a francia eredetivel.

Bár a francia divat szerint a tartalomjegyzéket a könyv végére szokás tenni, én itt az elejére tettem.

A végén egy szójegyzéket mellékeltem a helységnevekről és a történet néhány főszereplőjének nevééről.

A lábjegyzetekben az "A.C. Fonds" szavak a francia hivatalos levéltárban található "Archive Coloniale Collection"-t jelentik. A lábjegyzetek a Cultru (a *aszteriszkkal jelöltek) és az enyémekek keverékei.

A "noirs", "nègres" és "blancs" szavakat Cultru és az általa idézett személyek gyakran használják; ezeket egyszerűen úgy fordították le, ahogy vannak - "feketék", "négerek" és "fehérek" -, bár mi most inkább a "bennszülöttek", "afrikaiak/maagaszkáriak" (vagy "rabszolgák") és "európaiak" szavakat használnánk. Az eredeti nyelvérzék megtartása érdekében azonban a fordítás nem törekszik a modern, elfogadható fordításokra.

A helységnevek legtöbb írásmódja az eredetiben is megmaradt.

Andy Drummond (szerkesztő)
május 2022

Prosper Cultru

**Egy császár
Madagaszkár
a XVIII. századbanth**

-
Benyowszky

PARIS

Augustin Challamel, Kiadó
Rue Jacob, 17

-
Tengeri és gyarmati sorozat

1906

Prosper Cultru (1862-1917)

francia történész volt,

és a gyarmatosítás történetének egyik úttörője.

A párizsi Sorbonne-on a gyarmattörténet professzora volt.

1906-tól kezdve.

Tartalomjegyzék

ELŐSZÓ	5
ELSŐ FEJEZET	9
Benyowszky fiatalsága. - Lengyelországban töltött időt. - Kamcsatkára száműzték, elfoglalta Bolsheretz városát, és a tengeren menekült. - Japán partjait követve jutott el Makaóba. - A francia kereskedelmi állomás főnökei fogadták, átment az Île-de-France-ra, és 1772-ben megérkezett Lorient-ba.	
II. FEJEZET	37
Francia kapcsolatok a madagaszkáriakkal a 18. században. - A kereskedelem. - Modave gróf Fort-Dauphin-i letelepedése - 1722-1769.	
III. FEJEZET	59
Benyowszky Madagaszkárra - Az önkéntes hadtest megalakulása. - M. de Boynes által adott utasítások, amelyek nem voltak elég pontosak. - Turgot nézetei. - Benyowszky fantáziadús tervei.	
IV. FEJEZET	75
Benyowszky első vitái a szigetek adminisztrátoraival - Az Antongil öbölben telepszik le. - Bejelenti a miniszternek, hogy felfedezte és hamarosan leigazza Madagaszkárt (1774-1776).	
V. FEJEZET	103
Benyowszky azzal vádolja az intendánst és a szigetek kormányzóját, hogy tönkre akarják tenni a vállalkozását. - A segesvári könyvelő ügye. - A szigetekről Madagaszkárra irányuló szállítmányok. - Kedvezőtlen jelentések a létesítményről.	
VI. FEJEZET	127
M. de Sartine vizsgálatot rendel el, 1776. - MM. de Bellecombe, Chevreau és de la Pérouse jelentése: Benyowszky semmit sem tett abból, amit állít, és két milliót költött.	
VII. FEJEZET	157
A társaság felszámolása. - Benyowszky Ampansacabé madagaszkári volt? - Franciaországba ment, ott jól fogadták, visszatért Ausztriába. - Pénzre szorulva rabszolga-kereskedelmi expedíciót szervez Madagaszkárra. - Megtámadja a francia állásokat. - A szigetek kormányzója csapatot küld ellene: Benyowszky meghal a harcban.	
Függelékek	191
Név- és helynévtár	216

ELŐSZÓ

Nincs regényszerűbb történet, mint Benyovszky báróé; kevés olyan szerző van azok közül, akiknek képzelőerejét dicsérik, aki annyi kalandot adott volna a szereplőinek, mint amennyit ő saját magának tulajdonít *Emlékirataiban*.

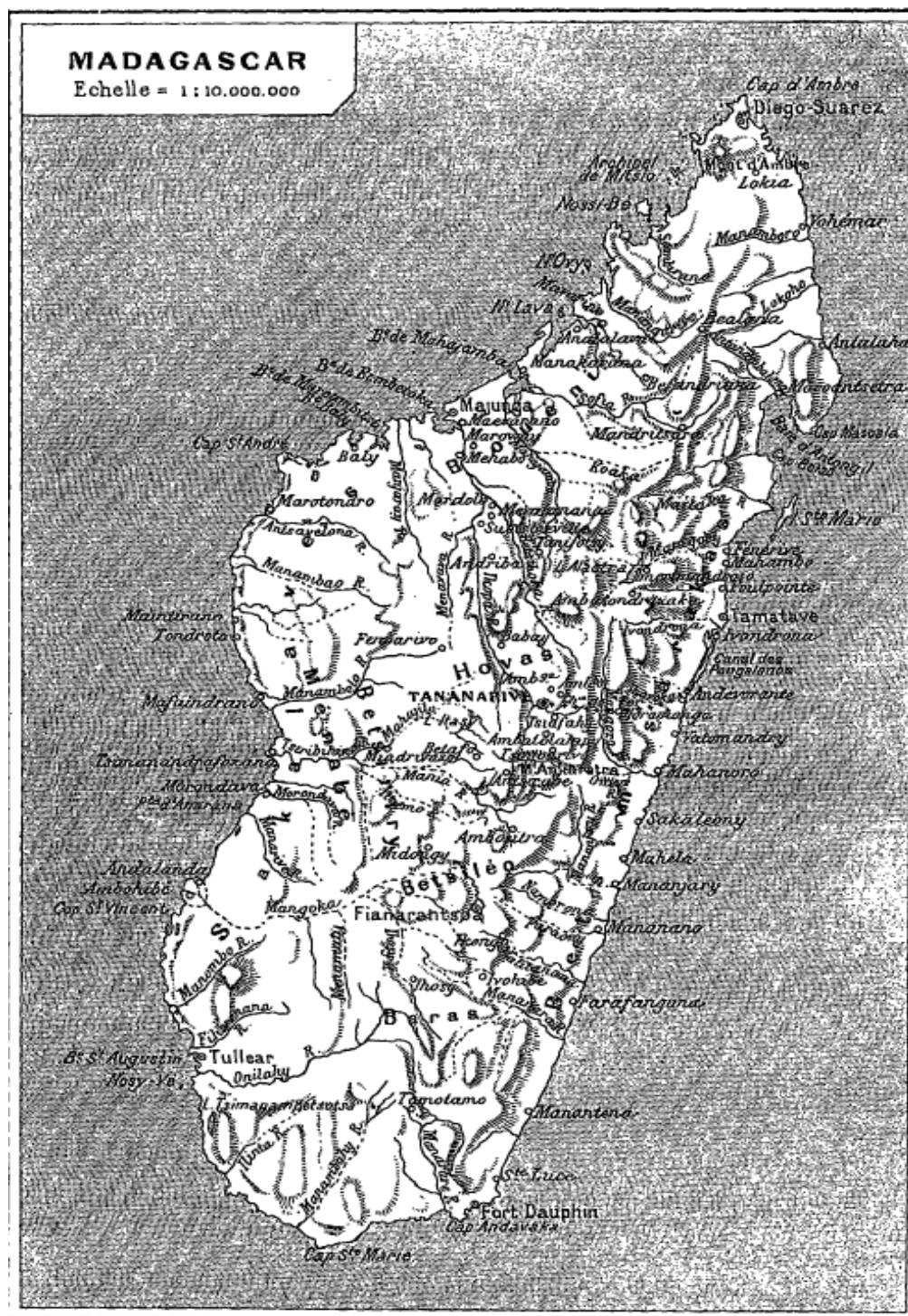
Hogy ez a Lengyelország szabadságáért harcoló magyar úr az oroszok kezére került, az Okotszki-tengeren túlra száműzték, olyan vidékekre, amelyeket addig alig jártak be a szőrmevadászok, abban egyetértünk, hogy ott volt anyag szép utazási emlékekre, és ami talán a száműzetés szenvedéseit a felfedező dicsőségével kárpótolta volna. 1770-ben a cári birodalom távoli tartományai, üres sztyeppék, a szélső Szibéria élettelen erdei és a Csendes-óceán jeges kikötői, ahol még soha egyetlen Európából érkező hajó sem kötött ki, alig voltak ismertek. De ez a száműzetés, amely egy közös élet legjelentősebb eseménye lenne, csak az első, szinte a legkevesebb. Amint Kamcsatkára ért, a báró felemelte a többi száműzöttet, elfoglalta Bolsheretzka városát, és a helyőrséget kegyelemdőfésre kényszerítette. Egy ötven tonnás csónakon kimerészkedett a Tatárföld partjainál lévő ismeretlen tengerekre; öt hónapnyi veszélyes hajózás után elérte Makaót, végre európaiakra és a szabadság biztosítékára talált.

A kínai francia kereskedelmi állomás vezetője üdvözölte, és társaival együtt megérkezett Lorientba, miután majdnem megkerülte az öreg kontinenst. Másikuk visszatért volna Magyarországra, legalább pihenésre vágyott volna; de úgy tűnt, hogy képtelen alávetni magát egy rendezett társadalom fegyelmének. Beleegyezett, hogy Madagaszkáron alapítson telepet a francia király nevében. Hamarosan leveleiben közölte, hogy várost alapított, kereskedelmi állomásokat létesített, megtisztította a földet, az egész szigetet felfedezte és megszelídítette a bennszülötteket. Panaszok azonban Párizsba is eljutottak; a szomszédos kolóniák adminisztrátorai ellentmondtak beszámolóinak és gyanúba keverték tevékenységét: vizsgálatot rendeltek el, amely után Benyowszky elégedetlenül, de nem kegyvesztetten visszatért Franciaországba. Ott a kedvezőtlen vizsgálat ellenére jól fogadták, nyugdíjat kapott, a szvitben brigadérosná nevezték ki; de még mindig aggódva tért vissza Ausztriába, huszárezredes Csehországban, üzletember Fiumében, önkéntes Amerikában, ahová túl későn érkezett, a háborúnak vége, mindenütt és hiába hajszolta a szerencsét, végül új földeket kereső fejedelmeknek ajánlotta fel állítólagos madagaszkári királyságát. Az angol miniszterek által elutasítva, rábeszélte egy tapasztalatlan matematikust, rábeszélte öt-hat tönkrement úriembert, két rabszolgakereskedőtől némi pénzt vett fel, kisütött egy hajót, és visszatért az általa alattvalóinak nevezettekhez, hogy a támogatói javára kereskedjen velük. De a vállalkozás katasztrófába fulladt: hogy utánpótláshoz jusson, kifosztott egy francia állomást; a mi csapataink megtámadták, és fegyverrel a kezében elpusztult.

Nem meglepő, hogy egy ilyen ember többé-kevésbé vidám kitalációkkal díszítette emlékiratait, amelyeket elsősorban a részvényesek elcsábítására írt; ráadásul a haditengerészeti miniszterrel folytatott hivatalos levelezése azt bizonyítja, hogy a legkevésbé sem tartotta magát kötelességének, hogy a dolgokat úgy írja le, ahogy azok voltak. Nem ő az első utazó, aki némi szabadságot vett ki az igazsággal szemben; de elmondható, hogy messze túllépte a magáról jót mondó embereknek megengedett szabadság határait,

ezért lehetetlen szigorú vizsgálat nélkül elfogadni a legcsekélyebb állításait is; és mégis, még ha meg is fosztjuk a benne lévő tévedésektől és valótlanságoktól, az embernek mégis az egyik legkülönlegesebb kalandos történet marad a kezében, amit olvasni lehet, és ez a magyarországi mágnás, *Ampansacabé*, Madagaszkár uralkodó ura, vagy hogy jobban mondjam, császára, akinek miniszterei, hadseregei, fővárosa van, és mégis az ördögöt rejti az erszényében, jókor jött annak a századnak az utolsó éveiben, amely tudta, hogy Korzika királya, Theodore de Neuhof Cagliostro bolondja, és amely Alexandre Dumas születését látta.

A tanulmány anyagát a gyarmati levéltárakból (Madagaszkár és Ile-de-France gyűjteményei) vettük, amelyek a teljes dossziét tartalmazzák eredetiben vagy hitelesített másolatban, valamint a Külügyminisztérium levéltárából, ahol az Ázsia-gyűjtemény (18. kötet) tartalmazza a báró halálakor a tárcájából lefoglalt dokumentumokat. Pasfield Oliver kapitány bevezetője az *Emlékiratok* két angol nyelvű kiadásának élén, amelyeket 1893-ban és 1904-ben adott ki, értékes információkkal szolgált; a második kiadás végén igen teljes bibliográfia található azokról a művekről, amelyek így vagy úgy Benyovszkyra vonatkoznak. Végül M. A. Lirondelle vette a fáradságot, hogy a British Museumban elemezze számunkra Ivan Rjumin beszámolójának szövegét, aki egyike volt azoknak az oroszoknak, akiket erőszakkal vittek Makaóba, majd onnan Franciaországba. Ennek a tanúnak köszönhetően a szökés és az utazás a történész szemében elnyeri azt, amit a regénykedvelő szemében elveszít.

ELSŐ FEJEZET

Benyowszky fiatalsága. - Lengyelországba költözik. -

Kamcsatkára számúzik, elfoglalja Bolsherezsk városát, és a tengeren keresztül menekül. - Japán partjait követve jutott el Makaóba. - A francia kereskedelmi állomás főnökeinek fogadtatásával az Île de France-ra utazott, és 1772-ben megérkezett Lorient-ba.

1772 júniusában a londoni *Gentleman's Magazine*-ban megjelent egy levél Kínából, amely nagy közérdeklődést keltett. Egy furcsa kinézetű hajóról számolt be, amely Kantonba érkezett: 65 ember volt a fedélzeten, köztük 5 nő, a parancsnokot pedig Benyowsky bárónak hívták. Az oroszok által Lengyelországban fogságba ejtett, Kazanyba szállított férfi másokkal együtt megszökött ebből az erődől, miután legyőzte az erődöt őrző katonákat. Sikerült eljutnia Kamcsatkára, ahol egy barátja biztosított számára egy hajót. Ezután Kínába hajózott; de mivel akarata ellenére kelet felé vitték, kénytelen volt Amerika partjait követni az 57. fokig. Az ellenszél miatt nem tudta elérni Acapulcót, megpróbálta elérni a Fülöp-szigeteket, de ott nem tudott partra szállni. Kamcsatkát elhagyása óta hat hónap telt el, amikor elérte Makaót.

Ekkor jelent meg magának a bárónak a levele, amelyben rosszul beszélt franciául az útból:

"Börtönbe küldték, 1769-ben. Száműzetésbe vitték P. Soltyk herceggel, krakkói püspökkel, P. Kanguszko, P. Rzsevuisky, P. Pacz Kiovo püspökkel együtt. Kamcsatkán az északi szélesség 63. foka, 175. hosszúsági fok alatt, az 1771. évben.

"A "május hónapban, ment ki a gályarab *St. Péter*, haladva a 238. hosszúsági fok, az 57. szélességi fok, ahonnan vitorlázni, hogy át a sziget Mariain; a nagy vihar és erős szél lett Japánban a közelségből a kikötő Namgu tette a lábát a Land; onnan jött a sziget Touza és Bonzo, onnan egészen Nangeasaki, ahonnan, miután az élelmiszer, elhagyta és elhaladt a szigetek Amuy, amíg Formosa, és a sziget Baschet, végül vette az irányt egyenesen Macao, ahol megérkezett a hónap szeptemberében 1771 az év. Elindultam 85 emberrel, megérkeztem 62 emberrel."

A feljegyzést aláírták: "Baron Maurice-Auguste d'Aladar de Benyorsky, Colonelle de S. M. Impériale, Régimenter des Confédérés.

Miután egy bizonyos Nathaniel Barlow úr, aki akkoriban Makaón tartózkodott, ismét tájékoztatást kért tőle az útvjáról, a báró azt válaszolta, hogy a magyar királynő titokban 500 katonából álló hadtesttel küldte őt Lengyelország katolikus szövetségeseinek segítségére, akik háborúban állnak az oroszok által támogatott protestánsokkal. Alighogy csatlakozott a szövetséges csapatokhoz, az ellenség megtámadta, megverte, emberei nagy részével együtt elfogták és Szibériába küldték. Ott, ahol nagyon kegyetlenül bántak vele, sikerült megszökniük, elfoglalták az akkor már nagyon kevés emberre csökkent helyőrséget, és Kamcsatkára mentek, hogy hajóra szálljanak. Mivel egykor Málta gályáin szolgált, rendelkezett annyi hajózási ismerettel, hogy megkísérelje követni a partokat Kínáig. A szél elfújta, és arra kényszerítette, hogy északkelet felé hajózzon, az abban az irányban szerinte létező szigeteket keresve. Egy olyan helyen kötött ki, amelyről azt hitte, hogy közel van Amerika partjaihoz, ellátmányt vitt magával, és megpróbálta elérni Acapulcót;

de a szél miatt kénytelen volt feladni, megpróbálta elérni a Fülöp-szigeteket, érintette a Mariana-szigeteket, majd mivel a kedvezőtlen időjárás miatt nem tudta elérni Manilát, Makaó felé vette az irányt, ahová végül négy hónapos utazás után érkezett meg. Az őt szállító hajó 50 láb hosszú és 16 láb széles volt, teljesen fenyőből épült, és 80 tonnát nyomott.

Végül Le Bon francia püspök 1771. szeptember 24-én Makaóból írt: "M. A. Aladár Benyorsky magyar báró, Albert herceg, Szászország hercegének tanácsadója, Ő Királyi és Császári Apostoli Felségének, a Magyar Királynőnek ezredese és a Lengyel Köztársaság és Korona egyik ezredének tisztje, parancsnoka. Ez az úr, miután hét sebet kapott az oroszok elleni harcban, Kaminiel közelében, hadifogságba esett, és ugyanabba a városba vitték, ahol Szoltitz herceg, krakkói püspök, Lengyelország szenátora, mint államfogoly van fogva. A báró megtalálta a szökés módját, miután a fogoly herceg-püspöktől szabadalmat kapott, amely minden katolikus embert mindenekelőtt arra buzdít, hogy segítsenek a fent említett Aladár Benyorskij úrnak, hogy módot adjanak neki arra, hogy eljusson Németország császárához és a Szent Apostoli Székhez. A prelátus szabadalmát börtönéből keltezik 1770. november 6-án. Az 54 fős legénységből a kapitánynak csak 8 egészséges embere maradt: a többiek az ágyon feküdtek. Két hónapon keresztül éhezéstől és szomjúságtól szenvedtek. Kétszer tört el a hajója: kétszer javították meg. Nem tud sem portugálul, sem spanyolul; de beszél latinul, franciául és németül. Északról jött, és Japánba ment."

Ezek a különböző beszámolók, ha a kaland lényegét tekintve egyet is értenek, a részletekben nem. Ez kétségtelenül a hős képzeletének köszönhető, aki már akkoriban kezdett karriert csinálni. Valódi neve Maurice-Auguste, báró Benyowsky volt, a magyar helyesírás szerint Benyowszky, saját aláírása szerint Benyowszky. Azt állította, hogy Verbován, családjá szülőföldjén született;

Neutra megyében, 1741-ben. Samuel Aladar de Benyowszky báró fia volt, akiről azt állította, hogy lovassági tábornagy volt Ausztria szolgálatában. Amikor 1772-ben átutazott az Île de France-on, azt mondta a kormányzónak, Chevalier Desroches-nak, hogy lengyel származású és a tizenharmadik báró, akinek ez a neve. Nagypja a császár meghívására Erdélybe ment, és az császár jelentős birtokot adott családjának ebben a tartományban, amelyet újra akart népesíteni. Korai ifjúságát Bécsben töltötte a fiatal nemeseknél szokásos munkával és gyakorlatokkal; 14 éves korában alhadnagyként belépett a hadseregbe. Az ember szeretne mindebben biztosra menni: de sohasem volt azonban a módszeres kétely jobban indokolt, mint ebben a történetben, ahol már a kezdetektől fogva bővelkedik az ellentmondásokban. Így az *Emlékiratok* utolsó angol szerkesztője, Pasfield Oliver kapitány szerint a verbovai plébánia anyakönyvei a báró születését 1746-ra teszik.

Azt állítja, hogy 1756-ban Lobositz, 1757-ben Prága és 1758-ban Domstadt csatáiban vett részt, először hadnagyként, majd kapitányként, végül Laudon marsall segédtszjtjeként. Bármilyen korban is kaphattak rangot az akkori fiatal nemesek, lehetetlen, hogy részt vett volna ezekben a hadjáratokban, ha 1746-ban született. Ezt a dátumot elfogadva, mivel nehéznek tűnik, hogy ne így legyen, az *Emlékiratok* az első oldaltól kezdve erős hibákat tartalmaznak, hogy ne mondjam, rosszabbat. Ezeknek ráadásul ellentmond Benyovszky szolgálatainak egy autográf kimutatása, amely szerint nem tartozott azokhoz az ezredekhez és nem viselte azokat a rangokat, amelyeket később magának tulajdonított. 1762-ben, apja halála után elhagyta az osztrák hadsereget, és a lengyel hadsereghez csatlakozott. 1763-tól 1767-ig a Kalicz-kavalléros ezred őrnagya volt.

Desroches-nak kijelentette, hogy kilépett a szolgálatból, mivel nem tudott alkalmazkodni ezredeséhez, és visszavonult Erdélybe, hogy kizárólag a tanulmányoknak szentelje magát.

Az *Emlékiratok szerint* azért ment Lengyelországba, hogy birtokba vegye egy nagybátyja, a köztársaság egyik méltósága örökségét. Mivel apja időközben meghalt, sógorai lefoglalták az őt megillető birtokot, és erőszakkal megakadályozták, hogy belépjen az örökös birtokra. Ekkor összegyűjtötte néhány vazallusát, felfegyverezte őket, és karddal a kezében berendezkedett a birtokon. Rokonai és szövetségesei megvádolták, a közbéke megzavarójaként kezelték, a bécsi kancellária elítélte, és Lengyelországba kényszerült menekülni. El kell ismerni, hogy ez a beszámoló megfelel annak, amit jelleméről tudunk; igaznak is tűnik. Könnyen érthető, hogy miért hallgatott erről a kalandról a Desroches-szal folytatott beszélgetéseiben és a szolgálati feljegyzéseiben. Így könnyen megmagyarázható, hogy belépett a lengyel hadseregbe, ami egy száműzött ember egyetlen erőforrása volt. Ekkor vette feleségül Henska kisasszonyt, egy helyi nemes lányát. Ezután utazott, ahogy ő mondja, Németországba, Hollandiába és Angliába? Párizsban töltött egy évet? Ez erősen kétséges. 1764-ben, amikor Stanislaus Augustust megválasztották, még mindig Varsóban tartózkodott. Utazásainak aligha tartozunk több hitellel, mint a máltai gályákon tett karavánútjainak. "Éppen Indiába készült indulni, mondja, amikor a lengyel szövetségesek visszahívták". Amikor ezt írta, 1784 körül, nem emlékezett arra, hogy bárhol máshol is megírta volna a kezében, hogy 1763-tól 1767-ig őrnagy volt a Kalicz-kavallériában, és hogy a katonai fegyelem, bármennyire is könnyűnek tartják Lengyelországban, nem adhat engedélyt a tiszteknek arra, hogy Indiába menjenek. Visszatérve tehát Krakóba, a konföderációsok szerinte ezredessé, ezredtábornokká, lovassági parancsnokká és szállásmester tábornokká nevezték ki. Meglepő, hogy egy ilyen fiatal és teljesen ismeretlen tisztet ennyi kitüntetéssel tisztelnek meg. A lengyel vezérek, mint tudjuk, féltékenyek voltak egymásra, néha egymás között harcoltak, és orvvadászkodtak a csapataik között. És ezek a csapatok, amelyek mind lovasságból álltak össze, olyan urakból toborozva, akik mindannyian egyenlőnek tartották magukat, fegyelem és engedelmesség nélkül, egy tucatnyi, igen kis létszámú vándorló alakulatot alkottak.

Benyowszky a magának tulajdonított rangok ellenére nem hagyott nyomot a lengyel szövetség történelmében. Lehetetlen pontosnak elfogadni az általa felsorolt és részletezett személyes fegyvertényeket, nem is akármilyen súlyos tévedések elkövetése nélkül, amikor a saját hőstetteiről szóló beszámolót összekeveri a hiteles eseményekkel. Feltételezni kell, hogy Czarnecky és Pulawsky bandáiban alárendelt parancsnokságot gyakorolt, anélkül, hogy valaha is valami figyelemre méltó dolgot vitt volna véghez. Egyszer az oroszok fogságába esett, 2000 dukátért vásárolta meg a szabadságát. Podóliában harcba keveredett, két szablyalövéstől és egy géppisztolylövéstől megsebesült, Kijevből Kazánba, onnan pedig Kalugába szállították. Ez 1769 nyarán történt. Valószínűnek tűnik, hogy ő és más foglyok szökési tervet alkottak; ez nem volt más, mint a hely elfoglalása, magának az orosz parancsnoknak a cinkosságával. Az összeesküvést felfedezték, a bárót letartóztatták és Szentpétervárra vitték; azt mondja, hogy ott megjelent egy miniszter előtt; még Orlofot és Czernicheffet is megnevezi, talán azért, hogy jelentőséget adjon magának. Ez lehetett az oka, hogy Kamcsatkára deportálták, ahonnan aligha tért vissza az ember. Szentpétervárról 1769 decemberében indult el ebbe a távoli és rettegett száműzetésbe. Megbilincseltek; egyetlen poggyásza egy báránybőr volt: de ugyanakkor vele tartott egy svéd, Wymblath őrnagy, több orosz tiszt, Vaszilij Panov gárdista hadnagy, Ippolit Sztyepanov százados és néhány más, Szibériában életük végére ítélt, akik között barátokra és cinkosokra talált volna. A konvoj áthaladt Moszkván, Nyizsnyij Novgorodon, és 1770. január vége felé ért Tobolszkba. A város lakói, akiket megérintett a száműzöttek nyomorúsága, gyűjtést indítottak számukra, amely néhány száz rubelt hozott, majd a menetelés újraindult, végtelenül hosszúra nyúlt. Krasznojarszk, Jakutzk érintésével valószínűleg 1770. október 16-án érkeztek meg Okhotszkba.

Ott felszálltak az egyik csónakra, amely átkelt Bolsába, és néhány nap múlva ott kötöttek ki; az útjuk majdnem egy évig tartott. Benyovszky emlékiratai kevés részletet közölnek az akkor még szinte ismeretlen földekről, melyeken átkelt: úgy tűnik, nem méltóztatott látni őket: másrészt viszont képzelete nem szunnyad, és a kalandok a valóságghúségre való legcsekélyebb gondoskodás nélkül tolonganak elbeszéléseiben.

Elmondja például, hogy Jakutszkban egy Hofmann nevű orosz sebész, akinek a konvojt kellett volna kísérenie, azt javasolta, hogy amint eléri Kamcsatkát, szálljanak fel valamilyen hajóra, és térjenek vissza Európába a tengeren. Éppen ez volt a terv ötlete, amelyet később meg is valósított. Amikor azonban eljött az indulás ideje, Hofmann megbetegedett, és Jakutszkban maradt, míg a többiek néhány kozák kíséretében ismét útnak indultak. Néhány nap múlva, amikor már a halálán volt, bevallotta a város kormányzójának a Benyovszkyval alkotott összeesküvést. Azonnal futárt küldtek az okhotszki parancsnokhoz, azzal a paranccsal, hogy amint megérkeznek, a bárót és társait börtönbe zárják. Szerencsére a férfi még útközben csatlakozott a kis karavánhoz, bejelentette Hofmann halálát és azt, hogy kompromittáló iratokat találtak a házában. Benyowszky a végsőkig aggódva elérte, hogy a katonák leittasítsák, a futártól ellopta a levelet és a jakutszki kormányzó parancsát: miután elolvasta, más, egészen más leveleket írt: így hiúsult meg a sebész különös árulása. De hogyan hihetnénk, hogy a sztyeppék közepén foglyok, akiknek semmijük sem volt, akiket állandóan figyeltek, hivatalos leveleket hamisíthattak, és olyan pontos látszatot adhattak nekik, hogy a feladó és a címzett megtéveszthette őket? Az sem látszik, hogy Jakutszk kormányzója valaha is kikérdezte volna erről az ügyről okhotszki kollégáját, noha Benyowszky hat hónapos kamcsatkai tartózkodása alatt volt rá ideje.

Kitalált epizódnak tekinthető az a történet is, amely arról a viharról szól, amely azt a csónakot támadta meg, amelyen a száműzöttek rövid átkelést tettek az Okotszki-tengeren: a kapitány és az összes tisztek egymás után megsérültek egy önelégült véletlen folytán, a báró átvette a parancsnokságot és megmentette a hajót; de az orkán Szahalien szigetére vetette; ott azt javasolta az orosz tengerészeknek, hogy szálljanak partra Koreában, azok visszautasították és arra kényszerítették, hogy térjen vissza a Bolsha torkolatához.

Azt is állítja, hogy Nilov ezredes, Kamcsatka kormányzója melegen megköszönte neki ezt a bravúros akciót; csak csodálni lehet a tengerészek diszkrécióját ezen a jól jellemzett szökési kísérleten.

A folyó torkolatánál csak néhány isbas volt, amelyek a Tchekawka nevű falucskát alkották. A kormányzó rezidenciája öt mérföldre volt a parttól: ez csak egy körülbelül 500 házból álló falu volt, amelyet kozákok és kereskedők laktak, Több sor alacsony épület volt, amelyek mindegyike öthat lakást tartalmazott, amelyeket egy hosszú közös folyosó kötött össze, amely hosszában osztotta meg az épületet. Volt itt egy templom, a katonáknak fenntartott barakkok és számos *balagán*, a helyiek nyári házai. A báró a bolshoretzkói ostroghoz 280 fős helyőrséget rendel, amely egy bástyás erődöt foglalt el, 20 ágyúval felfegyverkezve. Az orosz települések teljes lakossága 364 katona, 29 tiszt, 422 vadász, 1500 kozák tisztjeikkel, 25 hivatalnok, 82 kereskedő, 700 száműzött leszármazottja és végül 1600 száműzött lett volna. A korabeli beszámolók nem értenek egyet ezzel a leírással; Sztepanov szerint a tengertől Bolaheretzkiig 40 verstől van, King kapitány, Cook expedíciójának tagja, aki 1779-ben járt az országban, 22 angol mérföldre becsüli a távolságot, Utóbbi szerint a Bolsa vagy Bolsoireka északi partján feküdt, két patak, a Gottsofka és a Bistraia torkolatai között, amelyek a folyóba ömlenek, amely ezen a ponton két-három öl mély és körülbelül 200 toise széles. ¹

1 "toise" - régi francia hosszmérték, valamivel kevesebb mint 2 méter (6 láb vagy 72 hüvelyk).

A házak, amelyek mind egyforma alakúak voltak, fából épültek, és fakéreggel vagy durván szótt rózsével voltak borítva. A kormányzó háza 1779-ben sokkal nagyobb volt, mint a többi: három nagy szobából állt, szép papírral szőnyegezve; de az ablaküvegek talkumlapokból készültek. Király a katonák és kozákok számát mindössze 400 főre teszi, akik az öt állomáshely, Nichnei, Verchnei, Tigil, Bolsheretzka vagy Petropaulovszkij között oszlottak meg. A bennszülött lakosság száma még 3000 főre is csökkent, mivel 1767-ben a himlő több mint 20 000 áldozatot követelt. A fővárosban látott egy kaszárnyát és néhány üzletet, de Benyowszky beszámolójával ellentétben nem látott erődöt. Csak 12 szörmekekereskedő volt, akik egy II. Katalin által létrehozott társaságot alkottak; a többi kereskedő csak kozák volt. Könnyen belátható, hogy a báró miért túlozza el a lakosság és a katonák számát a valószínűtlenségig, miért találja ki egy erőd létezését, és miért látja el azt még tűzérséggel is. Amikor Bolsheretzka-be került, egy igen szigorúnak tartott kormányzó fennhatósága alatt találta magát; a száműzöttek amúgy is kemény sorsát, úgy tűnik, még tovább rontották. Pedig milyen nyomasztó sors! Tíz évvel később a király meglátta egyiküket, Iwaskin nevű úriembert, aki Erzsébet császárnő inasa és zászlós volt az őrségben. Ezt a szerencsétlen embert 16 éves korában megkéselték, és felhasították az orrát. Harmincegy éve száműzték Kamcsatkára, és ebből húszat úgy töltött el, hogy a közigazgatástól semmiféle segítséget nem kapott; mindvégig a bennszülöttek módjára, vadászatai terméséből élt. "Minden újonnan érkezettnek - mondja Benyowszky - egy muskétát, egy lándzsát, szerszámokat és némi ellátmányt adtak; megengedték nekik, hogy a környéken kunyhót építsenek maguknak, ahonnan engedély nélkül tilos volt távozniuk: évente bizonyos mennyiségű szörmével tartoztak az államnak". Ilyen volt a száműzetés szigorú törvénye.

De szinte azonnal visszaesünk a hiteltelenségbe, ha elfogadjuk a beszámoló többi részét: a dátumok, amelyeket a báró meglepő pontossággal jelöl meg, csak azért vannak ott, hogy a napi feljegyzések látszatát keltsék, és a pontosság látszatával csalogassák az olvasót. Ítéljük meg magunk: 1770. december 1-jén érkezett Bolsheretzke: 5-én azt állította, hogy szökési céllal társulást alakított; vezetőjévé nevezték ki, és minden társa megesküdtött, hogy vakon engedelmeskedik neki, és megöli azt, aki elárulja őt. 6-án Nilov kormányzó idegen nyelvek tanárának adja őt két lányának; a legidősebb, Aphanasia, 7-én beleszeret; sajnálatos módon létezésük nem kevesebb, mint bizonyított. Még aznap, miután a kancellár házába megy, ott találja, hogy a hetman Kolossovval sakkozik. A kancellárt nem lepte meg a látogatás: sőt, mivel látta, hogy játéka veszélybe került, felajánlotta a száműzöttnek, hogy fejezze be helyette; az elfogadta, legyőzte a hetmant, és 1500 rubelt veszített vele. Ezekkel a kozákokkal igazán könnyű beszélgetni, és családias a hangulatuk. Ez még semmi: ügyességén elámulva felajánlják a győztesnek, hogy 50 sakkpartit játszhat, egyenként 300 rubeles tétért, a város leggazdagabb kereskedői ellen: minden megnyert partiért 60 rubelt kap; nekik tartogatják a tétet. Az üzletet a kereskedők megkérdezése nélkül kötötték meg; majd az utolsó pillanatban, egy új ötletre áttérve, Szudejkin és Kolossov felkérte, hogy nyisson egy állami iskolát, ahol a gyerekek havi 5 rubelért nyelveket, számtant, földrajzot és más tudományokat tanulhatnak. Úgy tűnik, a két javaslat nem nagyon illik össze: sok tanulót kellett volna találni és sok éven át idegen nyelveket tanítani ahhoz, hogy összejöjjen az a több ezer rubel, amit Benyovszky, ha hihetünk neki, mindössze öt sakkjátszmán keresett, amit a bolsheretzki naiv kereskedőktől nyert. Összeesküvés, szerelem, szerencsejáték, a mi magyarunk mindezt jól ismeri.

December 9-én a fiatal Aphanasia felfedi előtte születő és máris túlradó szenvedélyét;

10-én 20 új társ csatlakozott az összeesküvéshez; ezen a napon Nilov, akiről kétségtelenül kiderül, hogy rosszul tájékozott, Benyovszky-t nevezte ki az összes száműzöttek élére. Tíz nap alatt történhetett ennyi esemény? Az *Emlékiratok* szerzője nem teszi fel magának ezeket a kérdéseket: azért, mert talán nehéz lett volna válaszolni rájuk. December 12-én Benyowszky 16 száműzöttel medvevadászatra indult; ezek a félelmetes állatok, amelyekhez az orosz és kamcsatkai vadászok csak a legnagyobb elővigyázatossággal, a legnagyobb veszélyt kockáztatva közeledtek, az új Nemród előtt félénk nyulaknak tűntek: egy nap alatt 8-at ölt meg. December 15-én 98 fókavadász tengerész felajánlotta, hogy elrabolja a hajójukat, és vele együtt meneküljön: persze mindannyian elfelejtették, hogy decemberben a kamcsatkai kikötőket jég zárja el, és a tengeri menekülés csak májusban lehetséges. 1771. január 9-én újabb fordulat következett: a bárót Nilov szabadnak nyilvánította, mert feljelentette a kormány elleni összeesküvést. King kapitány beszámolójából kiderül, hogy 1779-ben a kormányzónak nem volt joga megváltoztatni a száműzött lakóhelyét, sőt még a számára megállapított juttatásokat sem növelhette. Úgy tűnik, hogy tíz évvel korábban ez nem így volt. Nilov még ennél is tovább ment: rendőrfőhadnagyi címet kért a száműzötteknek, akit védelmezett, és aki ennyi hálátlanságért fizetett neki, megajándékozta a lánya kezével, felhatalmazta, hogy kolóniát alapítson a Lopatka-foknál, sőt az ott letelepedő száműzötteket szabadnak nyilvánította, mint akik az államnak szolgálatot tettek. A kozákok hetmanja, a naiv Kolossov megegyezik a báróval Kalifornia meghódításáról; a báró lesz Kamcsatka kormányzója, Nilov Okocka kormányzója, a hetmané lesz az Aleut-szigetek, és a szentpétervári szenátust kéri fel a megvalósult tények jóváhagyására. Rendkívüli szerencséjének megünneplésére a báró partit adott a bolsheretzki kereskedőknek: a bál közepén megjelent egy arannyal hímzett vörös szaténruhában, amelyet a száműzöttek ajánlottak fel, akik maguk is gazdagon fel voltak öltözve.

Csodáljuk meg a változást ezeknek az embereknek az állapotában, akik öt héttel korábban az akkor még kevésbé nagylelkű kormányzótól kaptak néhány szerszámot kunyhó építéséhez, egy lándzsát és egy muskétát a medvevadászathoz, és akik most szabadon adnak egy bált, ahol aranyban és selyemben csillogó jelmezben jelennek meg.

Az összeesküvés azonban, amely talán kevésbé volt indokolt egy ilyen debil börtönőr ellen, tovább erősödött. Bizonyára nem valószínű, hogy ilyen hosszasan készült: decemberben alakult, ha hihetünk Benyovszky-nak, csak áprilisban tört ki: nehéznek tűnik egy ilyen megállapodást ilyen sokáig titokban tartani.

De elbeszélőnk nevet az ilyen ellenvetéseken: hogy meséjét vonzóbbá tegye, különböző eseményeket vezet be, amelyek összeegyeztetésével nem törődik. Egy napon két bolszeretzi orosz kereskedő megtámadja, az egyiket megöli, a másikat megsebesíti; ezt a rajtaütést és gyilkosságot nem vizsgálja ki. Egyik társa, Pianicsin feljelentette a kormányzónak, az halálra ítélte, és a többiek kivégeztették; ami pedig Nilovot illeti, a vádló levelet megkapva, kétségtelenül nem tudván, hogy van egy Pianicsin nevű száműzött, a helyőrség egyik katonájáért küldött, aki ugyanezt a nevet viselte. Ez az ember semmit sem értett a neki feltett kérdésekből, és Nilov nem foglalkozott az ügygel. Egy másik összeesküvőt, Levantyevet, aki ugyanolyan áruló volt, mint Pianicin, hozzá hasonlóan megbüntették, a gyilkosok számára további következmények nélkül; három ember erőszakos halált halt: senki sem törődött velük, senki sem gyanakodott rájuk. Így sikerül minden a regény hőseinek. A báró azonban 1771 februárjában elutazott a Lopatka-fokhoz; ott a hófödte síkságon megrajzolta a leendő Nilovaga városának tervét, a birtokok határait, ahol hamarosan csodálatos termés terem majd, ahová számtalan csorda érkezik legelni. Így három évvel később ugyanez a termékeny találmány városokat és arzenálokat teremtett Madagaszkáron, amelyek csábító és fantasztikus vonalait XV. Lajos minisztereinek mutatták be önelégült térképeken.

Az imént láttuk, hogy ezeket a merész kimérákat szerelmi kalanddal vegyíti: melyik regény nélkülözhetné ezt? A szükséges szereplő, a türelmetlen Aphanasia tehát december 9-én, a második találkozástól kezdve, olyan őszinteséggel és egyszerűséggel tárta fel érzéseit a hősnek, ahogy ő mondja, ami európai országokban egészen meghökkentő lett volna; és ez valóban nem minden meglepetés nélkül való. Egy hónappal később, január 9-én a kormányzó megadja a száműzöttnek a lánya kezét. De minden szenvedélynek kell, hogy legyen keresztútja; egy másik száműzött, Sztepanov párbajra hívta ki a vőlegényt; ő is, de hiába és messziről, égett Aphanaziáért. A mezőn a báró diadalmaskodik riválisa felett, kegyelmet ad neki, sőt kijelenti, hogy nem tart igényt a lányra, mivel már Lengyelországban férjhez ment; ezért megígéri a megdöbbsent, megbánó és elragadtatott legyőzöttnek, hogy a következő szökésükkor átadja neki a lányt. Nem úgy tűnik, hogy a hálátlan férfi ebben a kérdésben konzultált volna a szegény szeretővel. De az események egymást követik, némileg ismétlődve; Sztepanov, akit Benyovszky közlegő házasságának bejelentése ismét felzaklatott, az összeesküvés feljelentésével fenyegetőzik. Aztán egy jelenet következik, amelyben az író mintha a rózsakeresztesek komor beavatásait akarná reprodukálni. Éjfélkor az összes álarcos bűntárs előtt a halálra ítélt Sztepanovot arra kényszerítik, hogy kiürítsen egy pohár mérget. Szerencsére Benyovszky, aki még mindig nagylelkű és elnézőbb ezzel a szerelmi bűnössel szemben, mint Pianicsinnal és Levantyevvel, ártalmatlan folyadékot tölt a pohárba: az áruló ezúttal csak az átélt rémület miatt bűnhődik.

A báró erre az időre (1771 februárjára) teszi első kapcsolatait egy Csurin nevű révészszel, aki a *Szent Péter és Szent Pál nevű* postagőzhajó parancsnoka volt; ennek a férfinak, úgy látszik, egy per volt folyamatban Okojkban, és félt visszatérni oda; hagyta magát megnyerni. Lehetséges, hogy a matrózok és a révész Bolsheretzke jöttek telelni, mivel a folyó torkolatánál csak néhány kunyhó volt, hogy ez a Csurin, a Benyovszky által említett okból vagy más okból, részese volt az összeesküvésnek.

A szökevényeknek valójában szükségük volt egy cinkos tengerészre, aki irányította a menekülésüket; különben semmi sem lett volna könnyebb, mint megteveszteni őket a hajónak adott irányt illetően, és a szibériai partokra vagy az oroszok által elfoglalt Kuril-szigetek valamelyikére dobni.

Végre elérkeztünk az összeesküvés végrehajtásához. A báró beszámolója az azt megelőző napokról és magáról a felkelésről nem fogadható el pontosnak.

Itt vannak az igazán összefüggéstelen vonások: volt akkor Bolsheretzben egy bizonyos Iszmailov, egy szőrmevadász, aki 1779-ben Király tanúsága szerint az egyik Aleut-sziget vadászállomását vezette; Benyowszky hol egyszerű matrónak, hol Szudeikin kancellár unokaöccsének, mindenesetre az összeesküvők egyikének állítja be. Ez az ember feljelenti nagybátyjának a szökési tervet, feljelenti az áruló Levantjev kivégzését, elárulja, hogy elég, ha az orosz tisztek kötelességüket teljesítik, a báró elveszíti. Ez április 11-én történt. Ha ezt az árulást igaznak fogadjuk el, nehéz megérteni, hogy Benyowszky miért nem lett azonnal letartóztatva. Pedig azt állítja, hogy beteg volt, és április 12-től 20-ig békésen otthon maradt. Nilov nem adott életjelet magáról: kétségtelenül azért, mert nem bízhat leendő vejében. Azonban 22-én a báró összegyűjtötte barátait, felfegyverezte őket, és elkezdte magát katonailag őrizni. Aphanasie-nak, szerelmi cinkosának egy vörös szalagot kell küldenie neki jelzéseként, ha a kormányzó bármilyen rajtaütést készít ellene. Huszonötödikén megkapja a szalagot. Valóban, aznap a kormányzó vacsorára hívja őt, azzal a szándékkal, hogy elfogja. Benyovszky azt válaszolta, hogy beteg. Délután megjelent Kolossov hetman és megfenyegette, hogy letartóztatja. Elkövette azt a meggondolatlanságot, hogy kíséret nélkül jött az összeesküvők vezérét elfogni, amikor 700 kozák volt a városban: drágán megfizetett ostobaságáért: ő volt az, akit foglyul ejtettek. Másnap, 26-án, este 5 óra tájban a kormányzó elhatározta, hogy négy embert és egy tizedest küld a lázadó elfogására:

nem jelentek meg újra. Ezután az éjszaka közepén, 9 órakor két különítményt küldött ágyúkkal; de mivel az összegyűlt összeesküvők puskatúzzal fogadták őket, szétszéledtek és üldözőbe vették őket, és a lázadók harc nélkül hatoltak be az erődbe, mivel az őrszem a közeledésükre leeresztette a hidat, és társainak hitte őket. Az erődöt, ahol már csak 12 ember maradt, minden nehézség nélkül bevették; a lakásában meglepett Nilovot mereven megölték, jövendőbeli veje szeme láttára, ami megérdemelt büntetés volt ostobaságáért, ha a dolgok valóban úgy történtek, ahogy Benyovszky elbeszéli. A városban 700 kozák tartózkodott; végül fegyvert ragadtak. Feltételezni kell, hogy az este eldördült lövéseket nem hallották, hogy a menekülők nem figyelmeztettek senkit, mint ahogy azt is fel kell tételezni, hogy Nilov őrnagy két napig (április 25-én és 26-án) a meghirdetett felkelés jelenlétében maradt anélkül, hogy katonai intézkedéseket tett volna, anélkül, hogy felkészült volna a védekezésre, anélkül, hogy a kozákokat és a város lakóit magához hívta volna. 27-én reggel a szomszédos erdőben összegyűlt kozákok és lakosok az erőd megtámadására készültek, de a báró a több mint ezer főt számláló nőket és gyermekeket a templomba záratta, és azzal fenyegetőzött, hogy felgyújtja azt, ha az oroszok két órán belül nem teszik le a fegyvert. Ez a szörnyűséges csel sikerrel járt: mindenki behódolt. Ezt olvassuk az *Emlékiratokban*. Íme az igazság erről a dulakodásról, ahogyan az magának a győztesnek, valamint a szemtanúknak, Sztepanovnak és Rjumin írónak az akkori beszámolóiból kiderül.

Úgy tűnik, hogy Sztepanovnak volt valami vitája a főnökével, amelynek okát nem ismerjük; de magától értetődő, hogy szerelmi rivalizálásról szó sem lehet; ellensége iránti ellenszenvét azzal mutatja, hogy soha nem említi őt név szerint. Nyolc hónapig élt Kamcsatkán a legmélyebb nyomorúságban, amikor néhány társával azt a tervet szőtte, hogy egy kis csónakban az Okotszki-tenger nyílásával szemben fekvő kínai partra menekül.

Ezt szem előtt tartva megkísérelték volna elfoglalni a hódvadászatra használt kétárbocos hajók egyikét. Céljuk az volt, hogy elérjék Guam szigetét, a Mariana-szigetek egyikét, és onnan Európába jussanak. Miután Bolsheretz kormányzója tavasz elején a szokásosnál is keményebben bánt a száműzöttekkel, Sztepanov összegyűjtötte azokat, akik elfogadták a tervét; 32-en voltak; ez a szám elegendő volt ahhoz, hogy a hely minden veszélyesnek tűnő lakosát elfogják. A tervet április 18-án hajtották végre (régi stílusban), ami 27-nek felel meg (új stílusban). Az összeesküvők lefoglalták az államkincstárt és az élelmiszerkészleteket, lefegyverezték a helyőrséget, és a Boleszterecstől 40 verstől¹ található Csekawkába mentek; oda május 1-jén érkeztek. Most, Makaóban Benyowszky elmondta, hogy miután Szibériába küldték és nagyon kegyetlenül bántak vele, a helyőrség elfoglalásával tudott megszökni, amely akkor már nagyon kevés emberre csökkent, minden bizonnyal a lakosságot megtizedelő himlőjárvány miatt. Kamcsatkára (itt Csekawka, a bolsheretzi kikötő értendő) ment, hogy beszálljon. Amikor megérkezett az Île de France-ra, pontos részleteket közölt; elmondta, hogy az erődbe zárták, vagy legalábbis egy Guresinin nevű tiszt őrizete alá helyezték, aki egyetértett vele, és biztosította a szükséges fegyvereket. Úgy tűnik, hogy a kormányzó gyanút fogott, és azt akarta, hogy a bárót máshová szállítsák. Guresinin cinkossága azonban lehetővé tette, hogy április 27-én éjszaka megkíséreljék az erőd elleni támadást. Másnap a katonák és kozákok fegyverrel a kézben akarták visszafoglalni a várost, de a lakosok, megijedve Benyovszky merészségétől és kegyetlen fondorlatától, 28-án megadták magukat. "Diadalmasan vonultam be Kamcsatka (Csekawka) városába - meséli a báró -, lementem a kikötőbe, és három hajót foglaltam el. Kiválasztottam a legerősebbet, a többit pedig szétvertem".

1 1 verst = 1,067 km, vagy 0,663 mérföld

Ezért ezekben a beszámolókból nem tesz említést azokról a rendkívüli kalandokról, amelyek a tizenöt évvel később megjelent *Emlékiratait* díszítették. Az őt kísérő oroszok jelenlétében talán nagyon nehéz lett volna az igazságot túlságosan elrejtteni. Nem állt érdekében, hogy ezt tegye; földrajzi felfedezéseire számított, hogy megragadja a figyelmet, míg 1786 körül, Cook útjainak kiadása után romantikus beszámolókkal kellett felkeltenie az érdeklődést, amelyeket egyetlen tanú sem tudott ellenőrizni. Sztepanov és Benyovszky egyetértenek abban, hogy a helyőrség nagyon gyenge volt, nem tudott ellenállni harminc elszánt férfi támadásának. Hihető-e, hogy a katonák és a harcképes helyzetben lévő lakosok, akik oly kevesen voltak, csak attól való félelmükben adták be a derekukat, hogy gyermekeiket és asszonyaikat élve elégetik? A keleti erkölcsöknek teljesen megfelelő kegyetlenkedés nyilvánvalóan nagyon is megengedettnek tűnik az elbeszélő számára; de a többi tanú nem említi; mindenesetre a nők száma abszurd módon eltúlzott, akárcsak a kozákoké, amelyet Benyowszky 800-ra tesz.

Ami az írrok Rjumin, az esemény szemtanúja és áldozata, nem ad részleteket az összeesküvés megszervezéséről; csak annyit mond, hogy Benyovszky (akit mindig Beysposknak vagy magyarnak nevez) volt a fő szerző. Ő és a svéd Wymblath (akiről az *Emlékiratok* semmit sem mondanak) a lázadók, lengyelek és csavargók élén éjjel meglepetésszerűen megtámadták Nilov házát, és a hálósobájában megölték. Ezután lerombolták a kancelláriát, ahol a lőszer és az ellátmány volt, és erős őrséget állítottak ott, miután foglyul ejtették azt a néhány szolgálatban lévő katonát, akik nem mertek ellenállni. A város kicsi és megerősítetlen volt, és csak 70 kozák volt ott, beleértve az öregeket és a gyerekeket is; de nem volt ott mindenki. Ez április 26-ról 27-re virradó éjszaka történt.

27-én reggel Benyovszky elfogatta az írástudókat, Szpiridon Soudejkin és Ivan Rjumint, és túszként bezáratta őket a kancelláriába, néhány másikkal együtt, de nem bántak velük rosszul. Tizenegy laposhajót készíttetett, ezekre felrakta társait és túszeit, minden munkaképes kozákot hajósna fogadott, és április 30-án megérkezett Csekawkába, ahol elfoglalta a *Szent Péter és Pál* korvettet.

A vállalkozás, még ha a Rjumin, Sztjepanov és maga Benyovszky korabeli beszámolóiban szereplő arányokra is redukálódik, azaz egy közepszerű laktanya és egy néhány főre csökkentett helyőrség eltávolítására, mégis merész tett. A lakosokban szörnyű emléket hagyott, amelyről egyetlen tanúságtételünk van: egy idegen, King angol kapitányé. Amikor ez a tiszt 1779 áprilisában partra szállt Petropaulowsky kikötőjében, elküldte Bolsheretzki kormányzójának a leveleket, amelyeket ez az Iszmailov írt, akivel az egyik Aleut-szigeteken találkozott. Iszmailov az angolokat kalóznak vagy talán még franciáknak is elítélte. Az orosz tisztek védelmi intézkedéseket gondoltak tenni, és a kormányzó csak nagy nehezen tudta megakadályozni, hogy a lakosok az erdőbe meneküljenek. Az angolok később megtudták, hogy egy száműzött lengyel tiszt, kihasználva a bolsheretzki zűrzavart és rendetlenséget, egyszer már szervezett ott egy felkelést, amelyben a tartományparancsnok életét vesztette. Elfoglalt egy gályarabot, és erőszakkal beszállt a manőverhez szükséges számú tengerész. A francia hajókon Európába szállított oroszok többsége visszatért Szentpétervárra, onnan pedig Kamcsatkára; ők hozták vissza a franciák félelmét, akik a félelmetes Benyowszky-t fogadták.

A báró ezért minden munkaképes embert arra kötelezett, hogy kövesse őt Csekawkába, és gondoskodott arról, hogy a térségben lévő orosz állásokat ne figyelmeztessék. Megfoglalta a *Szent Péter és Szent Pál* hajót, amelyről azt állította, hogy 240 tonnás, de Barlow szerint csak egy 50 láb hosszú, 16 láb széles és legfeljebb 80 tonnás fenyőfából készült sloop volt.

Szörméket, a közpénzekből származó pénzt és orosz tisztek ruháit vitte magával. Kétségtelenül ezeknek a merész kölcsönöknek köszönhető, hogy amikor partra szállt az Île de France-on, ragyogó egyenruhában és több zsinórral díszítve jelent meg. 1771. május 12-én ágyúdörgés kíséretében vitorlát bontott. Társai, mint Desroches-nak elmondta, 83-an voltak, az *Emlékiratok szerint* 96-an, akik közül 75-en voltak szolgálatra alkalmasak, a Makaóba írt levele szerint 85-en. Sztepanov összesen 70 embert számolt össze, köztük 9 matrózt, 8 száműzöttet vagy rabszolgát, 1 révészt, 2 orosz gyermeket, Csurin révész 2 lányát és 4 férjezett nőt. A nők között a báró a mesebeli Aphanasiát tartja számon, akit apja halála sem tudott elszakítani szeretőjétől. Úgy tűnik, a révész önként követte Benyowszky-t, akárcsak a nők: de bizonyos, hogy a matrózokat és más oroszokat, mint Szoudejkin és Rjumint erőszakkal vitték el. Ez magyarázza a lázadásokat és összeesküvéseket, amelyeket Benyowszky a szokásos túlzásokkal mesél el, az elégedetlenséget, amelyet Sztepanov említ, a legénység egy részének elhagyását az egyik Kuril-szigeteken. A szökevények ugyanis először e szigetcsoport felé vették az irányt. Az egyik szigeten találkoztak egy bizonyos Ocsotin vezette száműzött csapattal, aki arra kérte a bárót, hogy segítsen neki megtámadni Ocsotint. A báró ezt visszautasította, és ismét észak felé vette az irányt. Június 5-én becslése szerint 14 mérföldre volt a Csukoszkaj-foktól; hamarosan egy általa Alacsimának nevezett öböl fenekére zuhant, amelyben állítása szerint felismerte az Alaszka-félszigetet. Június 29-én a víz kezdett elfogyni, és a legénységnek adagolnia kellett. Július 16-án, a Bolsától északi szélesség $32^{\circ}47'$ és hosszúság $355'$ fokán partra szállt egy szigeten, ahol vaddisznókat, narancsfákat és ércet talált, amelyet társai aranynak vettek. Elmondása szerint ezt a bányát akarták kiaknázni, és arra kényszerítették vezetőjüket, hogy a hajóval Japánba menjen, ahol marhákat és nőket keresett, és visszatérve kolóniát alapíthasson;

július 22-én vetettek volna horgonyt, és 28-án értek volna el egy japán szigetet. Ezt az egész beszámolót nehéz elfogadni. Maga a báró az Île de France-ban közzétett úti beszámolójában azt állítja, hogy Ochotinnal az Aleut-szigetek egyikénél találkozott, hogy június 2-án érintette Aladar szigetét, amelyben Anadyr szigetét kell felismernünk, és hogy június 9-én indult el, és 20-án felfedezett egy szigetet, amelyet Urumsirnak nevezett el, és amely Kamcsatkán az $53^{\circ}45'$ szélességi és $15^{\circ}38'$ hosszúsági fokon fekszik; Innen délnyugatra visszatérve végül július 15-én partra szállt egy lakatlan, kellemes éghajlatú szigeten, amely a 32° szélességi és 354° hosszúsági fokon feküdt Kamcsatkán, és amelynek a Liquor nevet adta; július 22-én hagyta el, és július 28-án érkezett meg egy japán kikötőbe, amelyet Kilingurnak nevezett el. Ugyanannak az embernek ezekből a részben összeegyeztethetetlen vallomásaiból úgy tűnik, hogy csak ennyit kell megtartanunk: a hajó, amely Benyowszky és többé-kevésbé önkéntes társait szállította, érintette a Kuril-szigetek egyikét, nehéz megállapítani, hogy melyiket; van egy, amelyik a Paramushir nevet viseli, és amelyik talán az Urumsir nevet adta. Ez az Iszmailov, akivel Cook kapitány tisztjei Kamcsatkán találkoztak, egyszerűen azt mondta, hogy néhány társával együtt a Kuril-szigeteken szállt partra; hogy az őket szállító hajó erről a szigetről Japán látótávolságán belül haladt el. Ez sokkal valószínűbb, és ezt több olyan ember vallomása is megerősíti, akik Franciaországból tértek vissza Oroszországba, és akik, amikor az angolok 1779-ben Petropaulovszkijnál kikérdezték őket, olyan beszámolót adtak, amely teljesen megegyezett Iszmailovével.

Benyowszky talán a Bering-tengeren hajózó orosz tisztektől és tengerészektől kölcsönözte azokat a nem túl pontos elképzeléseket, amelyeket útjának erről a részéről közöl, és amelyek közül néhányan talán elkísérték őt. Ami Ippolit Sztjepanov sajnós túl rövid beszámolóját illeti, abban az áll, hogy május 18-án, hat nappal az indulásuk után kötöttek ki a Kuril-szigetek egyik kis kikötőjében, és hogy június 12-ig ott maradtak, és kekszek és kenyér készítésével voltak elfoglalva.

Rjumin egyetért Sztyepanovval; elmondja, hogy Benyovszky megkorbácsoltatta Iszmailovot és több más matrózt, mert azt tervezték, hogy visszatérnek Szibériába. Elutazásakor ezen a szigeten hagyta őket, valamint egyikük feleségét is. Miután június 12-én ismét útnak indultak, délnyugati irányba sodró széllel, meglehetősen hosszú út után, mivel számításaik szerint a Mariana-szigetek magasságában voltak, a víz kezdett elfogyni, és a legénység nyugtalanná és elégedetlenebbé vált; ezért irányt kellett változtatniuk, és megkísérelniük, hogy visszatérjenek Kínába vagy Japánba. Egy délnyugat felől érkező, négy napig tartó szörnyű vihar többször majdnem elnyelte őket, de az északi szélesség 33. foka felé egészen a japán szigetekig sodorta őket; a báró *emlékiratai* nem említik ezt a vihart; említi azonban a rossz francia nyelven írt levél, amelyet Makaóba írt: ott a Mariana-szigetet is megnevezi. Mindebből látható, hogy a *Szent Péter és Szent Pálnak*, miután megérintette az egyik Kurilt, meglehetősen messzire kellett délnyugatra kerülnie, és szinte derékszögben változtatott irányt, hogy elérje a Japán körüli területet. Most már könnyebb követni a navigátorok haladását. Július 7-én partot érve, Rjounin szerint a báró úgy gondolta, hogy nincs messze Nangaszakitól; kitézte a zöld zászlót, mert úgy gondolta, helyes, ha magát és népét hollandnak nevezi. Még aznap este a hajó a part közelébe ért, és 40 ölnyi vízben horgonyt vetett egy olyan hely közelében, ahol sok fényt lehetett látni világitani. Másnap reggel, még hajnal előtt Sztyepanov Wymblath őrnaggyal és nyolc emberrel egy hosszú csónakba szállt, hogy biztonságos horgonyzóhelyet és friss vizet keressen. A tüzek vakító fénye miatt azonban lehetetlen volt észrevétlenül partra szállniuk. A bennszülöttek, akik japánoknak tűntek, hamarosan köréjük gyűltek. Sztyepanov és csapata, miután hollandnak adták ki magukat, jelezték, hogy kövessék a partot észak felé;

A japánok vizsgálni kezdték az idegenek fegyvereit és ruházatát, akik ingeket, szalagokat és szöveteket ajándékoztak nekik. A tömeg azonban kezdett túl nagy lenni; Sztepanov jobbnak látta, hogy visszatérjen a hajóra, hat emberét hátrahagyva. A lakosoktól rizsből és vízből álló ellátmányt kaptak, amelyet a fedélzetre vittek, majd felhúzták a horgonyt, és a hajó észak felé hajózott több sziget partja mentén, hogy kényelmes kikötőt találjon. Ugyanezen nap estéjén kis csónakok tömege jelent meg, amelyek egy öbölbe vezették az oroszokat, sőt segítettek nekik a hajójukat vontatni. Az oroszok onnan vizet és élelmiszert vettek, és az éjszakát egészen békésen töltötték; másnap reggel azonban, amikor Benyowszky a partra ment, fegyveres japánok által felszerszámozott csónakokkal találkozott; ezek jelekkel adták tudtára, hogy fel kell adnia tervét, különben a fejébe kerül: vissza kell térnie a hajójára. Ekkor már nagyon nehezen tudta megszerezni a bennszülöttektől a szükséges élelmet és vizet; ez arra kényszerítette, hogy délnyugati irányban újra vitorlát bontva újra útnak induljon. Úgy tűnik, hogy *emlékiratai* megírásakor a Bellin által 1735-ben készített Japántérképet használta; valóban, az általa említett nevek többsége megtalálható rajta: Ximo és Xicaco szigetek, a mai Kiou-Sou és Sikok, Takasima sziget, a mai Tanega-Sima, Toza és Bongo szigetek, amelyeket a báró Tonzának és Bonzónak nevez, valamint Misaqui pont, amelyet kikötőnek nevez. A Bellin által Nambunak nevezett kikötő valószínűleg Benyowszky Namgu; hasonlóképpen a Matsima vagy Schiltpadi szigetcsoporthoz szolgáltathatta egy különös név, Usilpatchar elemeit. Valószínű, hogy a *Saint-Peter-et-Paul* a japán szigetvilág hosszú láncát követte dél felé, egymás után érintve a Méaco-szigeteket, a mai Miaco-Sima-t, a Lioukiou-szigetek egyikét, amelyet a báró Usma, Usmai Ligon, Sztepanov Usmaki és Ryoumin Usmaïtsi néven nevez.

Néhány napig ott maradtak, vizet és élelmet vettek magukhoz, és Rjumin szerint július 31-én indultak el, még mindig dél felé hajózva, abban a reményben, hogy elérik a Fülöp-szigeteket. Augusztus 7-én érkeztek meg Formosára; úgy tűnik, hogy Tamsui kikötőjében kötöttek ki, amelyet Benyowszky Tanasoa-nak nevez. A lakosok eleinte szívesen fogadták őket, és megengedték nekik, hogy vizet merítsenek; de másnap, amikor még többet akartak venni, három orosz, akik egy kis patakba mentek fürdeni az édesvíz-ellátás közelében, a bennszülöttek megölték, három másik pedig megsebesült. Másnap, augusztus 20-án Benyovszky parancsára Szytepanov 33 fegyverrel szállt partra, hogy megbosszulja őket: Háromezer-négyezer bennszülött jött szembe velük; de az oroszok három csoportra oszolva a támadók nagy részét megölték, a többieket szétszórták, és üldözésük során ezer kunyhót gyújtottak fel. Ez Szytepanov beszámolója, amelyet Rjumin megerősített. Ezt a dulakodást a báró kevésbé egyszerűen meséli el az *Emlékiratokban*; egy csapat bennszülött váratlan támadása, a rajtaütés és az azt követő kisebb harc nagy katonai expedícióvá alakul át, amelyet annak az országnak a fejedelme kérésére hajtottak végre, amellyel az európaiak hivatalos szövetséget kötnek. Vegyük, amennyit érnek, azokat a díszítéseket, amelyeket a szerző tizenöt év elteltével a formózái kalandjához fűzött. Még nehezebb elhinni, hogy az ország lakói felajánlották neki, hogy királyuknak nevezik, hogy felismerték benne azt a harcost, akinek eljövételét a próféták megjósolták, és aki megszabadítja Formosát a kínaiak igájától. Később többé-kevésbé ugyanezzel a történettel találkozunk; de a jelenet Madagaszkáron játszódik majd. Az igazság az, hogy miután kellőképpen megbosszulta társai meggyilkolását, 21-én folytatta útját, és a Pescadores-szigetek mellett elhaladva, amelyeket Piscatorinak nevezett, egyenes vonalban elérte Kína partjait, ahol szeptember 1-jén kötött ki Tchentchéou kikötőjében, Fokien tartományban. A mintegy 80 emberből, akiket magával vitt, csak 62 maradt, amikor szeptember 12-én megérkezett Makaóba.

Sztepanov, igaz, azt állítja, hogy a 70 emberből csak a 3 tengerész veszett oda Formózában. Makaóból, ahol a portugál kormányzó nagyon jól fogadta, a báró értesítette érkezéséről a Chevalier de Robien-t, a Francia Kelet-indiai Társaság kantoni igazgatóját; egyúttal igényt tartott a király védelmére, és kitűzte a francia zászlót. A kis, durván fenyőfából épített hajó különös megjelenése, a legénység szorult helyzete, amelyből mindössze 8 ember volt alkalmas, a merész hajós által keltett érdeklődés, aki elsőként járta be a japán szigetvilág teljes hosszát, egyfajta versengést váltott ki a kantoni európai gyarmatok között. A hollandok és az angolok felvetették az ötletet, hogy hajóikra csábítják a bárót, és azt javasolták, hogy visszahozzák Európába azzal a szándékkal, hogy kihasználják felfedezéseit; de ez utóbbi, akit a franciák kegyesen fogadtak, és aki ismerte az uralkodója és XV. Lajos között fennálló szövetséget, úgy tűnik, nem engedett a javaslatuknak. Kantoni tartózkodása alatt, amely 1772. január 17-ig tartott, meglehetősen sok társát elvesztette. Mindössze 47-en szálltak vele együtt a Társaság két hajójára, a *Dauphinra* és a *Laverdyre*. A Kantonban elhunytak között volt a *Szent Péter és Szent Pál* kapitánya, Csurin; Sztepanov a báróval folytatott heves viták után Makaón került börtönbe, és végül Bataviában halt meg szegénységben. A hajót és a szőrmékből álló rakományából megmaradt darabokat 3960 holland guldenért adták el. Nagyon valószínű, hogy Benyowszky az összeg nagy részét megtartotta magának; talán ez az oka annak a viszálynak, amely a jelek szerint közte és társai között kialakult. A portugál hatóságokhoz kellett fordulnia, és ekkor tartóztatta le Sztepanovot, akit azzal vádolt, hogy meg akarta őt gyilkolni.

A fiktív menyasszony, Aphanasia is megszűnt létezni, és az ő szerepe is megszűnt, mivel a regényt már nem írták tovább:

a báró egy egyszerű tollvonással megölette, ahogyan megszülte. Talán még Kantonban merült fel benne a figura ötlete. Az ott elpusztultak között volt egy 10 és 12 év közötti kislány, akit a katolikus templomban temetett el. Az angolok azt állították, hogy a lány egy fiatal és gyönyörű nő volt, aki papnak álcázta magát, és akinek a nemét felismerték, amikor eltemették. Ez egy mese: de a báró az *Emlékirataiban* szabadon kibontotta. Ez az ismeretlen személy az, aki Aphanasia néven, állítólag Nilov kormányzó lánya, az ő elbeszélésében egy új Heloise szentimentális szerepét játssza, aki kétségtelenül alacsonyabb rendű, mint elődei.

Benyowszky így legtöbb társával együtt hajóra szállt, és az Île de France-ra vezető út körülbelül három hónapig tartott. Rochon abbé szerint Saint-Hilaire kapitány, aki a *Dauphin* parancsnoka volt, hamarosan aggódott utasai viselkedése és vadsága miatt. Mivel félt, hogy erőszakoskodni fognak, a legnagyobb hódolattal igyekezett elnyerni a főnök kegyeit, amiért cserébe az utat rendkívüli incidensek nélkül tették meg. Nyoma sincs azonban annak, hogy a kapitány panaszt tett volna; ráadásul a félelem meglehetősen indokolatlannak tűnt. A bolsheretzki hőstettet nehéz lett volna megismételni egy francia hajón; harminc vagy harminc gyengén felfegyverzett tilosban járó ember nem jött volna ki olyan könnyen a *Dauphin* háromszáz matrózával, mint a néhány nilovói kozákkal. Az apát valószínűleg túl komolyan vette Saint-Hilaire tréfáját. Március 6-án Port-Louisba érkezve Benyowszky nagy kísérettel körülvéve szállt partra, hogy a szigetek kormányzójának, Chevalier Desroches-nak a házába menjen. "Olyan volt, mint egy hadseregtábornok - mondja Rochon -, számos rendfokozattal díszítve, akit valóságos vezérkar követett, amelynek gazdag egyenruhája magasabb rangú tiszteket hirdetett". Valószínű, mint láttuk, hogy ezek az egyenruhák az erőd kifosztásából vagy az orosz kormány raktáraiból származtak. Ő maga a Lengyel Köztársaság ezredparancsnoka címmel mutatkozott be.

Úgy tűnik, hogy a Chevalier Desroches-t elcsábította házigazdája szelleme és szellemessége: "Őt - írta Franciaországban - sebek borítják, amelyek közül néhány eltorzítja a testét és megnehezíti a járását¹. Mindezek ellenére megőrizte az egészség és az életerő nagyszerű levegőjét; arca kellemes és szikrázóan szellemes; de még bölcsebb és visszafogottabb, készségesen beszél, de soha nem foglalkozik olyan dolgokkal, amelyeket nem akar megmagyarázni, és csak azt mondja, amit mondani akar. Úgy vélem, hogy természeténél fogva büszke és parancsoló; de ha bizalmat szavazott, a legnagyobb őszinteséggel rendelkezik. Okom van azt hinni, hogy egész lelkét megnyitotta előttem, csak azért, mert a király embere vagyok. Mióta meghozta ezt a döntést, úgy tűnik, minden nap kell tennie valamit a Chevalier Desroches-ért. Minden tudományt megérintett, és az első állapotától legidegenebb fogalmak is gyakran hasznosak voltak számára élete eseményeiben".

Benyovszky fizikai és erkölcsi portréja túlságosan is hízelgő módon kerül ki a Chevalier ceruzájából. Hogy kellemes és szellemes fiziognómiája volt, azt nem vonhatjuk kétségbe; portréja, miniatűr után, az *Emlékiratai* angol kiadásának élén szerepel; olyanok tették oda, akik személyesen ismerték. Elméje még inkább szikrázik írásaiban, mint a szeme, és a szerző soha nem feszegette tovább a fantáziáját. Kétségtelen, hogy kezdettől fogva felfogta a Chevalier Desroches gyengeségét, és olyan bizalommal hatott rá, amely bizonyára meghatotta. Olyan dolgokat mesélt neki magáról, múltbeli kalandjairól és jövőbeli terveiről, amelyeket csak neki mondott el, a báró kétségkívül elfelejtette őket, amint elhangzottak, ahogy az a dicsekvőkkel megesik, akik, mint tudjuk, nem mind a gascogne-i nap alatt születtek. Van azonban egy vonás, amelynek pontosságát csak csodálni lehet. Benyovszky csak azt mondta, amit mondani akart,

¹ Benyovszky maga mondta, hogy a jobb lába sántított, egy háborús sérülés következtében, amely miatt négy centivel rövidebb lett, mint a másik.

de olyan okokból, amelyek nem a diplomata visszafogottságának és nem az államférfi bölcsességének köszönhetőek a hatalmukat. Úgy tűnik, hogy az általa a szigeten kiadott napló, amelynek egy példányát Rochon őrizte meg számunkra, nem tűnt eléggé egyértelműnek az akkor ott tartózkodó tengerésztisztek számára, akik közül sokan jól ismerhettek bizonyos vidékeket, ahonnan ő érkezett, kínai utazásaikról és a Fülöp-szigetekre tett expedícióikról, amelyeket a muskátli- és szegfűszegnövények hazahozatalára indítottak abban az időben. Azt állította, hogy a Kaliforniától északra fekvő területekre érkezett. Ellenvetéseket tettek neki, amelyeket nem tudott eloszlatni; nem tudta megmondani, hogy milyen termőföldeket látott; mivel szorongatták, úgy tett, mintha meg akarná tartani a titkát, és amikor arra kérték, hogy egy általános földgömb-térképen jelölje meg az általa követett útvonalat, megtagadta.

Március 24-én újra hajóra szállt ugyanazzal a hajóval, amelyik az Île de France-ra vitte, és 1773. július 18-án érkezett meg Lorient-ba.

Prosper Cultru - Madagaszkár császára

ÜRES OLDAL

II. FEJEZET

Francia kapcsolatok a madagaszkáriakkal a 18. században. - A kereskedelem. - Modave grófjának Fort-Dauphin-i letelepedése - 1722-1769 .¹

Amióta a franciák átvették a hollandoktól a hatalmat Mauritiuson, olyan kereskedelmet folytattak Madagaszkáron, amelyre nagy szükségük volt. Mivel a telepítés kezdetén nagyon kevés nyersanyagot találtak a helyszínen, a telepések és a Bourbonból érkezett katonák kekszeken és sózott húson éltek, akárcsak a Társaság legénysége. A sziget erdeiben kevés vad volt; főleg szarvasok; de ezeket olyan könnyörtelenül levadászták, hogy hamarosan ritkaságszámba mentek, és a vadászatot be kellett tiltani, hogy blokád esetén megőrizték ezt a tartalékot. Így hát Madagaszkárra mentek, hogy rizst és ökröket, ugyanakkor rabszolgákat szerezzenek. Ez utóbbiak munkásként kevésbé voltak értékesek, mint a mozambiki "kaffírok", de sokkal olcsóbbak, szelídebbek voltak, és nem barnultak meg olyan könnyen. A Társaság minden hajója, amikor megérkezett vagy elindult, oda ment, hogy friss hús- és sőtartalékot vegyen fel a fedélzetre. Ugyanakkor a gyarmat nevében is kereskedtek. Már 1732-ben, azaz Dumas kormányzása idején a Társaság még egy kisebb létesítményt is létrehozott a Maroce-szigeten,

1 * A. C. Fonds. - Île de France, C4, 1-18, Madagaszkár ; C5, 1,2. - Pouget de Saint André, *La colonisation française à Madagascar sous Louis XV.*

Ugyanakkor felfedezték Sainte-Marie szigetét, ahol úgy vélték, hogy ökröket lehet nevelni; 1736-ban valószínűleg ott tartózkodott Boisnoir de Lesquelen kapitány, aki csordát akart létrehozni és különböző zöldegeket akklimatizálni. 1737-ben Franciaországból ellátmányt és szerszámokat küldtek neki, de nem tudni, mi lett a vállalkozásból, amelyről az említett időpont után nem tesznek említést. Ebben az időben a szigeteken áthaladó hajók különböző helyekre mentek kereskedni, egyesek a Bombetok-öbölben lévő Mazay vagy Mazangaye felé, amely egy Marovoayban lakó főnöktől függött; mások Mangahellybe és Fort-Dauphinba mentek. Ugyanakkor kisebb hajók rendszeresen eljutottak a Rodrigue-szigetre, hogy tengeri és szárazföldi teknősöket hozzanak haza, amelyek ott rendkívül nagy számban voltak jelen.

Az 1739-es évben katasztrófa történt: a *La Légère* fregattot az Antongil-öbölbe küldték; a Társaság egyik hajója, a *Duc d'Anjou*, amely később ugyanerre a területre ment, az öböl bejáratánál ballaszt nélkül és teljesen mozgásképtelenül találkozott vele. A kapitány elmondta, hogy a legénység egy részét a hajóval vízért küldte; ő maga az elsőtisztjével együtt egy, a bejáráthoz közeli öbölbe ment a kereskedés miatt. Hirtelen a bennszülöttek a hordók cipelésével foglalatосkodó matrózokra vetették magukat, és közülük tizenhetet megölték; a kapitánynak és a hadnagynak a harc hangjára alig volt ideje, hogy visszaüljenek a csónakjukba, és visszatérjenek a hajóra. Sok pirogos¹ azonban már körülvette a hajót, a kereskedelem ürügyén; a feketék, kihasználva az igen kis létszámú franciák bizalmát, felszálltak a hajóra, és megölték Hamon másodhadnagyot. Elfoglalták volna a hajót, ha d'Hérancé zászlós nem lett volna rettenthetetlen; ő puskát ragadott, több feketét lelőtt, és a többieket annyira megrémítette, hogy azok a búvóhelyükre rohantak és elmenekültek.

1 Egyetlen fatörzsből faragott kis bennszülött kenu.

Gautier kapitány, aki legénysége kétharmadát elvesztette, csak a segítségre várva tudott behajózni az öbölbe. A *Duc d'Anjou* rögtönzött felszereléssel és emberekkel látta el, hogy Indiába menjen, és megjavítsa a hajóját. Úgy tűnik, ezt a támadást nem bosszulták meg; a kapcsolatok Madagaszkár keleti partvidékének különböző kikötőivel folytatódtak, bár az Antongil-öblöt ettől kezdve elkerülték.

1746-ban azonban a flottát, amelyet La Bourdonnais Indiába vezetett, Madagaszkárnál egy ciklon meglepte, és Maroce szigetén kellett javítania magát, ahol hat hétig maradt. A hajók azonban ehelyett Fort-Dauphin vagy Foulepointe felé vették az irányt, ahonnan szokás szerint rabszolgákat, ökröket és rizst hoztak vissza. Ez utóbbi kikötőben 1747 októberében egyszerre három hajó tartózkodott, 1748 júniusában pedig négy, de az egyik, az *Aimable* egy hurrikán miatt teljesen mozgásképtelenné vált, és visszatért az Île de France-ra: 350 ökröből és 140 000 kg rizsből álló teljes rakományát a tengerbe kellett dobnia. Ugyanezen év októberében a *Cupidon*¹ flúte-t 7 laszkár elrabolta, és az Antongil öbölbe vitte; ott a feketék elfoglalták a hajót, és lemészárolták a laszkárokat.

Annak érdekében, hogy elkerüljék a monszonnal az Indiákon áthaladó hajók idővesztését és a túl hosszú, egészségtelen partokon való tartózkodás okozta embervesztést, a szigetek kormányzói ismét arra gondoltak, hogy állandó létesítményt alapítanak ott. 1749-ben M. Vignol gyalogsági tiszt és M. Reynaud, Bourbon főmérnöke azt javasolta, hogy hozzanak létre egy állomást a Sainte-Marie-szigeten, ahol szerintük a kereskedelem könnyebben és biztonságosabban bonyolítható, mint máshol. 1721-ig különböző nemzetek kalózzai éltek ott, akiknek magánhajóit aztán a reguláris haditengerészet elpusztította. Vignol és Reynaud 100 katonát és 100 munkást kért,

1 A "flúte" egy háromárbcos ellátóhajó, más néven "fluyt".

A szigetek kormányzója, David, kapcsolatba lépett Foulepointe főnökével, akit Tansimalónak hívtak, és megbízta a Társaság egyik kereskedőjét, M. Gosse-t, akit azért küldtek ide, hogy gondoskodjon a *Peace* és a *Mars* hajók ellátásáról, hogy kössön szerződést a Sainte-Marie sziget megszerzéséről, ahol egy őrház és néhány raktárt akartak felállítani. A szándék az volt, hogy a Grande Île-t "a marhák anyjává" tegyék, hogy az indiai hajókat friss hússal és baromfival lássák el, és rizzsel keressenek. Gosse az utasításokkal együtt megkapta a bennszülöttek által elfogadandó szerződés tervezetét. Tansimalo időközben meghalt; az engedményezésbe azonban lánya, Beti királyné beleegyezett; e célból a *Marssal* Sainte-Marie-ra szállították, és 1750. július 30-án ünnepélyesen átengedte Őfelségének, XV. Lajos Lajosnak, akit ez alkalommal Gosse képviselt, Sainte-Marie szigetét teljes tulajdonjoggal, cserébe "bizonyos mennyiségű saját vagyonáért, amellyel elégedett volt". Az egyezmény másolatára Beti jelét ragasztották, mellette pecsétjének lenyomatát, amely egy arany flitter volt, valamint anyjának és királysága főnökeinek pecsétjét. Úgy tűnik azonban, hogy a megtiszteltetés és kétségtelenül a haszon is e tárgyalásból Tansimalo anyját illette volna meg. Vagy bosszút akart állni, amiért kihagyták, vagy a Grande Terre főnökei féltékenyek voltak arra a kereskedelemre, amelyet a tengerparti főnökök most már egész évben a franciákkal folytattak, vagy Gosse követte el azt a hibát, hogy megsértette Tansimalo sírját, amint azt híresztelték, a bennszülöttek 1750 novemberében felláztak, és lemészárolták a szerencsétlen kereskedőt és 14 társát. E támadás hírére Dávid három hajót küldött Franciaországból Sainte-Marie-ra, hogy bosszút álljanak. Miután horgonyt vetettek a sziget előtt, a legénység partra szállt és felgyújtott néhány falut; több, a szigetlakókkal megrakott pirogot, amelyek Grande Terre felé menekültek, a hajók üldözőbe vettek és a tüzéség elsüllyesztette őket. Tansimalo anyja meghalt, Beti királynét elfogták és az Île de France-ra vitték.

Egy idő után, azzal a szándékkal, hogy újraindítsák a kereskedelmet, amely a konfliktus következtében teljesen megszűnt Foulepointe-ban, szabadon engedték, és visszaküldték a főnökéhez, Dian-Haréhoz, a testvéréhez, aki a partvidék egy részének parancsnoka volt. Vele együtt Madagaszkárra ment egy bizonyos La Bigorne, a Társaság egykori katonája, akit kedvencévé emeltek. Azonban 1753-ban de Lozier-Bouvet kapitány, David utódja, újra elfoglalta La Caye kis szigetét, amelyet egy egyszerű csatorna választ el a Sainte-Marie-szigettől. A *La Colombe* fregatt tisztjei ott fehér zászlót lobogtattak, és egy oszlopra táblát erősítettek, amely jelezte, hogy birtokba vették. 1754-ben 40 katonából álló helyőrség állt ott, amelyet két tiszt irányított. Egy kis földből épített, 4 ágyúval felszerelt erődítményt tartottak, és helyi stílusban épített kunyhókban laktak. Egy év múlva, miután a paliszádok elkorhadtak, egy második nyolcszögletű erődöt építettek, 8 ágyúval felszerelve, egy 24 láb hosszú, kőalapra emelt faházzal, amelyet az Île de France-ról küldött zsindelellyel fedtek. Bouvet eleinte habozott, hogy magára Sainte-Marie-ra települjön vissza; 1754-ben megtette, mert attól tartott, hogy az angolok megelőzik, akik 1751-ben, Boscawen hajórajának átvonulása idején, az aix-la-chapelle-i béke után zászlókat osztogattak az ország főnökeinek. Ezért a *Villeflix* nevű sloopot küldte oda járőrszolgálat ellátására, és épített egy 92 láb hosszú hajót. A vállalkozás azonban rosszul sült el; a sziget éghajlata nagyon egészségtelen volt; 1756-ban a helyőrség egyharmada meghalt; két hajó, amely februárban utánpótlásért ment oda, az *Auguste* és a *Colombe*, májusban elvesztette majdnem az összes tisztjét és matrózát.

Magon kormányzó, Lozier-Bouvet utódja, úgy találta, hogy a létesítmény haszontalan és nehezen védhető. Azt mondta: "Sok embert veszítettünk ott, holott megelégedtünk volna azzal, ha nyáron odamegyünk, ahogy Fort-Dauphinban és Foulepointe-ban továbbra is tettük, hogy élelemhez, ökrökhöz és rabszolgákhoz jussunk".

Valójában 1756 és 1757 folyamán a Franciaországból vagy az Indiából érkező számos átkelő hajó, mivel a szigeteken már nem találtak élelmet, kénytelen volt Madagaszkárra menni, hogy sót készítsen az útra. A *Neptun*, a *Silhouette*, a *Gange*, a *Maurepas* és az *Achille* 1756 májusa és júliusa között járt ott. A *Favori*, a *Béthune*, a *Phéliepeaux* 1757 elején is ott tartózkodott; de az *Achille* 61 embert vesztett Sainte-Marie-nál, és 1757 első hat hónapjában 27 katona, 37 matróz, 16 lascar, 2 alkalmazott és 2 tiszt pusztult el ugyanezen az állomáshelyen, nem számítva a Foulepointe-nál hajótörést szenvedett hajó 19 matrózt. 1757. április 9-én egy szörnyű hurrikán, amelyet földrengés kísért, tetőtől talpig tönkretette a létesítményt, amelyet ezután elhagytak. A kereskedelmet főként Foulepointe-ban folytatták, ahová Magon 1756 decemberében Gaillard nevű kereskedőfőnököt küldött. Nagy paláver volt, M. Poivre jelenlétében és ennek a már említett La Bigorne-nak a közvetítésével, aki most már egyszerű tolmács; 1758-ban ő volt a főkereskedő, és a kapcsolatok 1758-tól 1762-ig komolyabb nehézségek nélkül fennmaradtak. Ez alatt a négy év alatt az Île de France-on az egyetlen élelem a rizs, a Madagaszkárról származó ökrök és a Rodrigue-szigetről behozott teknősök voltak. Sőt, 1759-ben Aché grófjának egész hajóhada egy egész szezont töltött Foulepointe-ban.

Sajnos Grande-Île-n nem csak az élelmiszert keresték, hanem mindenekelőtt a rabszolgákat. A Társaság hajói sok rabszolgát rakodtak az ültetvényesek nevében; de minden 100-ra, amelyet az ügynökök tudtával és a költségek kifizetése után kirakodtak, 1500-at titokban, kizárólag a tisztek és az ültetvényesek javára rakodtak ki, miközben a Társaság az út összes költségét magára vállalta. Ezek voltak a fosztogatók játéka.

De 1762-ben a Foulepointe környéke teljesen tönkrement a rabszolgakereskedők által vívott folyamatos háborúk miatt.

La Bigorne, aki mindig nagy hatalommal rendelkezett az országban, e harcokban Dian-Haré néhány ellenséges főnöke mellé állt, aki vereséget szenvedett és visszavonult az Antongil-öbölbe. A kereskedelem megszűnt, és a francia hajók, amelyek felüdülést kerestek ezeken a vidékeken, kénytelenek voltak a legsajnálatosabb állapotban visszatérni az Île de France-ra. A kapitányok panaszt tettek; La Bigorne-t visszahívták. Kétségtelenül keresett némi pénzt a bajok alatt, mert visszatérése után 30 500 livre-ért vett egy házat a Rivière des Créoles folyón. Ez a figura csak 1767-ben tért vissza Madagaszkárra, Dian-Haré halála után, akit ekkor fia, Hiavy váltott fel.

Az 1763-as párizsi béke után a tönkrement Compagnie des Indes átadta Franciaország és Bourbon szigeteit a királynak. Az abban az évben végzett népszámlálás szerint az Île de France-on 348 lakos vagy ültetvényes, 3 971 néger, 2 817 néger, 1 170 néger, 812 néger és 3 546 ökor élt. A Társaság 80 alkalmazottat, 149 munkást, számos katonát, lascart és gyalogost tartott fenn a szigeten. 1766-ban a király új tanácsadókat nevezett ki, és Dumas vezérőrnagyot [*maréchal de camp*] nevezte ki főkormányzónak, aki mellé Poivre főkapitányi biztos és intendáns került. Ez utóbbi megérdemel némi figyelmet: 1719-ben Lyonban született, teológiai és természettudományi tanulmányok után csatlakozott a Külföldi Missziós Társasághoz. 1741-ben Kínába ment, és megállt Cochinchinában; de mivel az éghajlat elviselhetetlenné vált számára, két év után vissza kellett mennie Franciaországba. Az őt szállító hajót a Bánka-szorosban meglepte Barnet parancsnok hajóhada: az ezt követő harcban Poivre jobb karját lerobbantották. Felépült a sebesüléséből, Bataviában maradt, sikerült eljutnia Pondicherrybe, és onnan a szigetekre ment. Javasolta David kormányzónak, hogy vigyen magával néhány szegfűszeg- és szerecsendió-ültetvényt, hogy Mauritiuson akklimatizálhassa őket.

Mivel nem tudta megszerezni a vállalkozáshoz szükséges pénzeszközöket, 1747-ben visszatért Franciaországba a La Bourdonnais hajórajjal, és bemutatta tervét Rouillé úrnak, a király társasági megbízottjának, aki arra biztatta, hogy maga valósítsa meg. Poivre ezért 1748 októberében távozott. Cochinchinába készült, hogy Taifaóban francia gyárat alapítson; onnan Manilába ment volna, és fűszernövényeket hozott volna az Île de France számára. Siker esetén 30 000 livre jutalmat és 1200 livre nyugdíjat ígértek neki. Nem úgy tűnik, hogy Cochinchinába ment volna, mert a Társaság igazgatóinak írt levelei szerint 1749-ben Manilában volt, mint kereskedő, a saját számlájára: Megpróbált növényeket szerezni, és kis hajókat küldött a szigetcsoporthoz, amelyekről azt feltételezték, hogy versenyztetés ürügyén megkapja, amit keresett; de küldetésének titka kitudódott; a spanyolok gátat vetettek neki, és amikor 1753-ban visszatért az Île de France-ra, csak 5 jó állapotban lévő kis pézsmafát hozott vissza abból a 32-ből, amit el tudott vinni. A következő évben elutazott, és több hónapot töltött Manilában, Timorban és más szigeteken; muskátlit és szegfűszeget hozott haza; de M. Aublet, Port Louis-i patikus és botanikus azt állította, hogy ezek egészen más növények, egyszerű arekadió. Poivre a leghevesebben felháborodott e merész ellentmondás miatt; de ez utóbbi, távolról sem tagadva önmagát, azt merte állítani, hogy az utazó által bemutatott, teljes csíráképeségűnek mutatott diók muskátliból származnak. Azt állította, hogy egy muskátlit, amelyet gondosan egy dézsa legmélyére ültettek, megvizsgáltak, és nem találtak mást, mint egy követ; hogy egy másik dézsában egy csapgyökeret, amely látszólag egy dióból származott, leleményesen beleszúrtak; hogy egy harmadikban valóban találtak egy muskátlit, de kettévágva: a két fél egy nagyon eleven, de a terméstől teljesen idegen csemetét vett körül. Az abban az évben behozott összes növény, akár törvényes volt, akár nem, elpusztult, és négy évvel később,

Aublet még mindig kíméletlenül gúnyolódott Poivre emlékezetes kudarcán: kétségtelenül a Tagalok verték át. 1758-ban visszatért Franciaországba, és kártérítést követelt a Compagnie des Indes-től a fáradozásaiért, bár elismerte, hogy azok hiábavalóak voltak. Miután a szigetek főbiztosa lett, végrehajtotta tervét. 1769 májusában kiküldte a *Vigilante* korvettet, amelynek parancsnoka Trémigon hadnagy volt, és a *l'Étoile du matin-t*, amelynek parancsnoka M. d'Etchevery fregattthadnagy volt, aki magával vitte a Sieur Provostot. A két hajó áthaladt Mindanaón, Yolon, majd szétváltak, hogy a szigetvilág számos szigetét megkerülve megpróbálják megszerezni ezeket az oly féltékenyen őrzött magokat és növényeket; végül Ceram két kis törzsfőnökétől 400 muskátlifát, 70 szegfűszegfát, 1000 muskátlit és egy láda csíráztatott szegfűszegbogyót vásároltak. Provost második expedíciója két másik hajóval 1771-ben és 1772-ben szintén sikeres volt; a növényeket Bourbon, az Île de France és Cayenne között osztották szét, és ott tökéletes sikert arattak.

Poivre a legszomorúbb helyzetben találta a szigeteket. A háború, a hajórajok jelenléte, a kereskedelem megszűnése tönkretette a lakosokat. Bölcs gondolatokkal teli, filozófiai higgadtsággal teli beszédet intézett hozzájuk, amely azonban kétségtelenül jobban illett volna a békés vidéki akadémikusokhoz, mint a rabszolgakereskedőkhöz és a kalózokhoz. De úgy tűnik, Dumas kormányzóban nem talált olyan embert, aki képes lett volna megérteni őt; ő sem volt elégedett a sorsával; arról panaszkodott, hogy nyomorog, mert minden drága. Bár évi 24 000 livre volt a fizetése, nyögvenyelős levelekben kérte a minisztert, hogy kenyérrel lássa el. A Duc de Praslinhoz írt bizalmas levelében azzal vádolta Dumas-t, hogy házáat a király vagyonából vásárolt rabszolgákkal és ökrökkel népesítette be.

Biztosított minket arról, hogy Dumas-ban nem volt sem tisztesség, sem érzékenység, hogy elvesztette a hírnevét, és hogy a kolónia megvetése előntötte, és hogy befejezze a lekicsinylést, Poivre hozzátette, hogy Lallyt ismerni¹ annyi, mint Dumas-t ismerni.

Mivel azonban egy királyi rendelet szabaddá tette a madagaszkári kereskedelmet, Dumas azt állította, hogy a keleti partvidék forgalmát a király számára tartja fenn, számos lakos tiltakozása ellenére. Ezzel szerinte azt akarta megakadályozni, hogy a rabszolgák ára emelkedjen, hogy magánszemélyek ne szállíthassák őket a Fokföldre, ahol a hollandok magas árat fizettek. A kormányzót erre rá kellett beszélni, és kijelentette, hogy kész a saját fejével felelni tetteiért. A kereskedelem e korlátozás kivételével újraindult a Grande-Île-lal. 1767 augusztusában egy Glemet nevű főkereskedőt küldtek Fort-Dauphinba, nem más célból, mint hogy ellátmányt szerezzen, amelyből teljes mértékben hiány volt. Van néhány információnk arról, hogyan folyt ez a kereskedelem abban az időben: a hivatalnokok maguk állapították meg az ökrök és a rizs árát; egy kövér ökörért egy puskát fizettek; két puskáért három átlagosat; egy üsző és egy bika csak egy puskát ért. A megvásárolt állatokat felpakolták a *Garonne-i* hajóra, amely Fort-Dauphin és az Île de France között rendszeres járatot teljesített, és amely körülbelül egy hónapig tartott az út megtétele. Az állatokat a fedélzeten parkoltatták le, és a fedélzetre vittek egy adag banántörzset, hogy etessék őket. Nem meglepő, hogy ilyen körülmények között a felük elveszett; de még több áldozatot szedtek a beszállás során, annyira rosszul irányították őket. A csordákat a tengerpartra vitték; mint képzelhető, nem voltak rakpartok vagy uszályok, hanem a hajóhoz kellett vinni őket, amely a bár előtt horgonyzott. Ezért az ökrök szarvára kötelet kötöttek, és egy csónak mögé húzva úszásra kényszerítették őket: így kellett akarva-akaratlanul átkelniük a három nagy hullámon, amelyek a partot alkották.

1 Thomas Arthur, Comte de Lally - francia tábornok, aki 1760-ban vereséget szenvedett a britektől Indiában, és később szégyenében kivégezték.

A szerencsétlen állatokat a hullámok ledöntötték, felborították, és gyakran megfulladtak; azokat, amelyek élve értek a hajóhoz, a szarvaknál fogva húzták fel: "Ez - mondja egy szemtanú - nem ártott nekik". Poivre, akit áthatottak az akkoriban divatos kereskedelmi tanok, mindenekelőtt azt ajánlotta, hogy a vásárlásokat ne pénzben fizessék ki, ne vesszen el sem a faggyú, sem a bőr, és azt sem, hogy ne lopják el őket. Ezenkívül mindenről értesülni akart, ami az ország és a lakosok állapotát befolyásolhatta; még a régi francia erőd romjai miatt is aggódott. Úgy tűnik, hogy ez utóbbi ponton nem volt elégedett, de olyan rabszolgákat küldtek neki, amelyeket nem kért, hacsak nem volt valódi lehetőség az árra. Megvan az efféle árucikkek aktuális ára. Egy 30 év körüli nő két puskát vehetett egyenként 10 frank értékben, 10 font puskaport fontonként egy solért és egy üveg pálinkát; de egy 24 éves férfi átlagosan 4 puskát, egy öl szövetet, egy tükröt és két üveg pálinkát ért.

Poivre az általa újjászervezett kereskedelem nagy sikerét ígérte magának, ha az 1768-as évre Franciaországban kért csereáru mennyiségére utalunk. Szüksége volt 10 000 charleville-i puskára, 100 tonna [millió] puska porra, 120 tonna ólomra, 24 000 tucat flamand késre, 10 000 kis tükörré 9 frankos tucatáron, 300 000 tűzkőre, 220 000 varrótűre, 4 000 tútartóra, 1 500 pár ollóra, 60 hordó pálinkára és konyakra hordónként 60 literrel. De becsapták a várakozásai. A *Garonne* három utat tett meg, és csak 376 ökröt és 17 rabszolgát hozott vissza, amelyeket Dumas és a kapitány nevében vásárolt. Poivre-nak továbbra is a szokásos módon gabonát és sótermékeket kellett kérnie Franciaországból, és utazásokat kellett tennie Rodrigue-ba, ahonnan abban az évben 5065 szárazföldi és tengeri teknőst fogtak ki.

A 4500 embert tápláló állam 1768-ban csak kenyérré és borra 434 484 livre-t költött. Az állam volt az is, aki a terményeket felvásárolta.

Ami a Madagaszkárra hozott szarvasmarhákat illeti, az ökröket a mézárszékre szállították, az üszöket és bikákat pedig azzal a feltétellel osztották szét a lakosok között, hogy minden 10 üsző és 1 bika után, amelyet egyszer biztosítottak, a negyedik évben egy ökröt, a következő években pedig évente két ökröt adnak vissza a királynak.

Sajnos az illegális kereskedelem¹ szinte elkerülhetetlen csapás volt. Mindenki dolgozott rajta, a kormányzó, a légió tisztjei, a hajótisztek, a matrózok és a lakosok. Dumas sürgős kérésére Poivre-nak el kellett küldenie Sieur Glemet-t, Fort-Dauphin fő kereskedőjét, hogy hozzon létre egy második őrhelyet Foulepointe-ban: Sieur Valgny-t Fort-Dauphinban hagyták. Ennek az intézkedésnek az volt a valódi oka, hogy Foulepointe-ban sokkal több rabszolga volt, mint Fort-Dauphin-ban; a csempészet ekkor szemtelenül merészen folyt. 1768 decemberében a *Garonne* 200 rabszolgát csempészett be az erődbe és az Île-aux-Tonneliers-i ütegbe. A kikötőmester, a helyőrség tisztjei, Poivre szerint maga Dumas is érdekelt volt ebben. Poivre, akit egy becsületes ügynök figyelmeztetett, felderítettette az erődöt.

A katonák megnehezítették, hogy szinte minden rabszolga elmeneküljön a keresés elől. Mindössze 70-et találtak meg.

Amikor Dumas 1768 végén elhagyta a szigetet, Poivre le akarta tartóztatni Glemet kereskedőfőnököt. De amikor a parancs 1769 januárjának első napjaiban megérkezett Foulepointe-ba, Glemet már halott volt, és vele együtt szinte az összes katona, aki az őrhely őrségét alkotta. Papírjait lefoglalták, amelyekből kiderült, hogy hűtlen kezeléseket követett el. A tisztek és a lakosok többször kértek tőle *ébenfa golyókat*. Egy bizonyos Desveaux bevallotta, hogy két útja során 44 négert kapott a király hajóin. A kikötőmester, Mervin, maga vette át a partraszállások irányítását. Glemet számlái bizonyították, hogy a magánszemélyeknek szánt négereket a király tulajdonában lévő ingóságokkal fizették ki. Dumas maga is írt leveleket kedvesének, Glemet-nek, amelyekben Poivre-t szidalmazta;

1 Francia: "la pacotille"

ezek a levelek véletlenszerűen heverték Filet (la Bigorne néven ismert) leveleivel és a főkereskedő fantasztikus beszámolóival együtt. Nem volt vádemelés.

Így 1768-ig a franciák Madagaszkárt utánpótlási állomásnak, rabszolgapiacnak tekintették. Az ott létesített létesítményeknek nem volt más célja, mint a kereskedők biztonságának biztosítása és egy bizonyos kereskedelem fenntartása a bennszülöttekkel a gyárak ellátása érdekében. A kereskedelem, az utolsó két év kivételével, a Compagnie des Indes monopóliuma volt, és a magánhajók csak csalással kereskedhettek vele. Az embervesztéset és az e kapcsolatokból eredő költségeket rendszerint a francia és a Bourbon-szigetek számláira vagy a Társaság azon hajóinak egyéni számláira terhelték, amelyek részt vettek az átkelésben. Ezekre az utakra, akárcsak az Indiába vezető útra, hagyományok alakultak ki, és az ócskaságot ugyanolyan rendszeresen gyakorolták, mint a hivatalos kötelességet. Egy olyan filozofikus intendáns, mint Poivre, adminisztratív aggályai, felügyeleti erőfeszítései, a miniszterhez intézett panaszai az illegális kereskedők általános összeesküvése ellen, az utóbbi számára inkább tűnhettek egy természeténél fogva elkeseredett jellem, mint erényes hajlam következményének: egy szokássá váló visszaélés azok szemében, akik hasznot húznak belőle, a jog törvényességét veszi fel. A király vagy a Társaság fegyvereivel, üvegeivel, tükreivel és ollóival fizetni olyan rabszolgákért, amelyeket a saját pénzéből kellett volna kifizetni, nem neveztek lopásnak: a kormányzó, a lakosok, a tengerészek, szinte öntudatlan perverzióval megrontva, úgy fosztogatták ezt a névtelen kincset, ahogy manapság az államét fosztogatják. Egyesek ósidők óta azt vallják, hogy a tisztességgel csak az egyéneknek tartozunk.

Csak 1768 után történtek újabb kísérletek a Flacourt által az előző században megkezdett hagyomány újjáélesztésére.

1672 óta először volt szó a sziget belsejének felfedezéséről, gazdagságának kiaknázásáról, telepések, termények és ipar telepítéséről ezen a földön, amely addig csak rizs, ökrök és rabszolgák termelésére volt alkalmas. Az a megtiszteltetés, hogy Colbert és a kortársakhoz hasonlóan elképzelte Madagaszkár birtokbavételét, azt a törekvést, hogy ott megalapítsuk az Indiai-óceánon lévő legfőbb és leggazdagabb gyarmatunkat, Modave grófját illeti. Ő egy tiszt volt, aki 1756 óta harcolt Indiában. Karaikal kormányzójának, Porcher de Soulches-nak a lányát vette feleségül. Pondicherry elfoglalása után ő vezette a madúriai rádzsák ellenállását Lawrence tábornok csapatai ellen; a háború vége azonban arra kényszerítette, hogy elhagyja Indiát, és visszavonuljon a szigetekre, ahová a Társaság korábbi alkalmazottainak többsége, akiket elűztek Dekkából, menekült. Megérkezésekor 56 házat vagy ültetvényt és 400 feketét vásárolt; de nem volt abban a helyzetben, hogy mindent készpénzzel fizessen ki, és a spekuláció annál is merészebbnek tűnhet, mivel addigi pályafutásában semmi sem készítette fel ezekre az új foglalkozásokra. Úgy tűnik, hogy már tett egy utat Madagaszkárra, valószínűleg az egyik kis hajón, amelyik az ottani kereskedelmet bonyolította. Azonban csak Fort-Dauphin-t ismerte, és az ország belsejéről csak a leghalványabb elképzelései voltak. Olvasta Flacourt jelentését, akinek a tanúvallomására állandóan hivatkozik. 1766-ban Franciaországba küldték a lakosok, akik még mindig nem ismerték a Duc de Praslin által a szigetek igazgatásával kapcsolatban hozott döntéseket; azonban, ahogy ő maga mondja, "az a megtiszteltetés érte, hogy a Duc ismerte, sőt szerette". Merész és kalandvágyó, amint azt egész élete bizonyítja, kétségtelenül már korábban kigondolta gyarmatosítási terveit; talán csak azért küldték Franciaországba, hogy jóváhagyják azokat.

1767 júniusában érkezett Párizsba, és augusztustól decemberig több memorandumot küldött a miniszternek, amelyekben kifejtette nézeteit:

"Hízlegek magamnak - mondta -, hogy Monseigneur mélyen meg van győződve arról, hogy Madagaszkáron egy erős intézmény alapjait kell lerakni...". Soha nem volt még olyan vállalkozás, amely kevésbé költséges és több előnnyel kecsegtetett volna. Az ország figyelemre méltóan termékeny, különösen a gabonatermesztés szempontjából, amelyet ugyanolyan előnyösen és változatosan lehetne megtermelni, mint bármely más földön. A gyarmat maga gondoskodna megélhetésének e lényeges részéről. Emellett képes lenne exportálni a francia sziget és az indiai kereskedelmi állomások ellátásához szükséges mennyiséget. Hajóink megtalálnák a kikötőiben a szükséges lisztet és kekszet. Mindenféle csordák könnyen, szinte gond nélkül szaporodnak... Ez a szaporodás egy nagyon nagy kereskedelem tárgya lenne... A sózás ott nagyon sikeres. A bőrök és a fagyú eladása tovább növelné e kereskedelem termékét. A kender természetesen mindenütt nő...; így mindenféle zsinórt és mindenféle szövetet gyárthatnánk, ami az indiai haditengerészet kizárólagos ellátására, ahol a kötelek és a vitorlavászon oly drága, óriási fogyasztási tárgy. Cukornád, pamut, indigó, selyem és viasz bőségesen található az országban. Ezek a gazdagságok többnyire elvesznek: a gyarmatosítókon múlik, hogy hasznosítják-e őket.

"Az egyik első dolog, amit meg kell tenni, az néhány kovácsműhely építése. A költségek alacsonyabbak lennének, mint bárhol máshol. Vas itt található a legnagyobb bőségben és a legjobb minőségben... Nem tudok eleget e sziget ásványi birodalmáról ahhoz, hogy hosszas felsorolásba kezdjek e témában. Az azonban kétségtelenül ismert, hogy Fort-Dauphin közelében aranybányák vannak. Megmutattak nekem egy hegyet, ahonnan a portugálok egykor aranyat bányásztak.

"A legsürgősebb az, hogy Madagaszkárra hozzunk mindenféle munkásokat és kézműveseket. Nem szükséges, hogy a király szolgálatába állítsa őket... Sokan lesznek közülük az Île de France-ra, és mivel Madagaszkáron összehasonlíthatatlanul több a munka és a szerencse forrása, szívesen mennek oda. Hamarosan képesek leszünk a francia tengerészeket

a szigetről származó négekkel helyettesíteni, akiknek elég hajlamuk van a hajózásra, és akik tömegesen fogják felajánlani magukat, hogy hajóinkon szolgáljanak, ha biztosak lehetnek abban, hogy jól bánnak velük és visszatérhetnek hazájukba. Megjósolom, hogy öt éven belül a madagaszkári létesítmény tíz rakományt vagy 8000 tonna árut fog elfogyasztani a királyságból, amit a madagaszkáriak iparával fog megfizetni... Soha nem volt még olyan projekt, amelynek a megkísérlése kevesebbe került volna. Nincs szükség rendkívüli eszközökre vagy pénzeszközökre. *Mindent az Île de France-ról kell végrehajtani.* Ez csak egy kis elmozdulás. Azt javaslom, hogy az első hajókkal induljunk. Áprilisban az Île de France-on leszek, júliusban pedig Madagaszkáron. Amikor Franciaországban megkapják az első értesítéseket érkezésemről, a létesítményt megalakítjuk, a Fort-Dauphin-t kitakarítjuk és elfoglaljuk, és házakat építünk. Úgy hallottam, hogy a néhai Maréchal de Saxe-nak is ez volt az elképzelése. Én a hazámért fogalmaztam meg... E terv sikere a legmesszebbmenő utókor számára is szemléltetni fogja a Duc de Praslin szolgálatát... Helyrehozza az Ázsiában és Amerikában elszenvedett veszteségeinket, egyúttal biztosítja az Indiákkal folytatott kereskedelmünket, és olyan helyzetbe hoz bennünket, hogy egy napon a legszörnyűbb és legteljesebb bosszút állhassuk ellenségeinken."

Úgy tűnik, hogy Modave némi önelégültséget fektetett ezekbe a leírásokba, nyilvánvalóan azért, hogy elcsábítsa a Duc de Praslin képzeletét. Semmi sem bizonyította kevésbé, mint a vas bősége Madagaszkáron; mit lehet mondani a kiválóságáról? A termés, amelyet Modave már kekszéké alakítva látott, a természetes kender, amelyből köteleket készített, amelyből India egész flottáit látta el, az indigó, a viasz, a selyem, a pamut, némileg hasonló jellegűek voltak, mint Picrochole király hódításai. ¹ Mielőtt ennyi gazdagság előbukkanhatott volna a földből, ahol még szunnyadt, hány napnak, mennyi munkának, hány ember halálának kellett bekövetkeznie, amivel a lelkes álmodozónak nem volt se elszámolása, se gondja!

1 Rabelais kitalált figurája - rossz király és hiábavaló háborúk szítója -, akit Rabelais alkotott meg

Tudnia kellett volna azonban, hogy a partok mennyire kegyetlenek: a rabszolga-kereskedelem évente elég emberéletet emésztett fel ahhoz, hogy egy olyan ember, aki ismerte a szigeteket, és tudta, milyen kevés munkát adnak ott a fehérek, ne fogadta volna el olyan könnyen a tervét, hogy munkásokból és parasztokból álló kolóniát hozzon létre ezeken a vidékeken.

Mellékesen meg kell jegyeznünk, hogy a Modave által a miniszternek oly kevés kritikával javasolt nézetek olyanok, mint a teljesen félrevezető leírások prototípusa, amelyeket Benyovszky levelezésében fogunk találni. A magyar kalandor ismerhette Modave írásait, annyira módszeresen látszik, hogy felerősíti annak elképzeléseit és jóslatait.

Hamarosan megtaláljuk ezeket a vas- vagy aranybányákat, ezeket a számtalan ökörcsordát, ezeket a búzaterméseket és még ezeket a madeirai tengerészeket is, legénységeink jövőbeli tartalékát. De a magyar valóságosnak adja azt, amit ihletője csak a távoli jövőben és kiábrándító délibábként látott. Modave kérte, hogy épüljön egy kis templom, egy ház a kormányzónak, egy fegyverraktár, egy lőporraktár, két raktár a kereskedelmi áruk számára, egy kaszárnya, két pavilon a tiszték elhelyezésére, egy kórház és egy börtön. Azt állította, hogy az Île de France-on fekete munkásaival olyan változatos és fontos munkákat végzett, mint amelyeket javasolt. A leendő kolónia személyzete jelentősnek ígérkezett. 4 gyalogos századot, 25 munkást, 8 ágyút, 6 aknavetőt akart: ezen kívül a kórház szolgálatához szükséges orvosi és ápolói személyzetet.

A miniszter csak abban állapodott meg, hogy az Île de France kormányzója és intendánsa katonákat és ellátmányt biztosít a település kezdeti szakaszához, amelynek hasonlítani kellett az ott már kipróbált településekhez. Modave feladata az ország felfedezése volt;

nem akartak telepéseket küldeni, és nem akartak nagy kiadásokat vállalni, amíg néhány éves tartózkodás és a vidék tökéletes ismerete meg nem erősítette lelkes értékelését: "Magammal viszek - írta - körülbelül húsz embert, akik közül a legfelvilágosultabbakat fogom alkalmazni a vidék felkutatására és felderítésére". Kutatásait egészen 80 mérfölddel északabbra akarta tolni, hogy kapcsolatot teremtsen a bennszülött törzsfőnökökkel, és szövetségünkre csábítsa őket.

1768. szeptember 5-én partra szállt Fort-Dauphinben. A térség kis törzsfőnökei, akik már régóta ismerték a francia kereskedőket, jól fogadták, és egy körülbelül tíz négyzetmérföldnyi területet engedtek át neki a parton. Egyik társa, M. de la Marche, a belföldre nyomult előre, és szintén területet szerzett a Mananpani folyó partján, három mérföldre a tengertől. Modave további négy állomáshely létrehozását tervezte, ahol szétesztotta volna a Franciaországból érkezni szándékozott telepéseket. Nem volt kétsége afelől, hogy hamarosan uralni fogja az egész szigetet, feltéve, hogy a kormány támogatja. Sajnos olyan balesetek történtek, amelyeket a jelek szerint nem látott előre. La Marche és több, őt kísérő katona maláriás lázban meghalt. A járvány további tíz áldozatot követelt magánál Fort-Dauphin-nál, amelynek egészségét Modave dicsérte. Ezen a napon (1768. december 11-én) sürgette M. de Praslint, hogy állítson fel egy 300 gyalogosból és 50 dragonyosból álló különleges alakulatot Madagaszkárra. Egyúttal 800 telepest és munkást kért. Poivre intendáns viszont 1769 januárjának hajói által 1769-ben levélben panaszkodott Franciaországnak az asztali kiadásai és a rend hiánya miatt. A Fort-Dauphin-i kereskedelem kedvezőtlenül alakult, és Poivre nagyon bizonytalan volt a létesítmény jövőbeli eredményeit illetően. Dumas-t ebben az időben váltotta fel a Chevalier Desroches, és úgy tűnik, hogy elvileg nem volt kedvező a rosszul induló vállalkozáshoz.

El kell ismerni, hogy a memoárokkal és ígéretekkel tékozló Modave úgy tűnt, hogy nem tesz semmit, és nem végez semmit. 1769. augusztus 30-án ismét írt Franciaországba, de már azért, hogy brigadéros rangot kapjon, engedélyt kapjon arra, hogy a király javaiból négereket szerezzen, és hogy megemeljék a fizetését. Követelte a tüzérséget, a katonákat, a munkásokat és a telepeseket, amelyekről az előző évben beszélt. Desroches minden nehézség nélkül megengedte neki, hogy a király költségén rabszolgákat hozzon a szigetekre hajókon, és ő olyan bőségesen élt az engedéllyel, hogy úgy érezte, bocsánatot kell kérnie: "Mellékelem - írta neki - a feketék listáját, akiket a *Garonne-on* az én számlámra szállítottam. A szám számomra jelentősnek tűnik, de feltételezem, hogy az az érdeklődés, amellyel Ön ügyeim helyreállítása iránt viseltetni méltóztatik, más megítélésre készíti Önt". Nem szakította meg tehát a kereskedelmet, ahogyan azt tévesen állították. 1769. szeptember 2-án Desroches olyan észrevételeket küldött Franciaországba, amelyek teljesen kedvezőtlenek voltak a Dauphin-erőd létesítésére nézve. Túlságosan könnyű volt számára összehasonlítani a Modave által ígért csodákat az elért eredmények közepszerűségével. Egy év alatt a mintegy 130 fős létszámból 21 ember veszett oda. Nagyon kevés ökröt fogadtak be, noha Modave azt javasolta, hogy a sziget déli részén tiltsák be az ökrkereskedelmet, hogy könnyebben kialakulhasson a csorda. Következésképpen a miniszter elrendelte Fort-Dauphin kiürítését, és a kis kolónia 1770 októberében felszabadult.

Modave a kudarcot Desroches rosszindulatának tulajdonította; pontosabb lett volna az okot a saját túlzásaiban keresni. Ha megkapta volna mindazt, amit kért emberekben és pénzben, akkor sem érhetne volna el a valóságban azokat az álmokat, amelyeket Flacourt olvasása révén szőtt. "Nem kaptunk - mondta Desroches - sem gyapotot, sem acélt, sem gumit, sem gyantát". És bizonyára egy év alatt egyik sem érkezhett volna egy vad szigetről, még akkor sem, ha bányákat és őserdőket találtak volna ott. Desroches igazságtalan lett volna, ha szemrehányást tesz egy olyan vállalkozás sterilitásának, amely nem volt új egy olyan vezető számára, aki nem biztosított mást, csak egy ésszerűen távoli jövőt;

Az első megszállási évének nullás eredményeivel szemben talán kevésbé állt Modave-val szemben, aki túl sokat ígért a jelenre. Valószínű azonban, hogy egy kis kitartással és a szükséges kiadások megtételével tartós létesítményt lehetett volna létrehozni Fort-Dauphinban, amelynek helyzete nem túlságosan egészségtelen. De vajon maga a miniszter tudta-e, hogy mit akar tenni? Míg Modave egy telep és egy kizsákmányoló kolónia létrehozását javasolta, addig az Île de France lakói egy kereskedelmi létesítményt akartak. Ha valaki valóban gyarmatosítani akart, biztos, hogy jobb lett volna először magát az Île de France-t benépesíteni és kiaknázni. A legabszurdabb hiba azonban az volt, hogy az Île de France-ra hárították ennek az új létesítménynek, ennek a rivális gyarmatnak a költségeit. Ahhoz, hogy Madagaszkárt Modave elképzelései szerint alakítsák át, önálló pénzeszközöket kellett volna biztosítani számára; a leendő birodalmat nem lett volna szabad alárendelni szerény szomszédjának, sem az új Cortezt Poivre bürokratikus módszereinek. De még egyszer: vajon tudta-e a miniszter, hogy mit akar?

Modave számára semmi személyes nem volt abban, hogy Desroches ellenezte a terveit. Poivre eleinte úgy tűnt, hogy helyesli őket; amint felismerte, hogy milyen kiadásokkal jár, amelyekkel saját alapját veszélyeztetik, meggondolta magát. Ez a két ember, amint az ügy véget ért, készségesen dolgozott azon, hogy az ezredes számára minden lehetséges kártérítést megszerezzenek. Az 1765-ben meggondolatlanul megszerzett birtokokat és rabszolgákat vissza kellett adnia az eladóknak, mert nem tudta kifizetni az árat. 1771-ben nyugdíjat kért: Desroches javasolta őt Kariakal kormányzására; Poivre ugyanakkor, támogatva előljárója közeledését, kérte, hogy engedélyezzék neki, hogy előlegeket adjon a grófnak, hogy segítsen neki helyreállítani az Île de France-on lévő birtokait. Choiseul eleste után Modave, abban a reményben, hogy az új miniszter kedvezőbb lesz, memorandumot küldött neki, amelyben megismételte a due de Praslin-nek már előadott megfontolásokat.

Charpentier de Cossigny mérnök érdeklődött a projekt iránt, és levelet küldött Boynes grófnak, amelyben azt tanácsolta, hogy vegye birtokba Tamatave-ot. Az ügyet tehát nem hagyták félbe, de Fort-Dauphin helyét rosszul választották meg. Ezekben az 1771-es és 1772-es években a kereskedelem nehézségei és szegénysége, az Île de France szegényes forrásai, amelyeket Poivre saját jelentései is megjegyeztek, szükségessé tették, hogy a miniszter véglegesen megoldja ezt a kérdést. Látni fogjuk, hogy Benyowszky, aki véletlenül került oda, hogyan használta ki a mások által tett erőfeszítéseket, és hogyan nevezték ki, hogy átvegye a nagy sziget megtelepedésére irányuló, oly sokáig hiába tett kísérletek irányítását.

Prosper Cultru - Madagaszkár császára

ÜRES OLDAL

III. FEJEZET

Benyowszky Madagaszkárra kerül. - Az önkéntes testület megalakulása. - M. de Boynes nem elég pontos utasításai. - Turgot nézetei. - Benyowszky fantasztikus tervei .¹

Benyowszky 1772. július 18-án érkezett Lorientba. Miután partra szállt, udvariasan fogadta őt a kikötő parancsnoka, M. de la Vigne-Buisson, aki két nappal korábban a *Laverdy* kapitányának leveléből értesült arról, hogy számos magyar és lengyel katona érkezett.

M. de la Vigne-Buisson beleegyezett, hogy azonnal küld egy futárt, aki elviszi a báró leveleit Aiguillon herceghez, a külügyminiszterhez. A levelek rossz latinul voltak írva. Kérte, hogy engedjék be az udvarba, hogy fontos titkokat közölhessen; magát Ő Apostoli Felségének vazallusának, a Lengyel Köztársaság regimentjének nevezte; megígérte, hogy feltárja a moszkvaiak és az angolok közötti titkos szerződés tartalmát. Ez a váratlan hír meglepte d'Aiguillon herceget; azonnal megírta a haditengerészeti miniszternek, Boynes grófnak, hogy a menekültek elhelyezéséről és eltartásáról további intézkedésig gondoskodni kell. Ez utóbbi ezért utasította Bretagne kormányzóját, hogy telepítse le őket Lorientban, és a helyőrségben szállásolja el őket, amíg megvárja, hogy a külügyminiszter a tárcája költségvetéséből elküldje Port-Louisba az eltartásukhoz szükséges pénzeszközöket.

1 * *Mémoires de Benyowszky*. - Fonds Madagascar, C5, 4, C5, 8.

Néhány nappal később maga Aiguillon herceg válaszolt Benyowszky-nak, és felhatalmazta, hogy Compiègne-be menjen, ahol akkor az udvarban tartózkodott. Nem úgy tűnik, mintha már akkor is szándékukban állt volna felhasználni őt; úgy tűnt, készek arra, hogy hazatoloncolják Magyarországra, ahogyan legtöbb társát is hazatoloncolták Oroszországba. Benyowszky *emlékirataiban* azt írja, hogy Compiègne-be utazva a miniszter kitüntetőleg fogadta, és hogy ez utóbbi azonnal felajánlotta neki egy ezred parancsnokságát. Nem valószínű, hogy a dolgok ilyen gyorsan mentek. Benyowszky először anyagi segítséget kapott; ez tette lehetővé, hogy egy szolgát küldjön haza, aki Benyowszka asszonyt és nővérét, Henska kisasszonyt hozta Versailles-ba. Franciaországban talált egy rokonra, egy régi berchinyi huszárra, aki a király számára Bar-le-Duc városát és kastélyát parancsnokolta. Ő Párizsban maradt. A miniszterek azonban elgondolkodtak azon, vajon bölcs dolog-e elbocsátani egy olyan embert, aki azt állította, hogy utazása során ennyi tudásra és jelentőségre tett szert. Úgy tűnik, attól tartottak, hogy más nemzetekhez is elviszi. Benyowszky azt állítja, hogy Formosa meghódítását javasolta, ahol, mint láttuk, néhány napot töltött. De úgy vélték, hogy egy ilyen távoli település túl lenne a francia kereskedelmi tevékenység határain: kétségtelenül ez vezetett ahhoz, hogy megbízzák a már régi és még mindig szerencsétlen madagaszkári fejlesztési terv végrehajtásával. Elég valószínűtlen, hogy kezdettől fogva igen jelentős vállalkozásnak állították be, hogy 1200 katonát ígértek neki, hogy azzal bízták meg, hogy az egész szigetet a király uralma alá helyezze; még nehezebb elhinni, hogy ő maga kérte volna katonái számának csökkentését. M. de Boynes 1772 decemberének vége felé készített egy jelentést, amelynek következtetéseit a király jóváhagyta: ebben Benyowszky önkéntesei néven egy könnyűcsapat-testület létrehozását javasolta, amelyet arra szántak, hogy az Île de France-on szolgáljon:

a Madagaszkár szigetére vonatkozó, már régóta létező terv megvalósítására lehetne felhasználni.

A hibák és tévedések sorozata után, amelyeket az Île de France közigazgatása nem tudott megakadályozni, az 1768-ban tett kísérlet, hogy Fort-Dauphinban kolóniát hozzanak létre, kudarcba fulladt, mert úgy vélték, hogy az uralom és a hódítás szellemét ültették bele. Sokkal szerényebb cél lett volna, ha a nagy sziget lakóit jó példával és a vallás erejével civilizálják, és szükségletekre ösztönzik őket, hogy ezáltal felvevőpiacot nyissanak a Franciaországból származó áruk számára, amelyekért cserébe Madagaszkárról is kapnának árut. Benyowszky báró, aki utazásai során megtanulta, hogyan kell bánni a vad népekkel, úgy látszott, hogy minden tehetséggel és különösen a szelídséggel rendelkezik, ami egy ilyen célra alkalmas. Ami a Madagaszkár szigetének azt a pontját illeti, ahol a létesítményt meg lehetne alakítani, úgy tűnt, hogy a választást az Île de France adminisztrátoraira kell bízni, akiktől ez a létesítmény függött. Ők azonban a Madagaszkár keleti részén lévő Antongil öblöt jelölték ki, mivel a szigetnek ezt a részét még nem látogatták meg, és mivel remélték, hogy ebből az öbölből szárazföldi utat tudnak majd nyitni a nyugati part felé, hogy a sziget északi részének behódolását biztosítani tudják.

Ezt a tervet jóváhagyták, és ezzel egyidejűleg elfogadták azt a rendeletet, amely előírta egy gyalogos önkéntes hadtest felállítását. Ezt 3 századra kellett osztani, amelyek mindegyike 1 takarmánytisztból, 4 őrmesterből, 8 tizedesből, 8 segédtisztból, 56 emberből és 2 dobosból állt volna; a vezérkar és a káderek az ezredesből, azaz Benyowszkyból, 1 századosból, aki őrnagyként működött, 3 századkapitányból, 3 főhadnagyból, 3 alhadnagyból, 3 alhadnagyból, 1 mérnökgeográfusból, 1 szállásmesterből és 1 zászlósból álltak volna. A parancsnok napi 22 liv. 4 s. 5 d. 1/2, azaz havonta 666 liv. 14 s. 1 d. és évente kb. 8000 livre járt.

Az önkéntesek ruházata egy zöld félbajuszokkal zárt, tikkes vagy nanking kabátból, ugyanilyen színű kis fazonokkal és horgonnyal díszített fehér gombokkal, egy zöld szövetből készült kabátból, egy nanking nadrágból és egy fehérrel szegélyezett kalapból állt. A csapat minden kiváltságot és előnyt élvezhetett, amelyet a király katonái kaptak. 1773. április 1-jén egy másik határozattal a báró fizetését évi 12 000 livre-ra emelték. Az 1772. december 30-án kelt megbízatása kimondta, hogy ezredessé nevezték ki az önkéntes hadtest parancsnokává, hogy a Jóreménység-fokán túli francia gyarmatok általános és magánparancsnokainak fennhatósága alatt vezesse és működtesse azt. A vezérkar nem tűnt rosszul összeállítottnak: az alezredes Sieur Marin, a kanadai ezred korábbi kapitánya volt, az őrnagy Sieur de Marigny, a Conflans légió dragonyosainak kapitánya; a hadnagyok közül Sieur Brice a királyi gránátosoktól, egy másik a Sarre ezredtől érkezett. Csak 3 külföldi tiszt volt; Sieurs Wymblad, Cromstovsky és Kovacz. Az első Franciaországban maradt, mivel benuulás következtében lebetegedett; a külügyminiszter pedig nyugdíjas fizetést biztosított neki. Benyowszky magával vitte a Kamcsatkát elhagyó sebészt, a 79 éves Sieur Meder-t. Ami a katonákat illeti, a miniszter azt állította, hogy a legnagyobb gondossággal állították össze őket, és hogy erős, robusztus fiatalemberekből és különböző szakmák munkásaiból állították össze őket, hogy a különböző munkák elvégzése során ne legyenek zavarban. Úgy tűnik azonban, hogy ez nem történt meg a szükséges gondossággal. Kerguelen navigátor, aki 1774-ben egy ideig Madagaszkáron tartózkodott, azt állítja, hogy a báró csapata a Pont-Neuf-i csavargókból, csavargókból és dögevőkből állt. Az alakulatot azonban, ahogyan az volt, 3 századból, egyenként 79 emberből és 21 tisztből, köztük az alezredesből állt. Úgy tűnik, hogy ezek között az önkéntesek között az oroszok nem voltak túl sokan; a legtöbben ugyanis kereskedelmi hajókon tértek vissza hazájukba, amelyekre matrózként jelentkeztek.

Rjumint a követség hazatelepítette, és néhány évvel később mindannyiukat megtalálták Kamcsatkán, ami azt bizonyítja, hogy hiába mentek el.

1773 márciusában Benyowszky parancsot kapott, hogy Lorientban szálljon be a *Marquise-de-Marboeuf* hajóra. A 19 000 livres összefizetéséből, amelyből 7 000 livres-t a Külügyminisztérium fizetett ki, 1775-ig évi 4000 livres küldöttséget hagyott Sieur Boisroger-nek, aki megelőlegezte neki a felszereléséhez szükséges összegeket. Különböző tárgyakat és készleteket szállított, amelyek súlya 35 tonna volt. A hajó 1773. április 22-én indult útnak. Az utolsó utasítás, amelyet a báró a minisztertől kapott, az volt, hogy alakítson ki egy telephelyet Madagaszkáron, hogy az Île de France számára a szükséges segítséget nyújtsa: hogy pontosabban tájékoztassa Őfelsége kívánságairól, Boynes gróf közölte vele azt a levelet, amelyet közösen írt Chevalier de Ternay-nek, a szigetek kormányzójának és M. Maillart-Dumesle intendánsnak.

"Ön ismeri - mondta - azt a tervet, amelyet M. de Modave 1767-ben fogadott el, hogy európaiakból kolóniát alapít Madagaszkáron, hogy civilizálja a sziget lakóit, és hozzászoktassa őket a mi szokásainkhoz és szokásainkhoz. Nem sokkal később kiderült, hogy ez a létesítmény hamis elveken alapult, és kénytelen volt elvetni, mert képtelenség volt teljesíteni azokat a mindenféle előlegeket, amelyeket M. de Modave az új telepesek számára megkövetelt. E kísérlet csekély sikere ellenére nem lehet eltitkolni, hogy Madagaszkár szigete igen nagy kincseket rejt, és hogy hasznos lenne ott egy létesítményt létesíteni; de egy olyan gyarmat helyett, amelynek nézetei túl nyíltan sértenék a tulajdonjogokat ahhoz, hogy egy pásztor- és földművelő nép örömmel fogadná, egy egyszerű postáról kellene szó, amelynek segítségével hasznos kapcsolatokat lehetne kialakítani az ország főfőnökeivel, kereskedelmet lehetne velük létesíteni, és meg lehetne szüntetni a pénzzel való kereskedéssel való visszaélést.

Ezután annak a személynek az intelligenciáján múlik majd, aki ezt a vállalkozást irányítani fogja, hogy kiterjessze kapcsolatait a sziget belsejében, hogy új kereskedelmi ágakat nyisson, és ha körültekintően viselkedünk, remélhetjük, hogy egy napon elérjük a Modave úr által javasolt célt, és egy olyan kolóniát hozunk létre, amely annál szilárdabb, mert a szigetlakók érdekeire épül. A király megengedte M. de Benyowszky úrnak, hogy szabadon válassza ki azt a helyet, amely a legmegfelelőbbnek tűnt számára a létesítmény számára, amelynek létrehozásával megbízást kapott. Az egyetlen kivétel a Dauphin-erőd volt, a levegő egészségessége ellenére, mert a szigetnek ez a része túlságosan száraz volt, és nem kínált forrásokat a kereskedelemhez." A miniszter hozzátette, hogy Tamatave kikötője tűnik a legmegfelelőbbnek a létesítmény számára, de Benyowszky majd maga ítéli meg annak előnyeit, és hogy a bizonytalanságban, hogy hol fog letelepedni, egy kis hajót bocsátottak a rendelkezésére, hogy a sziget partjait felfedezhesse.

Maillart-Dumesle intendánsnak azt is tanácsolták, hogy Benyowszky alakulatát egészítse ki egy adminisztratív tiszt, egy raktáros, egy pénztáros és egy káplán személyével. Azt tanácsolta, hogy az expedíciót lássa el kereskedelmi cikkek, például puskák, pisztolyok, fejszék, szögek, vasrudak választékával; továbbá, hogy a pénztárosnak havi fizetésre, a raktárosnak pedig háromhavi élelemre elegendő pénzt adjon. Magánhajósoknak tilos lenne megközelíteniük a szigetnek azt a pontját, ahol a bárót rögzítenék; ez utóbbi a legnagyobb szigorral tartaná kézben ezt a tilalmat. A miniszter ugyanezzel a hajóval küldte el a ruházati holmikat, a fegyverzetet, a felszerelést, valamint az önkéntes hadtest megalakításához szükséges sátrakat, amely csak az Île de France-on fog történni; bejelentette egy 90 tonnás brigantin megvásárlását, amelyet a leendő gyarmat szolgálatára szántak.

Az újoncokat részben a "flúte" *l'Étoile*, részben a *Marquise-de-Marboeuf* hajóra küldték.

De M. de Boynes parancsai nem voltak teljesek. Bár Benyowszky látszólag az Île de France kormányzójának volt alárendelve, fenntartotta magának a jogot, hogy közvetlenül levelezzen Párizssal, és a szigetek tisztviselői soha nem érezték felhatalmazva magukat, hogy parancsokat adjanak neki. Utasították őket, hogy hat hónapig lássák el élelemmel és pénzzel, de azt nem mondták ki, hogy ezeket az ellátásokat továbbra is rendszeresen kapnia kell. Benyowszky az Île de France költségvetésére támaszkodhatott volna, miközben nem tartozott e gyarmat adminisztratív személyzetéhez? Vagy közvetlenül Franciaországból kellett volna pénzt, élelmet és újoncokat kapnia, ahogyan ő is közvetlenül a parancsoktól?

Ezek a pontok nem szerepelnek M. de Boynes levelében. Az eredmény az lett, hogy a báró függetlennek hitte magát az Île de France kormányzójától, és úgy is viselkedett; másrészt a kormányzó és az intendáns, mivel úgy ítélték meg, hogy az új gyarmat teljesen kívül esik a hatáskörükön, vonakodtak többet tenni, mint ami feltétlenül szükséges volt. Azt is meg kell jegyezni, hogy nagyon meggondolatlan volt egy külföldit, aki alig beszél a francia nyelvet, és akinek a tehetségét és jellemét soha nem vizsgálták, kinevezni egy olyan kevéssé ismert szigeten, mint Madagaszkár, ahol ő maga soha nem szállt partra, és ráhagyni a település helyének kiválasztását anélkül, hogy biztos jogokat, rendszeres közigazgatási kapcsolatokat vagy biztos segítséget biztosítottak volna számára ember és pénz tekintetében. Valóban furcsa, hogy három évvel később Benyovszky azt mondhatta, hogy soha nem értesült a miniszter terveiről. Valószínű tehát, hogy ezt az ügyet is, mint oly sok mást, egy hivatalnok döntésére bízták, és hogy Boynes gróf aláírta, anélkül, hogy jelentőséget tulajdonított volna neki, ezt a parancsot, amelyben végül is csak 200 idegenről vagy csavargóról volt szó, akiket arra szántak, hogy saját felelősségükre megújítsák egy sikertelen gyarmatosítási kísérletet.

Egy franciát sem lephet meg az ilyen gondatlanság.

Úgy tűnik, hogy M. de Boynes-nak nem volt ideje arra, hogy ismét Madagaszkárral foglalkozzon. De a következő évben Turgot, mielőtt átvette volna a főparancsnokságot, néhány hétig a haditengerészet minisztere volt. Ő volt az, aki megkapta az 1773 decemberében az Île de France-ról küldött levelezést: Maillart intendánsnak már az első napoktól kezdve vitái voltak Benyowszkyval, és levelei egyértelműen jelezték elégedetlenségét. Egy 1774 júliusában kelt levelében Turgot úgy érezte, hogy meg kell határoznia az elődje által kigondolt tervet: "Mindent le kellett redukálni - válaszolta - egy egyszerű postára, amelyen keresztül hasznos kapcsolatokat lehetett volna kialakítani az ország főfőnökeivel". A létesítményt és az azt vezető személyt az ön fennhatósága alá rendeltük; nem titkolhatom magam előtt, hogy M. de Benyowszky úr levelezését olvasva, mennyire eltért ez a tiszt az utasításaitól; de nem tud és nem is szabad cselekednie, csakis az ön utasításai nyomán, és ezen elv szerint joggal remélem, hogy ön semmit sem fog elhanyagolni, hogy ezt a létesítményt a tökéletesség felé vezesse. Arra kérem, hogy ennek a tisztnek a magatartását közvetlenül kísérje figyelemmel, és ne tegyen eleget egyetlen kérésének sem, hacsak az nem áll tökéletesen összhangban Őfelsége érdekeivel és szolgálatának javával."

Ugyanakkor írt a bárónak is:

"Nem tudom leplezni a meglepetésemet, amikor elolvastam a Madagaszkárral kapcsolatos terveit; egy egyszerű kereskedelmi állomás helyett egy kolóniát akar ott alapítani. Uram, el kell hagynia ezeket az elképzeléseket, és vissza kell térnie az utasításaiban megfogalmazott elvekhez. Nem gyarmatot, hanem egy egyszerű állomást kell létrehozni. A fegyverek és a hadianyagok, amelyeket kaptál, nem hódításokra szolgálnak, hanem a letelepedésed biztosítására.

Bár azt mondták önnek, hogy a levelezés, amelyet a műveleteivel kapcsolatban de Ternay és Maillart urakkal kell majd folytatnia, nem mentesítheti attól, hogy közvetlenül a haditengerészeti miniszternek számoljon be mindenről, amit küldetése sikere érdekében tesz, soha nem állt szándékában, hogy ön legyen a madagaszkári létesítmény abszolút ura; és ő mindig alárendelt volt, akárcsak ön, az Île de France-i adminisztrátoroknak.

"Az ön küldetése egy egyszerű posztra korlátozódott, amely lehetővé teszi, hogy kapcsolatba lépjen az ország bennszülöttjeivel, kereskedelmet alakítson ki velük, és véget vessen a pénzzel való kereskedelemmel való visszaéléseknek. Szeretném meggyőzni magam arról, hogy semmit sem tesz az elkövetett hibák jóvá tételére, ha gondosan tartózkodsz mindentől, ami a kiadásokkal és a készletek kezelésével kapcsolatos, amelynek részleteiért kizárólag az engedélyezésre jogosult tisztviselő feladataival megbízott adminisztratív tisztviselő felel veled együtt. Nem titkolhatom ön előtt, hogy ha ezektől az elvektől eltérne, kénytelen leszek a királytól visszahívási parancsot kérni."

Valószínű, hogy ezek a pontos és szigorú levelek, ha nem is a küldetésnek, de legalább Benyowszky képzelgéseinek véget vetettek volna; sajnos, a tervezet stádiumában maradtak, és nem küldték el, minden bizonnyal azért, mert Turgot rövid időt töltött a haditengerészeti minisztériumban. Amikor M. de Sartine átvette az irányítást, kiderült, hogy a létesítményt fenntartották, és senki sem szolgáltatott neki információkat a vállalkozás eredetéről, így hát hagyta a dolgokat. Később, miután elolvasta Benyovszky és a szigetek adminisztrátorainak egymásnak ellentmondó leveleit, vizsgálatot rendelt el, és megállapította - mint a királynak címzett, 1776-ban kelt jelentésében írta -, hogy "egyedül a véletlen, vagy inkább egy magyar csapat váratlan érkezése Franciaországba adta a miniszternek az ötletet, hogy Benyovszky bárónak adjon, Ezt a véleményt megerősítette az a tény, hogy ezt a tisztet és a parancsnoksága alatt álló önkénteseket Lorientban partra szállították és Madagaszkárra küldték, anélkül, hogy utasításokat vagy egy memorandumot kaptak volna a követendő magatartásukról."

M. de Boynes magatartását komolytalannak kellene tekinteni, ha a francia közigazgatás története, legalábbis a bukott rendszerek idején, nem lenne tele ilyen esetekkel.

Talán találhatunk némi mentséget a tüzes kalandor túlzott ambícióira és képzelőerejére is, akinek gyarmati fantáziáit most nyomon kell követnünk. Ha egy vezető nem tudja, mit akar tenni, a beosztottak könnyen szabadságot vesznek maguknak. De vajon szabad-e valaha is szabadságot venni, mint Benyovszky tette, az igazsággal szemben?

Miután 1773 márciusának elején befejeződött a hadtest embereinek felvonultatása, az ezredes Lorient-ba ment, hogy a második hadtesttel együtt átvonuljon. Az első az *Étoile-on* indult el, a harmadik a *Laverdy-n* követte volna. *Emlékiratában* azt írja, hogy miután megkapta az Île de France kormányzójának és intendánsának címzett levelet, előadta, hogy a legcsekélyebb akarathány a részükről is kudarcot okozhatna az expedíciójának; kérte, hogy a levélben foglaltakat javítsák ki. A miniszter közölte vele, állítása szerint, hogy e levél legfontosabb cikkelyeit megváltoztatták, és hogy az Île de France adminisztrátorainak közölni fogják, hogy ő továbbra is ura a hadműveleteinek, és hogy nincs más dolguk, mint ellátni őt azzal, amire szüksége lehet. Az biztos, hogy a báró úgy viselkedett, mintha a dolgok így lettek volna elrendezve, és úgy tűnik, hogy egyetlen pillanatban sem értette meg, hogy a miniszteren kívül bárkinek is alárendeltje lenne. Mégis, a levelezésben, amelyet Lorient-ból, távozása előtt váltott M. de Boynes-zal, nem tesz utalást ezekre a kijelentésekre. Ennek ellenére a szolgálat minden részletére kitért. Ekkor vette például a bátorságot, mint mondja, hogy elküldje neki :

"Megadom, uram, hogy megfejtsd, ha van ilyen, néhány titkos jelentést, amit a részemről kell készítenem, hogy közvetlen beszámolót adjak neked mindarról, amit tettem, vagy amit jónak látok megtenni. Vannak esetek, amikor nem fogjuk tudni, hogyan tegyünk elég elővigyázatosságot, hogy a beszámolókat ne tegyük ki annak, hogy idegenek kezébe kerüljenek. Remélem, uram, hogy legalább nem fogja helyteleníteni buzgalmamot, ha a dolog önnek szükségtelennek tűnik. Mindig megvárom az engedélyét, hogy használhassam ezt a rejtjelet." Ez a levél az ő kézírása; bizonyítja, hogy Benyowszky nem írta helyesen a francia nyelvet, és hogy következésképpen sem az emlékiratok, sem a levelek, amelyeket fel kell használnunk, legalábbis formailag nem az ő művei. Ami a rejtjelezést illeti, úgy tűnik, egyáltalán nem használta; gyerekesen egyszerű volt; *a d-t a-nak*, az *a-t d-nek* kellett olvasni; *a g-t e-nek*, az *e-t g-nek* kellett olvasni; ugyanígy volt az *l* és *i*, az *r* és *o*, az *p* és *u* áthelyezése is. Így a báró sémája szerint *b, r, l, u, g, s*, az Boynes; és aláírta levelét: *A legmélyebb tisztelettel*, Mrnsglengpo (Uram), az Ön alázatos és engedelmes szolgája, Bdorn ag Bgnlrpszki (Benyowszky báró) 1773. április 13-án szállt hajóra és április 22-én indult el: magával vitte mintegy tizenöt tiszt mellett Benyowszka asszonyt, nővérét, Henska kisasszonyt, egy cselédet és négy szolgát. A hajózás nem volt sem túl gyors, sem túl sikeres; a hajónak három hónapba telt, amíg megkerülte a Jóreménység-fokot. A skorbut megtámadta a legénységet és a katonákat; az önkéntesek egyik hadnagya odaveszett. Az élelmiszerhiány és a betegség arra kényszerítette a kapitányt, hogy július 25-én elhagyja False-Bayt. A báró az átkelést tisztjei és katonái kiképzésére használta fel. Néhány nap pihenés után ismét útnak indultak az Île de France felé, ahová szeptember 21-én érkeztek meg. Chevalier de Ternay kormányzó ekkor Bourbonban tartózkodott; az intendáns, M. Maillart beteg volt, és nem tudta fogadni a bárót; ez utóbbinak, amíg M. de Ternayra várt, Grande-Rivière-ben kellett táboroztatnia csapatát, hogy ne zavarja a szigeten helyőrségben lévő három ezredet.

Úgy tűnik, hogy a madagaszkári expedíció bejelentését nem fogadták nagy lelkesedéssel az Île de France-on; a sziget lakói hozzászórtak ahhoz, hogy ott meglehetősen szabadon kereskednek, és a hír, hogy minden kereskedelmet megtiltanak, nem volt alkalmas arra, hogy megnyugtassa őket.

Ráadásul Benyovszky, ahogy távolodott Franciaországtól, érezte, hogy ambíciói egyre nőnek; amint partra szállt, bejelentette a miniszternek, hogy "nemcsak egy *hatalmas és bőséges, éppoly gazdag, mint amilyen félelmetes gyarmatot* akar létrehozni, *hanem pajzsot is ellenségeink ellen Indiában*". Kiszámolta a költségeket, csak 100 000 ekére, 150 európai családra volt szüksége, mert az Île de France és Bourbon népe túl korruptnak tűnt számára. Ő már Madagaszkár urának tekintette magát, és azt állította, hogy Bassora, Muscat és Socotora kikötőit el fogja látni ezzel a szigettel, amelynek kereskedelme hamarosan tönkreteszi az összes többi nemzetét az indiai tengereken. Ez egy új terv volt, mondta kifejezetten; a részleteket a miniszterhez intézte, és bár a terv elhamarkodottnak tűnhet, remélte, hogy kedvező fogadtatásra talál:

"1° Leszállna azon a helyen, ahol az első létesítményt létrehozná, a körülményeknek megfelelően kibővítené, biztosítaná a környező földeket, hogy mindenféle gabonát, különösen kendert vethessen;

"2° Két kertet hozna létre a király számára, az egyiket a kórház megélhetésére, a másikat pedig a kikötőbe érkező hajók megsegítésére szánná;

"3° 5000 kávénövényt, ugyanennyi gyapotnövényt, cukornádat és borsot ültetne. A kávé és a gyapot két év alatt legalább 150 000 ekhós állandó jövedelmet hozna a királynak, amely évről évre növekedne, különösen, ha az ország asszonyait hozzá lehetne szoktatni a gyapotfonáshoz. Amíg a cukorgyárak felállítására várna, a cukornádat rizzsel és pálinkával desztilláltatná a kínai módszer szerint. Ez a rabszolga-, marha- és rizskereskedelemben használt pálinka évi 300 000 livre bevételt biztosítana. A bors végül is tőkecikké válna;

"4° E sziget nyugati részén, a Baie des Volontaires-nél egy második, az elsőhöz hasonló települést hozna létre;

"5° A Bombetok folyónál, az Önkéntesek öblében katonai őrhelyet tartana fenn, hogy bevezesse az arabok által oda hozott összes áruk és az ország összes élelmiszereinek be- és kilépési jogát, amelyeket cserébe adna;

"6° Megtiltaná a puskák kereskedelmét... ;

"7° A hadműveletekhez az ország egyik harcos főnökével társulna; de ezt a főnököt azok közül választaná, akik az ország belsejében élnek, hogy ne legyen kapcsolata ellenségeinkkel... ;

"8° Megállapodásokat kötne a pásztor- és földművelő főnökökkel az ország minden élelmiszere és terménye tekintetében, amelyre szüksége lenne;

"9° Cserzőműhelyt és bőrgyárat, valamint kötélgyárat hozna létre;

"10° Két kikötője lenne, az egyik az Antongil-öbölben, a másik a Volontaires-öbölben, ahol a hajók mindig biztonságban lennének;

"11° Lenne egy raktár a haditengerészet számára, ahol a hajók bármikor megtalálnák, amire szükségük van árbocokban, deszkákban, hajógerincekben és egyéb tartalékokban, mind fában, mind kátrányban, szurokban stb.

"12° Mivel az építkezésre alkalmas teakfa nagyon elterjedt a szigeten, hajókat építtetne, a helyieket a hajózásban foglalkoztatná, és kiváló tengerészeket képezne ki, akik végtelen forrást jelentenének a király hajórajok toborzásához. Hogy ígéreteinek még nagyobb súlyt adjon, vállalta, hogy két éven belül Európába küld egy Madagaszkáron épített hajót, amelynek legénységének felét a sziget lakói alkotnák;

"13° Vas- és rézbányákat keresne, amelyek ott igen gyakoriak, sőt arany- és ezüsbányákat is, amelyeket a lakosok szívesen kiaknáznának. Keresné a kristályok, a topáz és más drágakövek felvevőpiacát;

"14° *Franciaország és Bourbon szigeteit 1 millióért 3000 négert szállítana*, ami ma 2.400.000 livre-ba kerül, ami 1.400.000 livre nyereséget hozna a királynak. Emellett elküldené őket minden amerikai gyarmatunkra, és mivel olcsóbban adná őket, évente 12 milliót tartana birtokainkon, amit külföldön fizetnek az általa becsempészett négerekért;

"15° Végül Madagaszkár, miután elérte a tökéletes berendezkedést, ember és élelem tekintetében erőforrásokat kínálna az Île de France-nak, és a századok ott találnának biztonságos menedéket. Ott felújíthatnák, árbocra állíthatnák és felfegyvereznék őket... A létesítményeink bevehetetlenek lennének." M. de Benyowszky nemcsak a sziget megőrzéséért kezekedett, hanem bejelentette, hogy két éven belül félelmetes hadsereggel fog rendelkezni Madagaszkáron és egy olyan hajórajjal, amely képes lesz tengeri vállalkozásokra vállalkozni.

Útközben elfelejtette valódi küldetését: ezek az új tervek pusztán álmok voltak. De levelezésében ezeket az álmokat valóságként akarta bemutatni, és máris, ilyen kiterjedt nézetekhez már nem tűnt elég erősnek a csapata: engedélyt kért, hogy növelhesse az erejét azzal, hogy minden egyes századot 79-ről 120 főre emeljen. Évente 80 újonc támogatását akarta biztosítani. Mivel fegyvereiket és felszerelésüket nem az önkéntesekkel egy időben küldték el, kénytelen volt az Île de France raktáraiból kölcsönkérni használaton kívüli puskákat és pisztolyokat, hogy gyakorolhassanak. Emellett 60 puskát és 60 pisztolypárt kellett vásárolnia saját pénzén, hogy szétoszthassa azokat a Madagaszkárra küldött előőrsek között. 1773 novemberében küldött egy panaszlistát, amely néhány gondolatot sugall:

nyilvánvaló, hogy Franciaországból úgy küldték el, hogy nem kapott élelmiszert, pénzt vagy kereskedelmi árut; a miniszter feltételezte, hogy mindezeket a szigeteken elegendő mennyiségben el tudják látni.

Benyowszky vagy attól félt, hogy az intendáns és a kormányzó rosszindulatú lesz vele szemben, vagy - ami valószínűbb - nem akart tőlük függeni az ellátásban, hanem kereskedelmi áruk egész választékát kérte, például ruhát, pálinkát és vasárut, és kérte, hogy küldjenek neki különböző szakmák mestermunkásait, ácsokat, szabókat, kovácsokat és szövőket. Szüksége volt ágyúkra és egy 600 tonnás hajóra is, hogy kiszolgálja létesítményét. Így még mielőtt Madagaszkár földjére lépett volna, teljes ellentét alakult ki a miniszter nézetei között, aki szinte véletlenszerűen küldött egy külföldit, hogy a szigetek ellátójának szerény rangját betöltse, és a büszke mágnás nézetei között, aki a hódító szerepére törekedett.

Prosper Cultru - Madagaszkár császára

ÜRES OLDAL

IV. FEJEZET

Benyowszky első vitái a szigeteki adminisztrátorokkal. - Az Antongil-öbölben telepedett le. - Bejelenti a miniszternek, hogy felfedezte és hamarosan be is nyújtja Madagaszkárt (1774-1776)¹ .

Már az első napokban komoly nézeteltérések alakultak ki a báró és a sziget vezetése között. A *Marquise-de-Marboeuf* megérkezésekor e hajó tisztjei panaszt tettek a haditengerészet parancsnokánál, hogy Benyovszky tisztjei bántalmazták őket. M. de Ternay kénytelen volt hatalmával élni, hogy a matrózok visszatérhessenek a hajójukra, ahonnan a többiek kiutasították őket. Benyowszky természetesen felkarolta népe ügyét. Néhány nap múlva, amikor kereskedelmi árut kért a Madagaszkárra tervezett kereskedelméhez, a haditengerészeti biztos, Maillart-Dumesle, aki az intendáns szerepét töltötte be, panaszkodott neki, hogy a Franciaországból kapott parancsok nem voltak pontosak, és hogy intézkedni fog az új létesítmény szükséges ellátása érdekében, de csak akkor, ha ő maga is rendelkezik felesleges áruval. Az önkéntes hadtest alezredesét és őrnagyát nem volt hajlandó elismerni minőségükben, mert az egyik nem mutatta be neki az őket megnevező rendelet kivonatát. Kijelölt egy engedélyezésre jogosult tisztet, *Sieur Vaisse*-t, aki a báró könyvelőjeként működött;

1 * A. C. F. Madagaszkár. C5, 4, 5 (1774-1776), a megadott időpontokban. *Mémoires de Benyovszky*

de úgy tűnt, hogy ez az ember Maillart megbízottjának, és következképpen Benyovszky-tól függetlennek tekinti magát. Láttuk, milyen kétértelműek voltak Boynes gróf levelei: az azonban bizonyos, hogy Párizsban sohasem gondoltak arra, hogy Benyowszky teljes függetlenséget kapjon, és azt sem akarták a szigetek intendánsára róni, hogy minden szeszélyét számítás nélkül ellássa. Így Benyowszky, mivel csapatát túl kicsinek találta, arra az ötletre jutott, hogy szabad vadászokból álló századot állít fel; erre engedélyt kért M. de Ternaytól, amit meg is kapott, de azzal a feltétellel, hogy a felállítás az ő költségén történik. Most, hogy a művelet megkezdődött, Benyowszky, megfélelkezve kötelezettségvállalásáról, 10.000 livre-t kért az emberek felhajtására, másodsor pedig 12.000 livre-t, anélkül, hogy bármit is pontosított volna, megelégedett azzal, hogy figyelmeztette, hogy ez utóbbi összegről külön számlát fog adni Párizsban. Az engedélyező tiszt, Vaisse, amikor ezeket a kéréseket megkapta, Maillart-hoz továbbította; ez utóbbi, mivel ezeket a kiadásokat indokolatlannak tartotta, és a miniszter levelére hivatkozott, amely kijelentette, hogy a madagaszkári expedíció nem okozhat rendkívüli kiadásokat, másrészt figyelembe véve, hogy sem őt, sem M. de Ternay-t nem tájékoztatták, ahogyan az illetett volna, a báró terveiről, megtagadta, hogy felhatalmazza Vaisse-t a kért összegek kifizetésére. Ekkor kezdődött a báró és Maillart közötti keserédes levelezés, amelyben a csak magára hagyatkozni szokott kalandor és a merev bürokrata egymásra vetette magát, az egyik a minden fegyelemmel szembeni lelkesedését és türelmetlenségét, a másik azt az aprólékos és eljárási szellemet, amely hol az erőssége, hol a gyengesége, de mindenesetre a francia közigazgatás hírneve.

"Sieur Vaisse makacssága - írta a báró Maillart-nak -, hogy feldühítsen engem, és mindent a maga ízlése szerint rendezzen, arra készlet, hogy kifejezzem nemtetszésemet". M. de Marigny felsorolja önnek Sieur Vaisse számos baljós lépését, és merem biztosítani, hogy kinevezése óta ostoba túlkapást tapasztaltam részéről".

"Nem illik - felelte Maillart -, hogy a királytól pénzt adok anélkül, hogy tudnám, mire használom, és a király parancsa nem írja elő, hogy más módon adjak pénzt, mint a szokásos módon és a szabály szerint Őfelsége összes kiadásaira." A király parancsa nem írja elő, hogy más módon adjak pénzt. Ezt néhány magyarázat követte az államháztartási számviteli szokásokról, és annak megerősítése, hogy Vaisse-t továbbra is kötik a rendes szabályok, és Maillart-nak van alárendelve: "Neki semmi köze ahhoz a részhez, ami téged érint - mondta az intendáns -, de a sajátjáért ő felel, és csak nekem tartozik elszámolással. Úgy tűnik, ez a közjogi lecke irritálta a bárót, aki még aznap válaszolt: "Nem lepődöm meg az Ön megnyilvánulásain: túl nyíltan kinyilvánította a küldetésemmel kapcsolatos kívánságait ahhoz, hogy mást várjak Öntől... M. Vaisse addig követi az ön parancsait, ameddig csak akarja: semmi közük hozzám. A minisztert már korábbi leveleimben tájékoztattam erről, erről a döntéséről, amelyet ön hozott. Egy ilyen ügyintéző nélkül is elboldogulok. Könyörgöm és sürgetem, hogy helyettesítse őt mással, különben nagyon jól teszi, ha nem ad nekem... Az Ön által megtett lépések és az Ön által adott válaszok után csak a hajlandóság erős hiányát látom az Ön részéről. A levelezés csak elkeserítene minket és fenntartaná a félreértést. Ezért véget vetek neki, és követem a miniszter úr utasítását (1773. december 24.)." Semmi sem volt kevésbé adminisztratív, mint ez a stílus, és érthető, hogy Maillart-Dumesle meglepődött. Azt válaszolta, hogy a báró célozgatásaira elégséges választ ad az ő létmódja és szolgálata a királynak, és hogy mivel a báró nem akarja Sieur Vaisse-t, nem adnak neki senkit, és hogy ő továbbra is felelős marad a miniszter és a király előtt.

Benyowszky másnap egyenesen Boynes grófnál panaszkodott, azzal vádolva Maillart-t, hogy november 3-án minden segítséget megtagadott a Maroce-szigetre küldött első különítménytől, és keserűen panaszkodott a küldetése elé állított nehézségek miatt. Maillart-Dumesle nem vesztegette tovább az időt, hogy a vitát Párizs tudomására hozza, és egy józanul és világosan megírt levélben (1773. december 27.) közölte a tényeket, továbbította a báró leveleinek másolatát, válaszait és a chevalier de Ternay leveleit, amelyek megerősítették állítását. A sérelmek pontossága és a forma mértéktartása a hitelesség és az ésszerűség olyan jellegét kölcsönzi Maillart leveleinek, amelyet a báró levelei nem mutatnak. Bizonyos, hogy az utóbbinak sem Lengyelországban, sem a *Szent Péter és Szent Pál* fedélzetén nem volt alkalmja megtanulni az engedelmességet; még kevésbé ismerte a rendfenntartó államban érvényesülő merev formai szabályokat. Azt, aki független vezetőnek hitte magát, egy egyszerű könyvelő oktatta ki. Vajon Madagaszkár leendő hódítójának feladata volt-e, hogy olyan pitiáner műveletekhez, olyan időszakokhoz folyamodjon, amelyekben csak liszteszsákok és ruhatekercek szerepeltek? Igaz, hogy nem Sándor szerepére küldték: de Benyowszky erre nem emlékezhetett. Így kezdődött a kapcsolat az adminisztrátorok és annak a kis csapatnak a vezetője között, amely a Nagy-sziget gyarmatosításával akart próbálkozni.

Valójában lehetséges, hogy a báró elméjét ingerelte a tudat, hogy a terveit ellen szólt a véleményük. Elvileg azonban nem voltak ellenségesek a létesítménnyel szemben; már évek óta mindenki aggódott érte. Az ötletet megvitatták, de a vélemények, mint mindig, most is megoszlottak. Ők maguk 1773 júliusában és augusztusában két kis hajót küldtek Madagaszkár északkeleti partvidékének felderítésére, az Antongil-öböltől a Saint-Sebastien-fokig, amelyet addig alig ismertek. A tisztek jelentése szerint M. de Ternay arra készült, hogy javaslatokat tegyen a miniszternek a letelepedésre vonatkozóan.

Nem kellett kifejtene a szándékát, sem azt, hogy milyen alapon akarta megalapítani, mert a báró érkezése felfüggesztette a tervét, annál is inkább, mert a megvalósítás előtt álló terv sokkal fontosabb volt. Nem valószínű, hogy a Chevalier de Ternay nem volt őszinte, amikor kijelentette, hogy minden erejével hajlandó hozzájárulni a báró sikeréhez: de végül is lehetséges, hogy nem fordított rá ugyanolyan buzgalmat, mint a saját tervére.

Ő volt az, aki a tulajdonos ezredessel egyetértésben az önkéntes hadtest megalakítását és felfegyverzését kezdeményezte, és úgy tűnik, hogy kapcsolatukat őszinte szívéllyesség jellemezte. Maillart-val egyetértésben azonban úgy érezte, hogy bizonyos észrevételeket kell tennie a miniszter felé. Mivel tilos volt megközelíteni azokat a pontokat, ahol az új állásokat felállítanák, és Benyowszky szerint ez a tilalom Foulepointe környékétől a Borostyánkő-fokig terjedt volna, Ternay engedélyt kért, hogy az ezen a parton lévő hajók befejezhessék ügyeiket és felvehessék a fedélzetre holmijukat. Nem rejtette véka alá, hogy a báró terve igen jelentős kiadásokat fog okozni, és semmi sem tűnt bizonytalanabbnak, mint a hozam, amelyre a báró a kiadásai fedezésére számít. A következő decemberben (1773), amikor Benyowszky már kissé tisztázta jellemét és azt, amit terveinek nevezett, Maillart-Dumesle kevésbé volt körültekintő saját érzéseit illetően, mivel nem volt oka kímélni egy olyan embert, aki őt sem kímélte.

"Ma már merném garantálni önnek - írta Boynes grófnak -, hogy még ha meg is szereztük volna az egyetlen embert, aki képes egy rendkívüli terv sikerre vitelére, a Benyowszky úr által kigondolt tervben elbukna. Nem félek bejelenteni önnek, hogy ez a tiszt nemcsak hogy semmi hasznosat nem fog végrehajtani a szolgálat számára, hanem hogy a királynak sok emberébe és pénzébe fog kerülni..."

Csak az ő akaratának megfelelő feltételeket szab az igényeihez, és az ő akaratának nincsenek feltételei.

"Hozzáteszem, hogy végleg megbontja a nyugalom maradékát is azok között a népek között, akik között letelepedik, hogy végleg bezárja előttünk, és talán örökre, az összes ajtót, amelyen keresztül sikerülhetett volna szilárd berendezkedést kialakítani Madagaszkáron, de amely csak addig lehet stabil, amíg a szelídség és a megbékélés eszközeivel jön létre, erényekkel, amelyek M. M. ellenpólusai. de Benyowszky jellemének, és amelyeknek senki sem kevésbé alkalmas, mint ő. de Benyowszky jellemének, és amelyeknek senki sem kevésbé alkalmas, mint ő. de Benyowszky jellemének, és amelyeknek senki sem képes kevésbé élni, mint ő". (1773. december 27.).

Ez, mint később látni fogjuk, prófétai nézet volt.

Benyowszky 1773 decemberében a *Laverdy* nevű hajóval megkapta azt a 100 újoncot, akik 240 fősre egészítették ki a hadtestét. November 3-án 30 önkéntest és 1 tisztet küldött az Antongil öbölben lévő Maroce szigetének elfoglalására, hogy készítsenek elő néhány kunyhót és lépjenek kapcsolatba a bennszülöttekkel. M. de Ternay azt tanácsolta neki, hogy csak a rossz évszak után, azaz március végén induljon el; de a báró azt válaszolta, hogy európai hajókra vár, amelyek éppen akkor fognak megérkezni az öbölbe, és Ternay-nak már nincs ellenvetése; ráadásul az Antongil öblöt kevésbé tartotta egészségtelenebbnek, mint Tamatave-t, amelyet először fontolgatott a telepítésre.

Az expedíció 1774. február 2-án indult útnak: körülbelül 300 emberből állt, katonákból és tengerészekből; sikeres átkelés után február 14-én kötött ki Maroce szigetén. Ez a sziget egy meglehetősen mély öböllel szemben fekszik, amelyet a franciák Port-Choiseul-nak neveztek el; Benyowszky azonban a kegyvesztett miniszter nevét Boynes gróféra cserélte. Ami a Maroce-szigetet illeti, az Aiguillon-sziget lett.

Az öbölben egy nagy folyó folyik, amelynek eredeti neve Antanambalana; kereskedőink Tinguebale vagy Tanguébale néven emlegették. A folyó két oldalán, a torkolatánál két meglehetősen hosszú pont volt, amelyek szintje csak mintegy 4 lábnyira emelkedett a tenger fölé, úgyhogy minden dagálykor a legalsó részek elárasztották és mocsárrá változtak: csak egy kis, mintegy 600 négyzetlábnyi fennsík látszott kiemelkedni. A báró ezen mocsaras földek egyikén, amely katonai szempontból kiválóan alkalmas volt, mivel a tenger és a folyó között feküdt, de nyilvánvalóan egészségtelen volt, alapította meg kis kolóniáját. Louisbourgnak nevezte el. Hamarosan jelentést tett a miniszternek kezdeti munkájáról: "Az általam kiválasztott hely, uram - mondta - kétségkívül a legegészségesebb az egész szigeten. Hogy még inkább biztosítsam egészségét, kiszárítottam az azt szegélyező mocsarakat, és édesvízű szökőkutakat létesítettem. A kikötő az egyik legpompásabb, amit ezen a vidéken találni. Uralkodásához útegeket építettem, és a hajók be- és kirakodásának megkönnyítése érdekében pontonnal ellátott dokkot létesíték. Megtiszteltetés számomra, hogy mellékelten elküldhetem önnek a helyzetem tervrajzát, amelyen megjelöltem a munkálatokat, amelyeket az Île de France által nyújtott csekély segítség ellenére elvégeztem... M. Maillart nem biztosította számomra azokat a szerszámokat, amelyeket oly komolyan kértem tőle; minden erőforrásra 7 fejszét és 2 talicskát küldött... Ha nem tettem volna meg azt az elővigyázatossági intézkedést, hogy magam készítsem el az élelmiszert, amelyet ma is nagy meglelégedéssel használok a csapat számára, akkor abban az esetben a fél csapatom nyomorultul elvesztettem volna. Ekkor a létesítmény irigyei azt kiáltották volna, hogy a vidék egészségtelen, hogy ez egy hatalmas francia temető. Csak 1773. november 9. óta a mai napig 9 katonát és 4 matrózt vesztettem el, az előbbieik közül 3 öngyilkos lett, még megérkezésem előtt, 1 pedig vízbe fulladt;

A csapatom fegyelme és az ott uralkodó rend, amióta megérkeztem, elkápráztatta az ország bennszülöttjeit. A sziget ezen részének minden főnöke hűségesköt tett, amelyben elismerte magát Őfelsége, a mi urunk alattvalójának; lemondtak minden igényükről azokon a helyeken, ahol letelepedtem, és a tenger többi partján, ünnepélyesen megállapodva abban, hogy a sziget minden partja a franciáké lesz.

"Ön azt parancsolta nekem, Monseigneur, hogy derítsem fel Tamatave-t; végrehajtottam a parancsát, de nem találtam mást, csak egy hatalmas mocsarat és elsüllyedt földet.

"Kérem, higgye el, Monseigneur, hogy egész Indiában nincs olyan biztonságos kikötő, mint az általam választott, amelyet ma Boynes kikötőjének hívnak. Aiguillon szigete, amely ennek a kikötőnek a bejáratánál fekszik, és amely a természet által megerősített horgonyzóhelyet takarja, megvédi a kikötőt, és megakadályozza a közeledést. Louisbourg mindig is a fő város marad. Ma azzal vagyok elfoglalva, hogy Foulepointe-ban és Vohémarban egy őrhelyet létesítsek; hogy e sziget teljes forgalmának urává tegyem magam. Amint sikerül szárazföldi átjárót nyitnom nyugatra, felállítom a negyedik őrhelyet. Jelenleg csak gyors segítségre van szükségem, aminek kérésem állását mellékelem."

Micsoda csodák történtek hat hét alatt kevesebb mint 200 emberrel, 7 fejszével és 2 talicskával!

Az 1774. március 22-én kelt levélhez csatolt egy nyilatkozatot, amelyben egy 600 tonnás, borral, pálinkával és liszttel megrakott hajó, 200 újonc, 6 ács, 2 kovács és 2 kőműves, 3 kapitányi rangú tiszt, akik a különböző állások parancsnokságát látják el, 2 sebész és gyógyszerész, 6 db 12 hüvelykes mozsárágyú és 16 db ágyú a hozzájuk tartozó lőszerrel, 2 káplán, mindenféle szerszám és kereskedelmi árucikkek.

Ugyanezen év szeptemberében Benyowszky jelentette a miniszternek, hogy mivel nem tudta feltölteni a Louisbourg körüli mocsarakat, vagy a földet az árapály szintje fölé emelni, a szárazság alatt végzetes légzésekmaradások keletkeztek, és kénytelen volt az ország belsejében egészségesebb helyet keresni, ahová a betegeket szállították. Ott visszanyerték egészségüket, és ezért az új állomást Egészségügyi síkságnak nevezték el. Kijelentette, hogy a hely minden dicséretet felülmúl, mind termékenységeért, mind egészségéért. Louisbourgtól 5 vagy 6 mérföldre feküdt, a folyón, amely egészen addig a pontig hajózható volt: a síkság 3 mérföld hosszú és 3 1/2 mérföld mély volt. A törzsfőnökökkel, akikhez a vidék tartozott, folytatott számos tárgyalás után a bárónak átengedték a síkságot és az egész völgyet a folyó forrásáig, 12 000 livre egyszeri kifizetéséért. Ennek ellenére a folyó torkolatánál erődöt épített, hogy megvédje a készleteket. A kerítésen belül épített egy vegyesraktárt, egy élelmiszerraktárt, egy puskaporraktárt, egy kaszárnyát, egy őrházat, egy fegyverraktárt, egy házat a parancsnoknak, egy másikat az őrnagynak, egy raktárat az élelmiszerosztáshoz, egy irodát a közigazgatási tisztviselőknek, egy raktárt a parancsnok és az őrnagy ellátmányának, egy börtönt, konyhákat, egy tyúkólat, nem beszélve más építményekről, amelyek a kereskedelemből származó rizs fogadására szolgálnak. Aiguillon szigetén volt egy 4 szobás ház és egy nappali, 6 másik kisebb ház és egy kemence. Egy 10 arpádni terület¹ tisztították meg. Ez a tisztás volt a király kertje.

Ugyanakkor elküldte az épületek tervrajzait is; ezek ma is a gyarmatok archívumában vannak. Nehéz volt megkérdőjelezni azoknak az épületeknek a valóságtartalmát, amelyeknek a rajzai a szemünk előtt voltak. A mérnöki osztály által a báró utasításai szerint végzett munkálatok jegyzőkönyve a legapróbb részletekbe menő.

1 1 öl = 58 méter / 190 láb

Nemcsak a kiadott parancsokról van szó, hanem arról is, hogy az elvégzett munka mennyi embernapot vett igénybe. Ezt az imént említett munkálatokkal kapcsolatos néhány részletből lehet megítélni.

"Sieur Marange mérnöknek megparancsolják, hogy a terv felmérése után ismerje fel Marancet helyét, hogy folytassa a mocsarak feltöltését, hogy ott a Tanguébale folyó partján várost és erődöt, valamint a különböző szükséges épületek felépítését lehessen létrehozni." (1774. február 15., a *Desforges* fedélzetén)

A kiadás 19 790 livre volt.

"Meg van rendelve Sieurs Marange-nak és Gareau de Boispréaux-nak, az utóbbi segédmérnöknek : 1° felmérni az Aiguillon-szigeten lévő Corderie-öböl tervét, lecsapolni az azt elárasztó mocsarakat, és építeni egy nagy kunyhót és 6 kunyhót a betegek elhelyezésére; 2° utat készíteni a Découverte-hegyre, hogy ott a megfigyelő pavilont elhelyezzék; 3° 4 kunyhót építeni a lábadozók számára a lábadozók öblében; 4° a pékséget építeni; 5° id. Egy raktárépületet és 2 kunyhót a hegy felénél a himlőben szenvedő rabszolgák elhelyezésére." (1774. április 14.).

A mérnökök beszámolója szerint ez utóbbi munkálatok költségei 23 810 livre-t tettek ki.

"A Gareau de Boispréaux-t utasítják a Vallé-Amboak-síkság, más néven Plaine-de-Santé tervének megvalósítására, a sekély vizek feltöltésére, valamint a szükséges vágások és tisztítások elvégzésére, hogy a levegő egészségesebbé és a földek mezőgazdasági művelésre alkalmassá váljanak. Elkészíti a szükséges épületeket, és erődöt emel a síkságot uraló hegyen; természetesen a manőverek megkönnyítése érdekében a hegy tetejét leromboltatja, az összes erdőt kivágja, valamint a hegy lábánál lévő árkokat feltölti a kormány és más szükséges házak építéséhez." A kormányzó a hegyek között a hegyek között a földet is fel fogja tölteni. (1774. július 21.).

Ezek a kiadások 38 254 livre-t tettek ki.

Láthatjuk, hogy Benyovszky olyan nyugalommal adta a parancsokat, mintha kimeríthetetlen kincse lett volna. Ki hinné el ezt a parancsoló stílust olvasva, hogy a bárónak csak 200 fehér embere és néhány rabszolgája volt, akik az épületeket és földmunkákat elvégezték? Az ember nem tudja, mit csodáljon jobban, a parancsnok rendíthetetlen magabiztosságát vagy a mérnök adminisztratív nyugalmát, aki méterről méterre felméri az ásatások és a töltések költségeit, pontosan megadja a munkásnapok számát, és a munka gavalléros szemléletét összekapcsolja az általa összeállított becsléssel. Semmi sem adhatta volna jobban a 3000 mérfölddel távolabb élő minisztereknek azt a bizonyosságot, hogy a valóság megfelel a nekik küldött jelentésnek. Nagy bizalmatlanság kell ahhoz, hogy megkérdőjelezzük egy erőd, egy kormány, egy pékség létét, amikor az ember szeme előtt van egyrészt az épület terve, másrészt a nyersanyagok ára, az építkezés költsége, a fehér munkások száma és az e vállalkozásokban foglalkoztatott fekete munkások száma.

Folytassuk magával Benyovszkyval, aki ha valaha is volt, akkor egy önelégült kalauz, folytassuk felfedezéseinek beszámolóját, hódításainak sorrendjét. Ha tehát Párizsban eleinte túl nagy hitelt adtak ezeknek a beszámolóknak, nem mindegy, hogy megmutatjuk, hogy az embert be lehetett csapni velük anélkül, hogy bolond lett volna. Ezután itt az ideje, hogy összehasonlítsuk őket a szemtanúk beszámolóival, az Île de France adminisztrátorainak valódi jelentéseivel.

1774. szeptember 7-én, hat hónappal megérkezése után, a báró a következőket írta M. de Boynes-nak: "Miután megismertem Madagaszkár partvonalát és az öblök, kikötők és öblök helyzetét, tudomásul vettem, hogy milyen előnyökre tehetnék szert, ha távolról különböző állásokat hoznék létre, amelyek részletei a következők:

az első Foulepointe-ban van, ami nagyon szükséges a könnyű beszállásolás és a kereskedelem összefolyása miatt, amely, úgymond, ezen a helyen összponstosul: ott már épült egy erős, árokkal körülvett palánk (Fort-Français-nak neveztem el ezt a kis erődítményt), két nagy raktár, egy ökörpark, egy erős ház a rabszolgáknak, egy kaszárnya, egy kórház és egy ház a parancsnok számára. Sieur Mallendre volt a parancsnok, egy tiszt volt a parancsnoksága alatt, 35 önkéntes és 30 ember a fekete janicsárok századából. Ennek az őrhelynek a parancsnoksága majdnem a Fort-Dauphinig terjedt."

Kétségtelenül találunk ebben némi túlzást, hiszen Foulepointe-tól Fort-Dauphin-ig mintegy 800 kilométer van; de a hivatalnokok, sőt még a miniszter is, akinek ezt a levelet küldték, aligha ismerhették e két létesítmény hazugságait, ahogy Benyovszky mondja.

Láthatjuk, hogy fekete janicsárokról beszél: levele elején még azt mondta, hogy két század madagaszkári janicsárt fog alakítani: három oldallal később már alkalmazza őket, a helyőrségüket kijelölték, ott vannak és teljesítenek szolgálatot.

"A második őrhely - folytatja - Manaharban van, Foulepointe és Boynes kikötője között. Az ott felépített épületek egy laktanyából, egy raktárból, egy parancsnoki házból és egy kaszárnyából állnak. Ezt az őrhelyet egy őrmesterre bízták, akinek 7 önkéntes és 12 fekete janicsár, 1 tolmács és 1 kereskedelmi hivatalnok van a parancsnoksága alatt. A harmadik az Aguilde szigetén található... Ezen a szigeten 12 önkéntesből és 6 fekete milicistából álló őrhelyet tartok fenn, amelynek egy őrmester a parancsnoka, valamint egy révész az oda érkező hajók felderítésére. A negyedik Louisbourban van, parancsnoka de Sanglier kapitány... az ötödik az önkéntesek síkságán. Ezt az őrhelyet én magam vezetem, 2 tiszt, 50 önkéntes katona és 30 fekete. A hatodik a Fort des Volontaires-ben van az erdő bejáratánál, a nyugati átjárónál.

Az épületek 1 laktanyából, 1 raktárból és 1 kis barakkból állnak, amelyek parancsnokságát egy őrmesterre bízta 4 önkéntessel és 6 feketével... A hetedik Antonguinban van, más néven Fort de la Découverte: itt egy laktanya épült 2 nagy raktárral, egy barakk az önkéntesek számára, egy másik a feketék számára és egy kórház. Ez a legszebb vidék, amivel az ember találkozhat. A síkság 12 mérföld széles és 60 mérföld hosszú: legelőkkel borított, és a nagy Soffyas (Szófia) folyó öntözi, amely 1/4 mérföld széles. Ennek a területnek a parancsnokságát Sieur Corbyra, a kíséret egyik tisztjére bízta, akinek 10 önkéntes és 40 fekete van a parancsnoksága alatt, akik azon dolgoznak, hogy az utat az erdőkhöz készítsék, és ott távolról távolra házakat építsenek az utazók kényelmére, és amelyek ma az ökörkereskedelem raktáraiként szolgálnak nekem. Antonguin már 160 tehénnel és 100 ökörral látott el engem. A nyolcadikról még nem kaptam hírt, hogy tökéletessé vált... M. Mayeur tolmács az, aki a kiképzésével foglalkozik, a tenger szélén, a nyugati parton. Tíz önkéntes és ötven fekete van vele.

"Egy másik, szeptember 1-jén kelt, a miniszterhez intézett levelében Benyovszky így fogalmazott: Felismertem, hogy az ökör ára a nyugati parton sokkal alacsonyabb, mint a sziget keleti partján. Ez az ok, valamint az a szándék, hogy ezen a nyugati parton a király nevében a feketék és ökrök kereskedelmének biztosítására, Mozambik, Sofala és Monbassa, valamint a Comore-szigetek kereskedelmének megkönnyítésére egy telepet alakítsak, arra készítetett, hogy vállalkozzam arra, hogy az Antongil öbölből a nyugati partra való átjárás lehetőségét keressem... Május 1-jén (1774) elküldtem Sieur Mayeur tolmácsot, szövetségeseink egyik főnökével, 80 feketével, akikből egy milícia századot és 20 önkéntes katonát alakítottam, hogy menjenek fel a nagy folyón a forrásáig, majd a sziget nyugati részén szárazföldi úton haladjanak, hogy, amennyire csak lehetséges, elérjék a Morungano-öblöt... Harminchat teljes napon át nem kaptam hírt erről a különítményről...,

de végül örömmel láttam, hogy két önkéntesem nyolc feketével érkezett, akik csomagokat hoztak nekem a tolmácsomtól, és mindenekelőtt híreket arról, hogy az erdőn és a hegyeken át tartó fárasztó menetelés ellenére minden emberem tökéletesen egészséges. Jelentették nekem, hogy nagyon messze vagyunk a sziget belsejétől, és hogy ők nem tapasztaltak semmit abból a ködből, amit mi Louisbourgban tapasztalunk, ami minden betegség forrása az országban. Következik Mayeur két levelének másolata, amelyeket, úgy tűnik, Benyowszky titkára gondosan átdolgozott, mivel túlságosan korrektek ahhoz, hogy a műveletlen tolmács művei legyenek, akinek hiteles leveleit később találjuk meg. Mivel azonban ezek a levelek, úgy, ahogy vannak, Benyovszky történeti rendszerének részét képezik, nem tekinthetünk el attól, hogy néhány részletet idézzünk belőlük.

"Az ön utasítása nyomán - írja Mayeur állítólag - május 1-jén indultunk el, a folyón felfelé haladva, helyi csónakokkal, és a harmadik napon elmentünk a folyó forrásához, amely egyenesen északnyugatra vezet, és a forrás helyéig 7 lábnyi mélységgel egyenlő. Az erdő bejáratánál építettem egy raktárt és egy raktárat, 50 láb hosszú és 20 láb széles házakkal. Miután ezt a munkát befejeztük, beléptünk az erdőbe. Miután egy járhatatlan ösvényt találtam, kiszélesítettem azt másfél méteresre, ami most kényelmes ösvényt képez... A második napon egy nagyon kiterjedt síkságot találtunk, ahol nagyon kevés munkát kellett végezni az úton. Az utat északnyugat felé irányítva négy mérföldet tettünk meg: a harmadik napon körülbelül ugyanennyit; de a negyedik napon alig egy mérföldet tettünk meg; az úton egy magas hegyen kellett dolgoznunk: az ötödik nap kárpótolt minket: miután kellemes ösvényt találtunk, nyolc vagy kilenc mérföldet tettünk meg; a hatodik napon elhagytuk az erdőt, miután a minket követők kényelme érdekében minden állomáson egy-egy kunyhót építettünk. Amint elhagytuk az erdőt, legelőket és sok vadmarhát találtunk a vidéken, a tamarindákon és citromfákon kívül más fát nem találtunk.

Miután öt órát gyalogoltunk ezen a hatalmas síkságon, megérkeztünk egy Andravoaré nevű faluba, ahol a főnök nagyon jól fogadott minket.... Ez az, amit megtudtam: Ez az ország korábban Bombetok királynőjéhez tartozott; de mivel a háború sorsa Boina (Boueni) királyának kedvezőbb volt, az ő hatalmába került... Érdeklődtem, hogy merre van az út a Morungano-öbölbe, és nagy elégedetlenséggel tudtam meg, hogy járhatatlan hegyeken kell átkelnem... Megkérdeztem tehát, nem lenne-e könnyebb eljutnom Boina királyának lakhelyére, és megtudtam, hogy ebből a faluból tíz nap alatt odaérhetek, mivel mindig jó utam van, és maga a főnök... felajánlotta, hogy elvezet egy másik faluba, ahol egy nála nagyobb főnök lakik. Elfogadtam...; három napig maradtam ebben a faluban, hogy kipihenjem magam. A negyedik napon elindultunk Antongouin felé, még mindig sík vidéken haladva, amelyet patakok öntöztek, amíg el nem értük a nagy Szófia folyót, amelyen nagy helyi csónakokon haladtunk át. Onnan felmentünk egy dombra, amely az Antongouin nevű nagy faluba vezetett."

A falu vezetője üdvözölte, Mayeur két ökröt és rizst kapott ajándékba. A vademberek szokásos hangsúlyainak megfelelő beszédváltás következett: "A legnagyobb harcost, akit Madagaszkár földje valaha is hordozott, Benyowszky bárót, fehér emberek ezreinek tábornokát, fegyvereseket, akik vért ontanak, hogy boldoggá tegyék a jókat és megbüntessék a gonoszokat, a nagy francia király küldte, hogy királyi létesítményt hozzon létre és kereskedelmi állomásokat létesítsen; Mayeurt küldte, hogy ebben a faluban is létesítsen egyet." Azért küldte, hogy a faluban is létesítsen egyet. A falu főnöke nem merte teljesíteni a kérést Boina király beleegyezése nélkül. Miután ez utóbbi végül beleegyezését adta, az őrhelyet felállították, és Mayeur a kíséretként tartott embereivel együtt elindult Boina országába.

Amikor elérte a főfalut, a király barátságosan fogadta, és Bombetok kikötőjét a franciáknak engedte át, 3 mérföldnyi területet a szárazföld belsejében. A király megígérte, hogy évente 1 millió font rizst, 2-3000 ökröt és 1200 rabszolgát szállít, így Bombetok létesítése Benyowszky számára kiutat biztosított a nyugati partra. A báró Mayeur állítólagos leveleinek átiratában még azt is bejelentette, hogy hajót bérelt, hogy azt azonnal Boinára küldje.

"Íme" - zárta le - "az én kis hadtestem elosztásának hűséges állapota, amely kétszer annyit tesz, mint amennyit remélhettem." Mindazonáltal kérte az emberállomány megerősítését és jelentős segélyek küldését. Hogyan ne téveszthetnék meg az embert az ilyen jól prezentált beszámolók? És míg ezek szerint Mayeur június táján tárgyal Bombetoknál, hiszen a báró azt mondja, hogy harminchat napig nem kapott hírt róla, és hogy május 1-jén távozott, addig a mérnöki jegyzőkönyv szerint ugyanez a Mayeur június 10-én kapja meg a parancsot, hogy Louisbourgból Angontsyba menjen, hogy gondoskodjék egy út megnyitásáról. Ráadásul saját tanúvallomásából tudjuk, hogy soha nem ment Bombetokba: a szakalavák feltartóztatták; a legnagyobb nehézségekkel menekült meg a rajtaütéseik elől, és tért vissza az Antongil öbölbe.

1774. szeptember 22-én Benyowszky írt Aiguillon hercegnek, és többé-kevésbé ugyanazzal a szöveggel ismételte meg, amit Boynes grófnak mondott; hozzátette, nem minden szemtelenség nélkül: "Az utókor nagy örömmel fogja olvasni a madagaszkári forradalmak történetét: megtudja, hogy egy 237 főből álló, betegség és fáradtság miatt 160 főre csökkent embertest leigázott egy szigetet, amelynek kerülete 800 mérföld hosszú...". A Plaine de Santé tervéhez csatoltam Madagaszkár általános térképét és a sziget belsejét a keleti partról nyugatra átívelő átjáró nyílásának profilját. Ez a vállalkozás végtelen fáradságomba került,

de amiért jól megjutalmaznak azok az előnyök, amelyeket ezzel az eszközzel a létesítménynek biztosítok. Ma Madagaszkár szigetének 32 tartományát tartom számon, amelyek a mi intézményünk alá tartoznak, és amelyek főnökei évente adót fizetnek, ami elegendő a testületem fenntartásához. Ezen adón kívül 150.000 livres tournois, készpénzben, jövedelemmel láttam el a madagaszkári alapot, és közel 4 millió frank tiszta nyereséget látok biztosítva magamnak, évente, feltéve, hogy M. de Boynes-nak tetszik, hogy a szükséges javakkal ellát engem".

Ugyanakkor segítségkéréssel fordult a haditengerészeti miniszterhez, aki nem tartotta helyénvalónak, hogy korlátlanul teljesítse a kérését. Egy 300 tonnás, teljesen felfegyverzett és egy 150 tonnás hajót, 300 újoncot és engedélyt kért egy vadászszázad megalakítására, 100 000 ECU-t készpénzben, valamint több szkúnert a keleti partok kiszolgálására.

Kért 12 svéd típusú ágyút, 6 mozsárágyút, 30 espingolt,¹ 24 mólót,² tűzijátékot, horgonyokat, zászlókat, 10 kézi malmot a csapatok számára. Szüksége volt egy magasabb rangú tisztre, aki Madagaszkáron a parancsnokság második embere lett volna, 4 másik kapitányi rangú tisztre, 1 raktárosra, 4 kiségitőre, 15 írnoakra, 4 papra, 4 orvosra, 4 ácsmesterre és 12 segédre, 2 kőművesmesterre, 2 kovácsmesterre, pékekre, kertészekre, cserzőkre, kádárookra, kocsmárosokra, mészárosokra, parasztokra a föld megműveléséhez, és körülbelül hatvan lelencre, fiúkra és lányokra, 2 és 15 év közöttiekre, hogy megteremtse a kolónia alapját: Érthető, hogy Boynes gróf habozott mindent megadni; de Benyowszky ragaszkodott hozzá.

"Ezek az erősítések - mondta - feltétlenül szükségesek Madagaszkár számára. Lelkesen kívánom, hogy kifejezéseim elegendőek legyenek ahhoz, hogy szemük elé tárjam Madagaszkár valódi helyzetét. Tiltakozom önök előtt, hogy még nem érintettem mindazokat az előnyöket, amelyeket ez a sziget kínál:

1 "espingole" - rövid hatótávolságú sörétes puska típusa

2 "pierrier" - egy forgóágyú

és távolról sem bízhatom senkire terveim legcsekélyebb sejtését, sőt, éppen ellenkezőleg, titokban kell tartanom őket: szerencsére természetes alkatom legyőzött minden fáradságot és minden betegséget."

Ezekből az 1774 szeptemberének első heteiben írt levelekből kitűnt, hogy alig néhány hónap alatt Madagaszkárt szinte teljesen feltárták, sőt részben el is foglalták; utat nyitottak a keleti és a nyugati partok között, 32 tartományt leigáztak, a bevételek biztosítottak, és minden készen állt egy igazi gyarmat létrehozására. Képzeljük magunkat azon miniszterek helyébe, akiknek ezeket a jelentéseket szánták, képzeljük el őket, akik hozzászórtak a francia alkalmazottak papírmunka pontosságához, akik meg vannak győződve arról, hogy aki számokat idéz és tényeket állít, az nem hazudik, mert a tanult közigazgatás megsokszorozott ellenőrzései a hazugságot veszélyessé, szinte lehetetlenné teszik; megengedhetetlen, hogy az ilyen állítások a legcsekélyebb kétséget is kiváltották volna. Boynes grófnak, akárcsak Aiguillon hercegnek, hiányzott a biztos helyismeret; ez már az első szóra rávezette volna őket, hogy a túlságosan fényes hőstettek, a túlságosan gyors felfedezések, a csodás hódítások valószínűtlenségét lássák, amelyeket a magyar kalandor a székében tett.

Nem tagadta meg ezeket a csodálatra méltó kezdeteket, és tudta, hogyan kell a levelezésébe belevinni a szükséges fejlődést. Ezt írta 1775. március 16-án: "A legnagyobb örömmel tölt el a megtiszteltetés, hogy beszámolhatok Önnek erről a célról (a nyugati partra való átkelésről), amelyhez az Île de France oly hevesen meghíúsított. Miután átvettem a sziget keleti és északi részén fekvő Angontsy tartomány és a fő város uralmát, a legészakibb ponthoz, a Borostyán-fok nevű ponthoz mentem.

E gazdag ország Lambouin nevű főnöke, miután háborút vívott a szeklávokkal, a sziget nyugati partvidékén élő igen szívós néppel, eljött hozzám, hogy segítséget és védelmet kérjen tőlem, annak fejében, hogy örökre aláveti magát kormányunk törvényeinek, és elismeri magát hódoltságunknak. Elfogadtam ezt az előnyös ajánlatot, amely egy pillanat alatt egy hatalmas ország urává tett. Néhány szerencsésen elkövetett hőstett arra kényszerítette Savaszi herceget, a nemzet egyik arabját, aki Moneyana kikötőjében telepedett le, hogy behódoljon és engedelmessédjék a francia zászlónak. Ez a kikötő, amely a hajózás szempontjából a legkényelmesebb és a kereskedelem szempontjából a legelőnyösebb, megnyitotta előttem a kulcsot Afrika partjaihoz, valamint a Vörös-tengerhez, és ezen a helyen határoztam meg hadműveleteimet, miközben vártam a segítséget és a parancsokat, amelyeket Öntől kértem, Monseigneur. A kereskedelem, amelyre Madagaszkár Moneyana megnyitása révén tett szert, minden várakozást felülmúl, a rizs bőséges az északi részen, és csak 4 livre-t hoz a királynak százalékban, amelyet 18 livre-ért adnak el Afrika partjainál, és végül 1000 livre értékben cserélnek el. Egy rabszolga így 40 livre-t kap vissza a királytól ahelyett az 1200 livre helyett, amelyet az Île de France-on kellett megvennem.

"Látván, hogy minden segítségtől megfosztva vagyok egy olyan korban, amely a legjelentősebb előnyöket ígéri és kínálja számomra, magamra vállaltam, hogy barátaim pénztárcájának segítségével megvásárolom a kereskedelem tárgyait és egy hajót, hogy megnyissam a kereskedelmet Afrika partjainál.... Az idei rizstermés a legjelentősebb, amit eddig kaptunk. A szigetlakók, akiket tartózkodásunk felbátorított, mindenütt ültetnek. Sajnos az Île de France visszautasította a kereskedelmi árut: A szigetlakók bizalmához kellett folyamodnom, akik az én egyszerű bankjegyeimre mintegy 1 millió forintot jóváhagytak. Több mint 500 ökörrrel rendelkezem Angontsyban, Manaharban, Foulepointe-ban és Tamatave-ban. Tájékoztattam az Île de France-t erről a segítségről, de ez a sziget, szűkössége ellenére, nem küld Madagaszkárra ezekért a tárgyakért, inkább elmegy és külföldiektől szerzi be őket...

Kötelességem meglátogatni a szigeten létesített különböző állomásokat, bejártam a nekünk alávetett tartományokat, és máris új természeti kincseket ismerek fel az országban."

Négy nappal később, 1776. március 20-án hozzátette: "Hódításaim további biztosítása érdekében, Monseigneur, két erődöt építtettem, az egyiket Vohémar kikötőjében, a másikat Morunganában, a sziget nyugati részén. Ezáltal olyan helyzetbe kerülünk, hogy kis létszámom ellenére is kiterjeszthetjük hadműveleteinket a sziget nyugati részére."

A mocsarak lecsapolása és a földek tisztítása azonban kedvezőbbé tette a levegőt; a *Postillon nevű* bárka expedíciója óta addig csak 4 embert vesztett, a kórházak pedig üresek voltak. Ha olyan erői lettek volna, amelyeket kért, Madagaszkárt rövid idő alatt leigázta volna, és a sziget kormánya jelentős összegeket fizetett volna a király kasszájába. Emellett az Île de France nem adott neki semmit... előre látta, hogy nagyon nehéz lesz teljesítenie az ország bennszülötteinek tett ígéreteit. Azt ígérte, hogy megvásárolja nekik az összes rizst, amit betakarítanak. Most, erre az évre olyan nagy mennyiséget vetettek, hogy remélhette, hogy több mint 3 millió livres-t, érdekes segítséget kap az Île de France számára: de Maillart intendáns teljesen lemondott arról, hogy Madagaszkárból élelmiszert merítsen. A rizsért 45 livre per centet kellett fizetniük a lakosoknak, mert azt Bataviából és Bengáliából hozatta, míg a Benyowszky által szállított rizst 15 livre-ért is megkaphatta volna. Benyowszky a feketék árát 30 piaszterre, az áru értékére csökkentette, míg megérkezésekor 65 piasztert értek, és az intendáns azt merte mondani, hogy nem akar madagaszkári rabszolgákat, inkább mozambiki rabszolgákat. Ami az ökröket illeti, amelyekből Louisbourgban jelentős mennyiség volt, Maillart nem akarta elvenni őket; elfogyasztatta őket, amelyeket az Île de France lakói 300 és 400 livre-ért adtak el a királynak, amikor Benyowszky 86 livre-ért kínálta őket.

Május 30-án újabb csodákat jelentett be: "A Boana vagy szeklávok hatalmas királysága, a sziget leggazdagabb és leghatalmasabb királysága, kétségtelenül a mi kormányunk alá van rendelve. Május 1-jén (1775) történt, hogy a szeklávok eljöttek hozzám. A követség 1 hercegből, 4 főnökből és 100 fegyveresből állt, akik 1000 ökröt hoztak magukkal engedelmességük jeléül. Szerződést kötöttem velük, hasonlót, mint a többi nemzettel. Megtiszteltetés számomra, hogy ezúton elküldhetem önnek, hogy megítélhesse, milyen előnyökhöz jutottunk ezen a szigeten. Segítséget kérek (az Île de France-on), de ők elutasítanak, és ahelyett, hogy segítenének, minden akadályt gördítenek előrehaladásom útjába. Jelenleg 540 mérföldnyi partot kell őriznem, és csak 130 emberem van. Ha az Île de France visszautasításai zavarba hoznak is, csapataim értéke minden eshetőségre megnyugtat. Csak Madagaszkár adózása ebben az évben 1000 ökröt és 260 ezer rizst, mintegy húsz rabszolgát tesz ki, a kereskedelem hasznát nem számítva, és hozzá kell tenni, hogy kormányunk jelenleg abban a helyzetben van, hogy a sziget védelmére legalább 15 000 gyalogos fegyveres feketét és legalább 2000 másikat tud biztosítani, akik Őfelsége hajóira szállnak, hogy más gyarmatokon szolgáljanak. A föld termékenysége természeténél fogva megérdemli, hogy emberek műveljék a földeket. Általában két rizs és három kukorica termést takarítanak be, a búza csodálatosan terem, különösen a kávé, amelyből körülbelül 8000 növényt tartok a király kertjében, és amely tökéletesen terem. Az ország tele van gyapottal, és csak a munkások hiányoznak, hogy gyárakat alakítsanak ki, és megfosszák az indiai angolokat gazdagságuktól ezt a kereskedelmi ágat. Nem beszélek a bányákról, amelyekkel minden tartomány tele van... Miután nem tudtam segítséget kapni az Île de France-ról, nem volt más választásom, mint hogy vásároljak egy snapszert Őfelsége szolgálatára. Az a pénz, amely Kínából, a Kantonban eladott kamcsatkai gályából érkezett hozzám, jól szolgált a pénzhiányomra".

Végezetül kérte, hogy küldjenek helyette egy helyettesítőt, tekintettel a nagy fáradtságra, amelyet az a kötelezettség okozott, hogy mindenütt azonnal ott kell lennie, mert ha már az életét áldozta Őfelsége szolgálatára, lelkesen kívánta, hogy a munkája ne vesszen el vele együtt.

Ezzel egyidejűleg elküldte a Madagaszkár szigetének főnökeivel kötött általános szerződés másolatát, amelynek értelmében valamennyiük elismerte a francia királyt uralkodójának. Aki közülük lázító megjegyzéseket tesz, vagy nem fizeti meg a megállapított adót, azt lealacsonyítják és eladják rabszolgának. Minden törzsfőnöknek kötelessége lett volna a tolvajokat, gyilkosokat és más bűnözőket rabszolgának eladni. Csak a kormány által meghatározott helyen tarthattak gyűléseket. Minden tartománynak külön zászlója lett volna, és minden tartomány lakosai különleges táblákat viseltek volna a sapkájukon, amelyeket ki kellett volna jelölni számukra. Minden tartománynak a parancsnok kérésének megfelelően bizonyos számú fegyverest kellett biztosítani. A főnököknek ellenezniük kellett az idegen hajók legénységének leszállását. Iskolát kellett létesíteni, ahová a törzsfőnökök a gyermekeiket küldték volna, hogy megtanuljanak franciául. Minden olyan malagaszkai, aki egy franciát megfenyeget, megüt, ellop vagy elárul, rabszolgává válik. A dokumentumot 12 törzsfő írta alá, vagy állítólag írta alá, akiknek országa Foulepointe-től Vohémarig terjedt, köztük Savassi morunganai törzsfőnök.

Ugyanazon a napon, amikor az imént összefoglalt jelentést elküldte a miniszternek, azaz 1776. május 30-án Benyowszky levelet írt az Île de France adminisztrátorainak:

"Miután volt szerencsém, uraim, minden alkalommal tájékoztatni Önöket annak a létesítménynek a helyzetéről, amelyet Őfelsége parancsára alakítottam, nem lehet, hogy nem ismerik a veszélyeket és veszedelmeket, amelyekbe minden emberemmel együtt... egy műveletlen vidéken magára hagyva, amelynek természetét nem ismertük.

Csak a vérmérsékletünk erejének köszönhetjük az üdvösségünket... E katasztrófák közepette, látva egyrészt, hogy elvtársainkat, akiket a szörnyű betegségekből eredő fásultság tépázott, kegyetlen gonoszságoktól szenvednek és a halállal küzdenek, másrészt, hogy egész tartományok fegyverkeznek ellenünk és ellenségeskedésbe kezdenek, legyőztük a szokásos előítéleteket és, De mivel unalmas lenne Önöknek e vállalkozás részleteit megvitatni, megelégszem azzal, hogy bejelentem Önöknek, uraim, hogy az tökéletesen sikeres volt.

"Madagaszkár szigete Fort-Dauphintól a Borostyán-foktól és Bombetoktól a Seclaves folyóig teljes egészében a mi kormányunk alá tartozik. Nyolc király és 122 törzsfőnök van, akik mindannyian adót fizetnek. Az általam létesített fő kereskedelmi állomások a következők: Foulepointe, Mananhar, Louisbourg, Massoualé, Angontsy, Vohémar, Morungana és Bombetok. A fő várost Antirenglabé tartományban, az ország közepén helyeztem el, hogy minden állomás elérhető közelségben legyen. Az összeköttetés egyikről a másikra az általam gyakorolt utakon történik, és még kényelmesebb lesz, amint elkészül a csatorna, amelynek a Ranoufoutchi folyót a Renglabéval kell összekötnie. A tartományok által az idén már befizetett adó 8 rabszolgát, 72 ezer rizst és 580 ökröt tesz ki. A miniszter úr különösen azt ajánlotta nekem, hogy az élelmiszerek exportját az Île de France számára előnyös helyzetbe hozzák... Ezért felajánlom önöknek, uraim, hogy jöjjenek és hozzanak el ezer ökröt, amelyek a király megbízásából nálam vannak, valamint közel 100 tonna [*millió*s] rizst".

Cserébe bizonyos mennyiségű ingóságot kért, amiről egy kimutatást küldött, amelyben bejelentette, hogy 1774 novemberétől napjainkig mindössze 6 embert veszített, ami az Alföldön lévő létesítményének egészségét bizonyítja.

E diadalmas kapcsolatok mellett némileg meglepődik az ember, amikor beismeri szorongását és valódi gyengeségét.

1775. október 21-én írta: "de Boynes-nak a *Postillon* nevű hajón adhattam át számláimat. E hajó indulása óta az Île de France főnökei a legmélyebb elhagyatottságban hagytak el bennünket. ... Nem szégyellték a legcsúnyább rágalomokkal is bemocskolni a hírnevemet. És a segítség minden megtagadása végül arra gondolt, hogy csapatom az utolsó kétségbeesésbe taszítsa, amit a legnagyobb fájdalommal orvosoltam, megfosztva magamat és tisztjeimet is szükségleteinktől, ruhatárunktól és bútorainktól, hogy a hadtest zsoldját kielégítem. Ebben az állapotban várjuk a felmentést vagy a visszahívásunkat."

Egyetértünk, hogy ez a stílus már nem a hódítóé! Miért kell visszahívni egy győztes csapatot, amelynek bátorsága és fegyelme még ezt a vezetőt is lenyűgözi, akit addig semmi sem lepett meg, és miért kell nyomorúságra hivatkozni ennek a visszahívásnak az igazolására, amikor valaki azt állítja, hogy Madagaszkár összes erőforrása a rendelkezésére áll? Itt van egy ellentmondás, amitől a báró nem fél. Mindig is azt állította, hogy az egész sziget az ő kormányzása alá tartozik, hogy az utolsó háború, amelyet az északi népek ellen támogatott, abszolút urává tette őt. De ugyanakkor arra panaszkodott, hogy testének gyengesége miatt, amelynek a felét elvesztette, képtelen fenntartani minden előnyét. Biztosította, hogy a kért segítséggel legfeljebb tizenhat hónap alatt hatalmas, gazdag és erős gyarmattá teszi Madagaszkárt. Tiltakozott azok ellen a mesék ellen, amelyeket M. Maillart az udvarnak továbbíthatott, hamisnak nyilvánítva azokat, anélkül, hogy ismerte volna őket, és becsületét és jó hírnevét adta igazmondásának biztosítékául.

Október 25-én megismételte, hogy miután megbízást kapott egy létesítmény létrehozására és a sziget francia kormány alá rendelésére, teljesítette küldetését; panaszkodott a szisztematikus elhagyatottságra, amelyben az Île de France hagyta őt, a legszomorúbb képet adta emberei állapotáról: Úgy tűnt neki, hogy minden pillanatban szemrehányást tesznek neki sorsuk keménysége miatt a meztelenség miatt, amely vademberekhez tette őket; a munkától, a könnyörtelen futástól, a háború viszontagságaitól kimerülve elvesztették az európai kenyér és ital ízét. Hódításának megőrzését csak annak a nemes kétségbeesésnek köszönhetette, amely elhatározta, hogy ha kell, dicsóséggel, a király bátor és buzgó alattvalóiként fejezik be napjaikat. De ha már későn jött a segítség, kijelentette, hogy nem tudja, milyen utat válasszon, hogy megmentse a létesítményt a veszteségtől, hozzátéve továbbá, hogy az a hírnév, amelyet Lengyelországban szerzett, és amelyet egész nemzetek nem tagadtak meg tőle, semmi ahhoz képest, amelyet Madagaszkáron méltán szerzett.

Bizonyára nehéz összeegyeztetni a hiányt, amelyről Benyovszky száználmasan panaszodik, azzal a bőséggel, amelyet előző májusi leveleiben önelégülten leír. Ez az ezernyi ökör, a leigázott tartományoktól származó adomány, ez a több ezer deci rizs¹ amelyet makacsul felajánlottak az Île de France-nak, amely nem akarta elfogadni, elegendőnek kellett volna lennie a csapatok élelmezésére és a szigeten nem kapható áruk és tárgyak megvásárlására. Az egyenruhák leromlott állapotát is orvosolni lehetett volna az ország forrásaiból. Végül Benyovszky egy négerekkel megrakott hajót küldött Afrika partjaira; tárgyalhatott volna a portugálokkal vagy a hollandokkal a 113 ember, önkéntes hadtestének utolsó maradványai számára szükséges kevés európai áruért. De az ő szorult helyzete sohasem volt olyan, mint amilyenek itt leírja, bár az igazságot sohasem közelítette meg. Jól jött neki, hogy eltúlozza azt, vagy azért, hogy a legjobbat hozza ki állítólagos hőstetteiből, vagy azért, hogy kárt okozzon azoknak, akiket azzal vádolt, hogy cserbenhagyták. Ráadásul úgy tűnik, gyorsan elfelejti, amit ír:

1 1 quintal = 100 font súly

három hónappal azután, hogy kilátástalannak nevezte helyzetét, ismét epikus hangnemben számol be létesítménye 1776. januári állapotáról. Ekkor azt állítja, hogy a sziget több mint egyharmadát a kormány uralma alá helyezte; őfelsége parancsát várja, hogy azt tegyen az országban, amit csak akar; törvényeket kér a tartományok civilizálására, amelyeket a legutóbbi háborúban, amelyet az ország különböző főnökei ellen folytatott, alávetett. Hogy Louisbourg városának megadja azt az egészséget, amely alapításakor hiányzott belőle, végül a mocsarakat, amelyekkel körülvették, faszén, kő és homok keverékéből álló mesterséges földdel töltötte fel. A fakéreggel durván fedett, egymásba fonódó szalmából készült primitív kunyhókat európai stílusú vázas házakkal helyettesítette. Erődöt emelt, amelynek a Lajos-erőd nevet adta, amelyet fejlett munkálatokkal támogatott és 12 ágyúval védett; ez védi a várost minden támadástól. Az ország leggazdagabb bennszülöttjei, látva a védelmet, önszántukból jöttek el, hogy a védelmébe vonuljanak. Az elvileg oly gyakori betegségek jelentősen csökkentek: hat hónap alatt mindössze 2 embert veszített. Végül Madagaszkár jövőjéért volt felelős. Hozzátette, hogy a Tinguebale folyó bal partján fenntartott magának egy 1200 család befogadására alkalmas földterületet, egy cukornáddal és indigóval teli kantonban, amely ráadásul alkalmas a földművelésre és a csordák fenntartására. Ennek a birtoklásnak a támogatására egy földből épített erődöt, a Saint-Jean erődöt. Öt mérfölddel a Saint-Jean erőd mögött volt a Plaine de Santé erődje. Már csak emberekre és pénzre volt szükség ahhoz, hogy Madagaszkár valódi gyarmattá váljon. Úgy gondolta, hogy évente 1500 négert és 800 négernőt vihet el a szigetről anélkül, hogy elnéptelenítené az országot, a korábbi 65 piaszter helyett kedvező 18 piaszteres áron.

Egy 1776. január 2-án kelt levél újabb kimutatást tartalmaz a kormánnyal szövetséges és a kormánynak adófizetésre kötelezett tartományokról.

Már csak 10 tartomány van, Sainte-Marie szigetét nem számítva. Az adományok becsült értéke most már csak 11 rabszolga, 284 ökör, 70 tonna rizs, 500 paliszád, 600 font hegyikristály, 3500 font benzoin, 2 helyi csónak, 2 ásott kenu, 1200 darab fa, 200 deszka, 102 font bálnaolaj. Ez a 10 tartomány együttesen 26.500 harcost tud biztosítani. Ezek a számadatok jóval alacsonyabbak voltak, mint amiket korábbi leveleiben megadott, bár még mindig azzal dicsekedett, hogy az egész szigetet leigázta; de le kell mondanunk arról, hogy minden ellentmondását feljegyezzük. Meglepő, hogy a hivatalnokok, akik elolvasták őket, és akiknek az összefoglalóit a miniszter számára elemezzük, nem döböntek meg rajtuk. Ez azért van, mert nem ugyanazokon a kezeken mentek keresztül. Az is valószínű, hogy legalábbis az első években senkinek sem jutott eszébe összehasonlítani őket.

1776 áprilisában tesznek először említést az őslakosok ellen vívott háborúkról. Kerguelen kapitány beszámolójából tudjuk, hogy Benyowszky segédkezett egy Louisbourg melletti törzs elleni kisebb expedícióban: az egyetlen eredmény egy elhagyott falu felgyújtása volt. Ebből a csetepatéből eposz lett. Három háborút vívott: egyet a szaphirobayk ellen, a másodikat az antanbourok ellen, a harmadikat a szeklávok ellen. Az első két népet először legyőzték és leigázták. Ami a szeklávokat illeti, 20 000 embert toboroztak, és a gyarmat fő városának megtámadására készültek, amikor a szövetséges törzsek ellenállása megállította őket. Ez időt adott Benyowszky számára, hogy felkészüljön a harcra. Sőt, 1775. május 1-jén támadásba is lendült. Kis serege 45 önkéntesből, 26 mozambiki rabszolgából, akiket tüzérségre képeztek ki, és 25 munkásból vagy szolgából, összesen 90 emberből állt. Ezen kívül 4000 feketéje volt, akik csak könnyű csapatként szolgáltak; nem számított rájuk semmilyen akcióban.

Louisbourgban helyi hajókra szállt, majd 20 mérfölddel északabbra szállt partra, és 8 napig a szárazföld belsejében menetelt. Május 16-án az ellenséggel és az ő területén találta magát. Olyan jól vezette seregét, hogy szétverte a szeklávokat, és diadalmasan tért vissza Louisbourgba, miután a legyőzöttekre az általa kívánt feltételeket szabta. Ez a háború, amelynek legalábbis a hadjáratai nagyon nehezek lehettek, egyetlen halálos áldozatot vagy sebesültet sem követelt. Az önkéntes hadtest 1776. június 5-i felülvizsgálata 9 tiszt és 91 ember jelenlétét mutatja, ami 3 embernyi eltérést jelent az 1776. januári jelentéshez képest. A három hónappal később de Bellecombe és Chevreau urak által végzett vizsgálat kimutatta, hogy ez az állítólagos háború a szeklávok ellen nem zajlott le.

Így Benyovszky egészen parancsnoksága utolsó napjáig kitartott a kezdetektől fogva tanúsított sajátos magatartása mellett; távolról sem tagadta vagy akár csak enyhítette az állítólagos hőstetteit, hódításait, hanem nem szűnt meg alátámasztani és felerősíteni azokat, oly módon, hogy a hivatalok, mivel nem feltételezhatték, hogy hazug emberrel van dolguk, kénytelenek voltak eleinte minden beszámolóját igaznak elfogadni. Ha ellentmondást találtak, ha az Île de France-ról származó információk megakadályozták, hogy egyesek fenntartás nélküli hitet tegyenek hozzá, megelégedtek azzal, hogy azt gondolták, hogy mint minden nagy utazó, a báró is hajlamos némi túlzásra. Meg lehet majd ítélni, hogy a hivatalok a szigorúság vagy a gyengeség oldalán tévedtek.

V. FEJEZET

Benyowszky azzal vádolja az intendánst és a szigetek kormányzóját, hogy tönkre akarják tenni az üzletét. - A segesvári könyvelő ügye. - A szigetekről Madagaszkárra irányuló szállítmányok. - Kedvezőtlen hírek a létesítményről .¹

Ugyanakkor, amikor Benyowszky ezeket a grandiózus beszámolókat küldte Párizsba, hangosan panaszkodott, hogy a szigetek adminisztrátorai nem kedveznek neki; tovább ment: hivatalosan azzal vádolta őket, hogy tönkre akarják tenni az ő intézményét, mert az ő hatalma árt a vagyonuknak, mivel megakadályozza őket abban, hogy elődeikhez hasonlóan illegális kereskedelemmel foglalkozzanak a király kárára és nagy haszonra. Inkább ennek az aljas kapzsiságnak, mint a parancsuralmi féltékenységnek tulajdonította azt az elszántságot, amellyel akadályozták tevékenységét, megtagadták tőle a kereskedelemhez szükséges kereskedelmi árut, kétségbeesésbe ejtették, ahogy ő mondja. Hogy Ternay és Maillart ellen felhozhatók-e ilyen sérelmek, vagy sem, azt az olvasó maga fogja megítélni a vádlottak indoklásaiból. Tanulmányunk elején láttuk, hogy a "pacotille" [illegális kereskedelem], hogy nevén nevezzük, olyan régi dolog volt, mint maga a Compagnie des Indes; ősiségénél fogva tiszteletre méltó visszaélés volt; úgy tűnik, még a kor legbecsületesebb emberei sem tartották becstelennek az ilyen általánosan elterjedt gyakorlatot.

1 * A. C. Fonds Madagaszkár. C5, 5, 6 a megadott időpontokban. - *Mémoires de Benyowszky*.

Láttuk, hogy Dumas, Ternay elődje "*pacotillázott*"; az erényes emlékű Poivre-t sem kímélték a rágalmak. De semmi bizonyíték, még a legcsekélyebb jel sem utal arra, hogy de Ternay és Maillart-Dumesle urak a báró érkezése előtt vagy után a legcsekélyebb kereskedelmi tevékenységet is megkísérelték volna. Valljuk be azonban, hogy sajnálták, hogy nem voltak képesek erre, és ez Benyovszky számára a védekezés kezdete lenne ellenfelei támadásaival szemben. Mindenesetre el kell ismernünk, hogy sohasem idéz tényeket, és hogy panaszaiban, amelyek általában igen élénkek, mindig megkülönbözteti a chevalier de Ternay-t és Maillart intendantot. Joggal véli úgy, hogy Ternay mindig jóindulatú volt vele szemben, míg Maillart ellen könyörtelenül könyörtelen. Ha tehát M. de Ternay barátságos magatartása képes volt lefegyverezni a bárót, ha ez utóbbi hallgatólagosan elismeri pártatlanságát, hiszen a leghevesebb diatribúcióiban sem említi a nevét, akkor nyugodtan elfogadhatjuk Ternay vallomását; ami pedig Maillart-t illeti, a tények beszélnek majd helyette, és az ő igazolása a számokból fog kiderülni, ami, igazából, a dolgok természetének megfelel, hiszen egy rendtartóról van szó.

Már láttuk, hogy Ternay 1774-ben arra törekedett, hogy Benyowszky a telelési időszak végéig az Île de France-on maradjon. Ez jóakarátának egyértelmű jele volt. Közölte vele azokat a jelentéseket és térképeket, amelyeket azok a tengerészek hoztak, akiket ő maga küldött ki az Antongil-öböl és Vohémar megközelítésének feltárására. Amikor megkapta a báró leveleit, amelyekben bejelentette, hogy Louisbourgba települ, a legkedvesebb és legsürgetőbb szavakkal írt neki, hogy tanácsolja neki, mérsékelje terveit. Véleménye szerint a Maroce-szigetet, amelyet mindig is az egész partvidék legegészségesebb helyének tartott, kellett volna előnyben részesíteni az első állomáshelynek választott mocsaras földnyelv helyett.

Rámutatott, hogy a kevés emberrel, aki a rendelkezésére áll, nem lehet kezdetben nagy dolgokat tenni. Az Île de France erői alulmaradtak egy túlságosan ambiciózus vállalkozáshoz: a miniszter takarékoságot javasolt, és még a Madagaszkárral való rendszeres kereskedelem fenntartásához is hiányoztak a hajók. Azt tanácsolta, hogy kezdetben elégedjenek meg egy szilárd telephellyel azon a vidéken, ahol partra szálltak, kössenek szövetségeket a belső területeken, hogy a kis gyarmat egyfajta raktár legyen az ökrök és a rizs számára; a következő évben egy kicsit jobban terjeszkedhetnek; így a lakosok nem fognak félni a mi terjeszkedésünktől, és megszelídülnek a mi kereskedelmünkhöz. Bejelentette a báró által kért tárgyak nagy számban való küldését, és kérte, hogy csákányokat és lapátokat is küldjön hozzá; de kérte, hogy a kereskedelmi árukkal megbízott raktárosnak hagyja meg a teljes elszámolást.

A következő augusztusban (1774) különböző levelekre válaszolva megismételte, hogy úgy látja, nagyobb számú állomások létrehozásáért küzd, mint amennyit erői megengednek; azt tanácsolta neki, hogy minden baráti megnyilvánulásuk ellenére óvakodjon a helyiektől. Nem szabad megosztaniuk magukat, csak egy posztot kell létrehozniuk. Így a bennszülöttek tisztelni fogják a franciákat, mert erőben látnák őket, és elkerülnék azokat a kiadásokat, amelyeket a szigetek közepszerű eszközei nem tudnának biztosítani. Mivel Benyowszky azt állította, hogy 15 000 tonna rizst és 200 ökröt gyűjtött össze, Ternay a *Belle-Poule* fregattot küldte Madagaszkárra, hogy hozza vissza, ami rendelkezésre áll. Azt is megígérte, hogy küld egy kisebb, frissítőkkal megrakott hajót, azzal a feltétellel, hogy Benyowszky nem tartja meg, hogy a sziget nyugati partvidékét látogassa meg, ahogyan azt a szándékát kifejezte. Kifejezetten azt tanácsolta neki, hogy a rossz évszakban kímélje az embereit, ne fárassza ki őket futással, és főleg ne kényszerítse őket földmunkákra.

Meg kell jegyezni, hogy ezek a vélemények, ráadásul összhangban azzal az elképzeléssel, amelyet Benyowszky kivételével mindenki kialakított az új intézményről, összhangban azzal a takarékosági szabállyal is, amelyet a kincstár állapota megszabott, nem parancsként, hanem tanácsként fogalmazódtak meg. Ternay nem hatott semmiféle felsőbbrendűsége, és az elmékedések, amelyeket tapasztalata és országismerete ébresztett benne, a legvisszafogottabb embert sem bántották. Ebből a levelezésből azt is megtudjuk, hogy 1774 februárjától augusztusáig négy hajót küldtek az Antongil-öbölbe, megrakodva az új gyarmat számára szánt árukkal és ellátmánnyal. Az Île de France adminisztrátorai tehát nem hanyagolták el a segítségnyújtást. Szükséges ragaszkodni ehhez a ponthoz: Maillart-Dumesle intendánst Benyowszky kezdettől fogva a legnagyobb hevességgel vádolta azzal, hogy akadályokat gördített terve megvalósítása elé, és ellenségeskedett vele. E támadások egyetlen oka az volt, hogy indokoltan nem volt hajlandó pénzt kiadni a költségek igazolása nélkül. Bizonyos, hogy Maillart, mint a legtöbb Île de France-i hivatalnok, nem helyeselte a miniszter által előterjesztett tervet; valószínű, hogy ezt a tényt nem rejtette véka alá, és hogy ezek a bárónak jelentett beszélgetések hevesen ingerelték hiúságát. Miután néhány igen fanyar levelet kapott tőle, Maillart végül azt válaszolta, hogy nem küld engedélyező tiszteletet, mivel Benyowszky nem akarja az általa kinevezettet, és hogy az összes költséget ráhagyja. E viták után nem tekinthető az expedíció vezetőjének túlságosan buzgó támogatójának, de ez nem bizonyítja, hogy képes lett volna szándékosan ártani neki. Benyowszky tehát szegényes intézővel távozott: egy egyszerű raktáros, Senaut nevű, főnként tevékenykedett, vele együtt egy bizonyos Sieur Pruneau, egy kereskedelmi hivatalnok és egy Rollin nevű írnok. De Senaut, aki már az induláskor beteg volt, néhány nappal Louisbourgba érkezése után meghalt.

Sieur Pruneau nem értette, hogy milyen kötelességeket kellett teljesítenie, az író Rollin pedig, aki csak tengerészként szolgált, alig tudta aláírni a nevét. A báró később azt állította, hogy miután néhány különállást létesített, tisztjei visszaszolgáltattak neki egy csomó olyan holmit, amelyet a közigazgatási tisztektől koboztak el: utóbbiak a király raktáraiból vették el, és az ő nevükben árulták azokat. Ezután látogatást tett a raktárakban, kezében tartva az Île de France által szállított áruk állapotát, hogy felismerje a csalásokat; jelentős lopásokat talált, amelyeket az alárendeltek Senaut úr számlájára írtak, aki, mivel meghalt, nem lehetett felelősségre vonni. Az igazság kiderítése lehetetlen volt; Benyowszky úgy döntött, hogy kijelöl egy törzstisztet, aki nyolcnaponta látogatja a raktárakat, és megtiltja, hogy az ő utasítása nélkül bármilyen árut kiszállítsanak; így a szabállyal ellentétben felelősséget vállalt az egész adminisztrációért. Ezt olyannyira megértette, hogy írt Franciaországba, hogy egy komisszárt, egy raktárost és néhány alkalmazottat küldjenek közvetlenül hozzá erre a szolgálatra. Amikor azonban Sieur Senaut haláláról értesült, Maillart, mintha megbánta volna, hogy a király vagyonával való rendelkezést ellenőrzés nélkül a báróra bízta, 1774. augusztusában Sieur la Grive Desassises-t, egy korábbi hadbiztost nevezte ki, aki, úgy tűnik, intelligens ember volt. Az általa adott utasítások 1774. augusztus 15-én keltek. Átadta neki mindazoknak a leveleknek a másolatát, amelyeket a miniszter írt M. de Ternay-nek és magának is, és amelyek Madagaszkár létrehozásával kapcsolatosak, valamint az 1772. december 30-i rendelet szövegét, amely az önkéntes hadtestek felállítását szabályozta.

Azt ajánlotta neki, hogy pontosan tartsa be a törvényeket, ne engedje, hogy a pénztáros bármit is kifizessen, ne engedje, hogy a raktáros bármit is kiszállítson az ő utasítása nélkül, és hogy ez a két alkalmazott pontos naplót vezessen a bevételekről és a kiadásokról. Szorgalmasan látogassa a raktárakat, és szigorúan ellenőrizze a veszteségekről és a romlásról szóló jelentéseket. A *Belle-Poule* fregatt, amely Louisbourgba vitte, először Foulepointe-ban szállt partra, ahol megvizsgálta a csapatokat és az összes ott tartózkodó franciát.

Amint megérkezett az Antongil-öbölbe, leltárt készített a király összes ingóságáról, és felülvizsgálatot tartott, hogy megtudja, milyen a helyőrség helyzete. Elkészítené az elhunytak halotti kivonatát, összegyűjtené a végrendeletüket, ha volt ilyen, hogy tájékoztassa a családokat. Ellenőrizné a báró állításait a lopásokkal kapcsolatban, amelyekkel Senaut-t vádolták. Assises nem lenne Benyowszky alárendelve, és közvetlenül Maillarttal levelezne.

Ezekhez az általános utasításokhoz további, meglehetősen bizalmas utasításokat csatoltak. Maillart nyilvánvalóan nem sok illúziót táplált a báró rendérkével, még kevésbé engedelmességével kapcsolatban, és ezek az előírások nem feltételeznek benne semmit azokból az értékes tulajdonságokból, amelyek a mi tisztviselőinkre jellemzőek. Abban az esetben, ha a parancsokkal ellentétesen követelte a kiadások teljesítését, M. Desassises nyugodtan és mértéktartóan olyan előterjesztéseket tett neki, amilyeneket megfelelőnek tartott; ha a parancsnok ellenállt, írásban megismételte azokat, és ha a parancsnok ezek után is kitartott, az említett előterjesztések alapján írásos parancsot követelt, majd az egész dologról expedíciókat küldött az Île de France-ra. Abban az esetben, ha M. de Benyowszky M. megérkezésekor meghalna, ne feledje, hogy a báró kezességet vállalt a kincstárnokért, és hogy az ő vagyona lesz a kezes a könyvelő intézkedése miatt. Ezért minden ellenkezés ellenére a saját pecsétjeit kell elhelyeznie a hagyatéki vagyontárgyakra. Személyesen kerülni fog minden vitát és vitát a báróval, és ha a tények meggyőzik arról, hogy a báró egyáltalán nem hajlandó megengedni a rend helyreállítását, felhatalmazást kap, hogy a *Belle-Poule-on* térjen vissza, ha az a hajó még ott van, vagy ha nem, akkor az első hajóval, amely az Antongil-öbölbe behajózik.

Assises halála után ez a mű a báró szeme elé került; elküldött egy példányt Párizsba, és panaszkodott, hogy inkább rágalom, mint szolgálati mű.

Ez a jól megformált ordinátor 1774. október 7-én érkezett meg az Île d'Aiguillon kikötőjébe. Azonnal partra szállt, és talált egy levelet Benyovszky-tól, amely felszólította, hogy menjen az Önkéntesek Alföldjére, a főhadiszállására. Másnap egy pirogba szállt, hogy felmenjen a folyón, és találkozott magával a báróval, aki, miután értesült a *Belle-Poule* megérkezéséről, Louisbourgba tartott. De mivel lázas betegsége támadt, Assisessel együtt vissza kellett térnie az Alföldre. Úgy tűnik, hogy e poszt megjelenése meglehetősen jó benyomást tett az újonnan érkezettre. Úgy tűnt neki, hogy ott hatalmas munkát végeztek: de úgy találta, hogy a könyvelők nyilvántartását nagyon rosszul vezetik, vagy inkább úgy találta, hogy egyáltalán nem vezetik. Senaut napló-nyilvántartása teljesen üresen maradt, "anélkül, hogy még egy "a" pocakja is látszott volna rajta". Ezért lehetetlen volt elküldeni azokat a kimutatásokat, amelyeket Maillart kért a *Belle-Poule-tól*. Viszont a Benyovszky által készített létesítményekről adott neki tájékoztatást: a raktárakat sietve építették, és a király holmija nem volt ott biztonságban, a kórházak olyan rossz állapotban voltak, hogy újra kellett építeni őket. Aiguillon szigete lakhatatlannak tűnt: csak egy síkságot tartalmazott, amely szinte mindig víz alatt volt, és állandóan sűrű köd borította. Ő maga a négy szélben lakott. Ha esett az eső, nehezen talált helyet, ahol dolgozhatott volna. Meg volt győződve arról, hogy a már meghalt emberek kétharmada azért halt meg, mert nem voltak megfelelően elszállásolva; magában a kórházban a betegek ki voltak téve az esőnek és a szélnek; a telep összes épülete kunyhó volt. Olyan munkásokat kért, akik képesek lennének elvégezni a szükséges javításokat, különösen, mivel nagyon sok beteg volt. Assises leveleinek hangneme, távolról sem ellenséges, nem mutat semmilyen előítéletet. Világos, hogy első benyomása nem kedvező Benyovszky igazgatására nézve. Mindenekelőtt Benyovszky munkájáról és Louisbourg tökéletes egészségi állapotáról szóló beszámolóit nem tűnnek számára igazoltnak.

Az Assziszok kalandja bizonyítékul szolgál majd arra, hogy Benyovszky *Emlékiratai mennyire* nem hitelesek.

Ez utóbbi elbeszéli, hogy néhány nappal érkezése után Assises összegyűjtött néhány bennszülött főnököt, átnyújtott nekik egy hordó pálinkát, és biztosította őket, hogy azért jött, hogy támogassa őket a kormányzó ellen, és felügyelje a viselkedését. Ez az eljárás bűnösnek tűnt számára egy neki alárendelt ember részéről, de mivel a sértés személyes volt, megelégedett azzal, hogy a kormányzónak igen erős megrovást adott a viselkedésének abszurditása miatt. Egy idő múlva, mivel Assises súlyosan megbetegedett, be akarta hívni a tiszteket: mivel azok nem engedelmeskedtek, mindegyikükhöz odament, és közölte velük, hogy parancsot kapott Maillart-tól, hogy foglalják le a báró összes holmiját, ha úgy tűnik, hogy a báró életveszélyben van. Kérte a segítségüket küldetése végrehajtásában. A tisztek válasza az volt, hogy megfenyegették, hogy megbánja, ha meg meri ismételni a javaslatát. A báró, aki amint magához tért, értesült viselkedéséről, azonnal érte küldött, és keserű szemrehányásokat tett neki. Megdöbbenve azon, hogy viselkedését nyilvánosan leleplezték, bevallotta, hogy minden cselekedetét a főnöke különleges utasításai diktálták neki. Az eredetét át kellett adnia a bárónak, aki másolatot készíttetett róla, és elküldte Párizsba, rágalmozó rágalomnak nevezve. Néhány nappal később az engedélyező tiszt azt akarta, hogy írja alá a raktárakban észlelt veszteségekről és lopásokról szóló jelentést; a báró ezt megtagadta, kijelentve, hogy nem volt tudatában annak, hogy Assises és emberei óriási mennyiségű bort fogyasztanak; ami a lopásokat illeti, azt mondta, hogy a tolvajok túl jól ismertek ahhoz, hogy bármilyen intézkedést fontolgasson ellenük. Nem sokkal később Benyovszky építkezéseket kezdett Louisbourgan: Assises tiltakozott, és odáig ment, hogy megfenyegette a négereket, hogy nem hajlandó fizetni a munkájukért. Ez állítólag 1774. november 1. és 20. között történt. Decemberben állítólag megpróbálta a Saphirobays-t a gyarmat ellen uszítani;

Meggyőzte őket, hogy a báró elleni lázadással valami kellemeset tesznek az Île de France kormányának. "Úgy gondoltam - mondja Benyowszky -, hogy végre itt az ideje, hogy határozott és végleges határozatot hozzunk. Összehívtam a hadtest tisztjeit, akiknek elmagyaráztam a tényt: miután elmagyaráztam nekik Sieur Desassises viselkedését, megkérdeztem tőlük, mit tartanak okosnak. Mivel véleményük megegyezett az enyémmel, elrendeltem, hogy őt letartóztassák, és M. Aumont-t bízták meg a helyettesítésével." Ez, úgy tűnik, december 19-én történt. Tíz nappal később a rendfőnök nyilvánosan bevallotta, hogy minden szavát és tettét egy Île de France-i frakció ihlette, amelynek kormánya féltékeny volt arra a jólétre, amelybe a báró parancsnoksága alatt álló madagaszkári létesítmény emelkedett; ami őt magát illeti, csak azért viselkedett így, hogy elnyerje M. Maillart kegyeit. E bűnbánó tettéért a bűnös felmentést kapott, és Benyowszky megengedte, hogy ez a veszélyes ember, ahogyan ő nevezte, újra szolgálatba lépjen. Az *Emlékiratok szerint* azonban csak 1775. február 8-ig tartotta meg, amikor is kérésére felmentették feladatai alól.

Az elbeszélő szerencsétlenségére ebben a beszámolóban egy szó sem igaz. Benyowszky és a Sieur Desassises között 1774 októberétől 1775 februárjáig váltott levelek állnak rendelkezésünkre. Vannak a bárónak a Plaine-de-Santéból írt, szeptember 30-án, 5-én, 10-én, 15-én, 18-án, 24-én és 26-án keltezett levelei: ezek mind rendkívül szívélyesek. Utasítja az assziszokat, hogy vásároljanak a számlájára Chevalier Grenier-től, a *Belle-Poule* parancsnokától két mozambikit, akik tudnak kürtölni, "mert - mondja - a legnagyobb nélkülözése az, hogy nincs zenéje". Úgy tűnik, hogy november hónapban beteg volt: nem hagyta el az Alföldet, de ez a levelezés rendszeresen folytatódott, a legcsekélyebb nézeteltérés nélkül.

A báró leveleinek hangneme mindig barátságos, néha bizalmas, a rendtagok válaszai pedig mindig tiszteletteljes és tiszteletteljes. Ez utóbbi rendszerint Louisbourban tartózkodott, de többször járt piroggal a Plaine-de-Santéban, hogy konzultáljon a főnökével. Hogy jobban megítélhessük kapcsolatuk jellegét, néhány példát vehetünk a báró leveleiből. Október 11-től: "Megosztozunk, kedves Assises, a zöldségeken. Küldök neked egy kosarat: jó étvágyat". December 13-ról: "Várom a zsetonjaidat és a dobozodat, hogy új kártyákat adjak neked a "quinola à la bonne" számára, és arra kérlek, hogy add át M. Ouzeau-nak a 200 kártyára szóló utalványt, valamint magadnak a 116-ra szólót. Várom önt az új árokkal. Sok levelet kaptam: rengeteg újat: egy estére elszórakozunk vele". December 15.: "Madame de Benyowszky és a nővére jól vannak; kezdenek visszatérni az Alföld előítéleteiből, és mindketten kértek tőlem ezernyi kedves dolgot." A "Madame de Benyowszky és a nővére jól vannak. December 20-ról: "Az én kedves felem sok mindent elmond és zöldséget küld... A liszt itt olyan rossz, hogy nem tudunk kenyeret enni. Könyörgöm, küldjete egy jó kvartot az Alföldre. Isten veled, barátom, légy jó, idd meg a pezsgő borodat, és ne felejtsd el, hogy volt szerencsém megkínálni téged a Grave és Malaga boromból". Ez a levél pontosan azon a napon kelt, amikor az *Emlékiratok szerint* Benyowszky kénytelen volt letartóztatni a Sieur Desassises-t. Látható, hogy ezen a napon a báró, úgy látszik, a legkedvezőbb hangulatban volt ezzel az állítólagos lázadóval szemben. Ráadásul egy négy nappal későbbi levélből kiderül, hogy Assises éppen ezen a napon nagyon beteg volt, és képtelen volt az összeesküvésre, még ha feltételezzük is, hogy eszébe juthatott volna. 24-én Benyowszky azt tanácsolta neki, hogy menjen az Alföldre: "Én lennék - mondta - abban a helyzetben, hogy megmutassam, mennyire becsülöm önt". Assises gyengélkedése nem hatott; sőt elég gyorsan felépült ahhoz, hogy újév napján szép bókot küldjön M. és Mme de Benyowszky-nek.

A báró 1775. január 2-án kelt levelében köszönte meg ezt, és mindkettőjüknek boldog és egészséges közös évet kívánt. Az *Emlékiratokban* szereplő beszámolóból tehát nincs mit visszatartani. Miért rágalmazta Benyowszky ilyen módon ezt az embert, akit barátjának nevezett, ezt a szerencsétlen embert, aki, miután sem a Maillart-Dumesle által kért vallomásokat, sem a halotti bizonyítványokat nem tudta bemutatni, visszahívta, és Madagaszkáron meghalt, mielőtt még tudott volna a visszahívásáról? Íme az ok: 1786-ban a báró, aki magyarázatot keresett kudarcára, Maillart-t akarta hibáztatni; azzal vádolta, hogy keresztbe tett neki, hogy megtagadta tőle mind az árut, mind a szükséges pénzeszközöket. Közigazgatási sérelmeit azzal a váddal is ki akarta egészíteni, hogy állítólag e tisztviselő felbujtására, cinkos ügynökök által a gyarmata ellen szervezkedtek. Assises már nem tudott védekezni, Maillart, ha még élt, nem cáfolta meg ellensége könyvét, amely Franciaországban csak 1791-ben jelent meg.

Az ellenségeskedés, amellyel vádolják, nem akadályozta meg abban, hogy segínyt küldjön Madagaszkár létrehozásához, amely - tekintettel a szigetek szűkösségére - igen jelentős volt. A Chevalier de Ternay leveleiből tudjuk, hogy 1774-ben hat, élelmiszerrel és pénzzel megrakott hajót küldtek az új gyarmatra, nem számítva a *Desforges-t* és a *Postillon-t*, amelyek a bárót és az önkéntes testületet hozták: Ezek voltak a *Grand-Bourbon*, a *Flore*, a *Dauphine*, a *Nécessaire*, a *Belle-Arthur* és a *Belle-Poule* fregatt, amelyen az Assise-ok hajóztak; a *Conqueror* 1775 januárjában ment oda, a *Dauphine* pedig 1776 januárjában tért vissza.

Rendelkezünk továbbá az Île de France-ra vonatkozó számviteli dokumentumokkal, amelyeket az intendáns a miniszterhez intézett, és amelyek részletesen tartalmazzák a kiküldött embereket, a szállított készleteket és a madagaszkári létesítmény számlájára átutalt összegeket¹.

1 * 1774 augusztusában 20 embert küldtek, decemberben további 30-at, Kerguelen pedig 20-at hagyott hátra.

Ami a pénzeszközöket illeti, az 1774. augusztus 17-én elküldött és a következő szeptember 6-án kiegészített első kimutatás 910 293 livre-t tartalmazott, nem számítva a *Flore*, a *Belle-Arthur*, a *Grand-Bourbon* és a *Belle-Poule* hajók hajózási költségeit; 1775. szeptember végére az összeg elérte az 1 112 093 livre-t. Bellecombe és Chevreau, a maga Benyowszky által szolgáltatott feljegyzések szerint, 1776 októberében 1 799 100 l. 11 s. 6 d. értékben, áruban szállított értékre érkezett, kivéve 336 416 livre készpénzben, amelyet magának M. de Benyowszky úrnak fizetett ki, és 315 706 l. 1 s. 6 d. értékben, az Île de France kincstárnokára általa kiállított váltókban.

1774 februárjától 1776 októberéig közel 2 millió forintot költöttek mintegy 300 emberre, akik közül 1775-re mindössze 90 maradt életben. Azt is meg kell jegyezni, hogy a helyben elvett élelmiszereket, mint például az ökröket és a rizst, amelyeket a törvény szerint meg kellett volna vásárolni, valószínűleg erőszakkal vitték el. Benyowszky, mint tudjuk, nem számolt nagyon pontosan. Ő mégis szembeállította ezeket a számadatokat a sajátjával: Maillart ugyanis átadta neki a kimutatások másolatát. Ő csak 641.458 livre kiadást volt hajlandó elismerni az intézmény elszámolásában; de a minisztériumi hivatalok, amelyek a táblázatokban szereplő számokat jegyezték, észrevették, hogy a kiadásokból rendszerint olyan tételeket vont ki, amelyeknek hozzá kellett volna tartozniuk; Maillart számadatai tehát bizalmat érdemelnek. Ezenkívül a Fort-Dauphin-nál 1776 januárjában elveszett *La Sirène* korvett testét és rakományát, amelynek rakománya 250 000 livre értékű volt, be lehetett vonni a gyarmat mérlegébe. Nem úgy tűnik tehát, hogy Maillart túl sok rosszindulatot táplált volna a báróval való kapcsolatában; sőt, meglepő, hogy ennyi pénzelőleget adott, amikor nem kapott indoklást, és amikor Benyowszky makacsul megtagadta Ternay és a saját tekintélyének elismerését. Egy levélre, amelyet Párizsban írtak, hogy megtudják, vajon az új létesítményt az Île de France-tól függetlennek kell-e tekinteni vagy sem,

a miniszter 1775. július 17-én azt válaszolta, hogy Benyovszky bárónak levelezést kell fenntartania velük, de csak a haditengerészeti és gyarmati államtitkárnak köteles jelentést tenni. Ez a döntés de facto függetlenné tette őt, és meg lehet érteni egy olyan intendáns zavarát, akitől pénzt követelhettek, és nem gyakorolhatott semmilyen ellenőrzést annak felhasználása felett. Teljesen természetes, hogy e küldemény kézhezvételekor Maillart leállította azokat a szállítmányokat, amelyeket 1775 decemberéig Madagaszkárra küldött, és amelyekről a szabályokkal ellentétben nem adott számlát. Ettől az időponttól kezdve Benyovszky nem kapott több rendszeres segílyt. El kell ismerni, hogy ő maga volt felelős ezért a leállásért. Értesítést kapott, és az okokat megmagyarázták neki. Nem válaszolt. Nem ismerte el az intendáns önelégültségét. Ismeretes, hogy Louisbourgba érkezése óta nem küldött, és nem is engedte, hogy bármilyen számlát továbbítsanak. Így Maillart 1775. június 21-én, azaz mintegy tizenhét hónappal a partraszállás után írhatott neki: "Még mindig nem kaptam hírt a kincstárnokról, a raktárosról, következésképpen nincs számla, amely a pénzeszközök és ingóságok felhasználását mutatná, és nincs semmi, amely a maradékot mutatná. Nincs listám sem a még meglevő férfiokról, sem a halottakról, haláluk időpontjával együtt, hogy a halotti bizonyítványokat a családoknak kézbesíthessem. Nem küldtek leltárt sem a halottakról, sem a hagyatékukból származó bevételeket. Ezek szerint képtelen vagyok bármit is feljegyezni az engem érintő részletekben, annál is inkább, mivel M. Desassises úr meghalt, és sem az ő iratait, sem a leltárát, sem a megrendeléseit nem címezték nekem, sem M. Senaut úrét, aki egy ideig raktáros volt." Azért, mert a leltárban nem volt semmi, ami engem illet. Érthető, hogy e hanyagság miatt Maillart túlzás nélkül írhatta a miniszternek, hogy az új kolónia számláit úgy lehet tekinteni, mint egy hajótörést szenvedett, testét és vagyonát veszített hajó számláit.

Úgy tűnik, a Madagaszkáron megnyitott örökösödésektől függő pénzeszközökkel kapcsolatos tisztázási kérés nagyon bosszantotta a bárót, anélkül, hogy érthető lett volna, miért. Az e tárgyban 1775 folyamán hozzá

intézett panaszra csak ugyanezen év december 30-án válaszolt. Ekkor kijelentette, hogy mindent, ami a halotti listákkal, örökösödéssel, eladásokkal, leltárakkal stb. kapcsolatos, a közigazgatáshoz utal, és hallani sem akar róla.

Az intendáns azt válaszolta, hogy a király parancsa szerint az őrnagyok és a parancsnokok felelősek mindenért, ami ezeket az ügyeket illeti, és hogy következésképpen neki, Benyovszky-nak kell számot adnia róluk. Nem értettek egyet a báró által eszközölt rakomány- és hajóvásárlások tárgyában sem, amelyeket Maillart nem volt hajlandó kifizetni, mivel sem parancsot nem kapott erre, sem elegendő pénzeszközzel nem rendelkezett: "Ön és én, uram - zárta le az intendáns -, nekünk parancsaink vannak; önök követik azokat, mi pedig végrehajtjuk a mieinket, a miniszteren múlik, hogy kimondja-e, nekünk pedig, hogy engedelmeskedjünk". Erre a levélre Benyovszky 1776. június 5-én válaszolt: "Múlt hó 17-én kaptam meg a levelet, melyet Ön megtisztelt azzal, hogy nekem írt; kérem, hogy a halottak listája, a katonai személyek öröklése, leltározása és eladása tekintetében nyugodt legyen, kötelességemet ismerem és teljesítettem; hízelve magamnak, hogy e tekintetben nem fog számon kérni tőlem. A többi ügyet és vitát illetően, amelyekről beszélnek nekem, és amelyek nagyon meglepnek, kérlek, várd meg a miniszter utasításait. Hagyja ezeket az ügyeket, akár állítólagosak, akár valóságosak, és támogassa őket, amennyire érdekl. Kívánom, hogy jó kimenetelű legyen; csak annyit mondhatok, hogy a hazugságnak csak egy ideje van, és az gyakran nagyon rövid. Ami a dobozokat illeti, amelyeket ön kapott, azokban minden olyan irat volt, amelyet a Sieurs Haumont és Desassises halála után találtak. Ha ezek nem adnak önnek semmiféle felvilágosítást, akkor ez azt bizonyítja, hogy rosszul választott, és hogy tolvajokat, tudatlanokat és bolondokat alkalmazott; élvezni fogja a munkáikat, de ezek mind olyan dolgok, amelyek nem tartoznak rám. Ezért jól teszed, ha nem mondasz nekem semmit arról, hogy mit tegyek és mit ne tegyek, és nem aggódsz az én viselkedésem miatt sem jobban, mint ahogyan én aggódtam a tiéd miatt.

Ami a váltókat, áruvásárlásokat, hajóvásárlásokat stb. illeti, nem te fogsz helyettem felelni, úgyhogy menjünk el ezen a zsinaton. ¹

"Ön magára vállalta, hogy tájékoztatja a minisztert, hogy Madagaszkárra érkezésem óta az Île de France jelentős segítséget nyújtott nekem pénzben és emberekben. Engedje meg, hogy elmondjam, hogy ezt ön kényszerítette rá, és hogy ez egy kegyetlen hazugság, ahogy ön is tudja, és ennyi."

Ez a nyelvezet minden bizonnyal nem felelt meg a szokásoknak, és nem meglepő, hogy Maillart ezt a levelet, néhány más hasonló stílusú levéllel együtt, továbbította a haditengerészeti miniszternek. Panaszkodott erre az ellenségeskedésre, amelynek már az első napoktól kezdve jelei voltak, amiért ellenzett bizonyos, általa rossznak tartott intézkedéseket. Valójában lehetetlen igazolni a báró levélbeli dühét, és a Maillart korrekciójáról rendelkezésünkre álló bizonyítékok után nem lehet tagadni, hogy kötelességét teljesítette, és lehetőségeihez mérten gondoskodott a kolónia megélhetéséről. Nem lehet komolyan szemrehányást tenni neki, ahogyan M. de Ternay-nak sem, amiért nem toborozta rendszeresen az önkénteseket, amiért nem újította meg az egyenruhájukat a legapróbb részletekig. Sem emberük, sem forrásaik nem voltak; Benyowszky ugyanazokat a szöveteket és pótgombokat akarta, mint a régiiek. Az Île de France adminisztrátorai tehát hűségesen teljesítették kötelességüket. Ha nem tettek többet, az azért volt, mert kevés forrásuk volt.

Az már más kérdés, hogy helyeselték vagy dicsérték-e a vállalkozást: az biztos, hogy az első naptól kezdve rossz érzésük volt vele kapcsolatban, és a legkisebb tartózkodás nélkül elmondták a miniszternek. 1773 novemberétől kezdve aggodalmat mutattak a lehetséges következmények és a vele járó nagy költségek miatt: de Franciaországban eleinte azt hitték, hogy a Benyowszky számára biztosított függetlenség miatt kedvezőtlenek.

¹ "Menjünk el a zsinagóga mellett" - nem világos, hogy mit jelent ez a mondat; de a lényege az, hogy "hagyjuk ezt figyelmen kívül, és menjünk tovább..." Van itt egy kis antiszemitizmus, egy kellemetlen téma mellett való elmúlás sugallata.

1774. június 17-én küldték az első híreket, amelyeket a létesítményből kaptak. Egy hajó, amely március 4-én hagyta el az Antongil öblöt, bejelentette, hogy már sokan elvesztek, és hogy sok a beteg. Március 24-ig 40 katona és 6 tiszt halt meg, Benyowszky azonban csak 7 halálesetet ismert el ezen a napon. A helyiekkel már akkor is meggyűlt a baja, felgyújtott egy falut, minden nagy rendetlenségben volt, túlzott és indokolatlan követeléseket támasztott, például egy hajót akart, amely a parancsára állt volna és 12 ágyút. Végül pedig egy mocsaras helyre tette a táborát, ahol ki volt téve annak, hogy elveszíti az összes emberét. Ebben az időben Kerguelen kapitány az Antongil-öbölben tartózkodott, és az ő vallomása megerősíti de Ternay és Maillart urak vallomását. Ő 1774. február 20-tól március 21-ig tartózkodott ott, hogy felfrissüljön; elmondta, hogy a bennszülöttek nagyon ellenségesek voltak Benyowszkyval szemben, hogy nyelvükön *rossz fehér embernek* nevezték őt, és hogy a tábor közelében a franciákra jöttek lőni. A bárótól a legcsekélyebb segítséget sem tudta megszerezni; a partron kellett magának beszereznie a legénységéhez szükséges ökröket. Amikor azonban éppen horgonyt akart vetni, Benyowszky a segítséget kérte egy meglehetősen jól megerősített, kis ágyúval felfegyverzett bennszülött falu megtámadásához, ahol két törzsfő lakott, akik előző nap az ő sáncai ellen jöttek tüzelni. Kerguelen beleegyezett, hogy 80 embert ad, Benyowszky 50-et hozott, akik néhány helyi kenura szálltak fel. A falut a hajósok ellenállás nélkül adták át a lángoknak; az önkénteseknek még arra sem volt idejük, hogy partra szálljanak. "Mindannyian - mondja Kerguelen - gyerekek voltak, csirkefogók, a Pont-Neuf kaparói".

Augusztus 10-én a király hajója, a *Grand Bourbon*, amely július 4-én hagyta el a szigetet, megérkezett az Île de France-ra. Ezen a hajón tartózkodott de Benyowszky asszony, nővére, Henska kisasszony és Cromstowska asszony, akinek férje, az önkéntes hadtest kapitánya éppen akkor halt meg.

Magánszemélyek leveleit hozta, akik nagyon kedvezőtlennek minősítették a létesítmény helyzetét. A kapitány és a sebész azt állította, hogy amikor július 3-án elindultak, 237 emberből 180, 22 tisztból 12 halott volt; Benyowszky nagyon beteg volt. Magáról azt mondta, hogy jól van, és hogy csak 49 embert veszített. És miközben nagyképműen sorolta a gondviselése által felhalmozott rizsmennyiséget, a nagybörzsönyi kapitány azt mondta, hogy még az átkeléshez sem tudott szerezni, és hogy az összes raktár üres: Benyowszky azonban 50 embert kért az Île de France-i ezredtől, hogy kiegészítse csapatát: Ternay nem hitte, hogy meg kell adnia őket, de sebészeket, gyógyszereket, borokat, pálinkát, lisztet és minden segítséget elküldött a Chevalier Grenier által parancsnokolt *Belle-Poule* fregattra, tekintettel az Île de France-on uralkodó hiányra: azt ajánlotta a kapitánynak, hogy csak azért adja kölcsön embereit, hogy az Île Maroce-on kunyhókat és raktárakat készítsenek, és semmiképpen se hagyja őket Louisbourg mocsaras településén dolgozni. Szeptemberben újabb híreket kaptak: Benyowszky azt írta, hogy gyönyörű kikötőt talált Port Louquès és a Borostyán-fok között, és hogy hét borostyánnal megrakott piroga minden költségét fedezte: "Mindegyikünknek küldött - írták jelentésükben az adminisztrátorok - egy-egy nagy darabot ebből az úgynevezett borostyánból, amely csak rossz rágógumi, és hozzátette, hogy a király korvettjét, a *Postillon-t*, Franciaországba küldte, hogy tájékoztassa a minisztert erről a felfedezésről, mégpedig a mi tanácsunk ellenére".

Azt is nagyon rossznak találták, hogy Sieur Savournin hajótulajdonosnak és rabszolgakereskedőnek megadta a madagaszkári nyugati partvidéken folytatott kereskedelem kiváltságát, cserébe 100 000 livre-ért, amelyet egyszer befizetett a király kasszájába Madagaszkáron, és amely pénzzel, mint mondta, közvetlenül Franciaországban fog elszámolni. Ez szabálytalannak tűnt.

Ami a Madagaszkár által a szigeteknek nyújtandó segílyt illeti, az még mindig váratott magára, bár a báró több ezer font rizst és több száz ökröt ígért, amelyek számadatait egyik levélről a másokra változtatta.

Ternay 1774. szeptember 6-án személyesen a Duc d'Aiguillonhoz intézett levelet, amelyben kifejtette a báróval szembeni teljes magatartását. Felidézte, hogy könyörgött neki, hogy ne menjen el a rossz évszak végéig, amikor az első különítménye legalább egy élelemraktárt építhetett volna, hogy fedezze az élelmet. Semmi sem tartotta vissza, és mivel a parancs értelmében független volt, Ternay csak tanácsokat adhatott neki, amelyeket nem vett figyelembe. Így helyezkedett el a sziget legegészségtelenebb és legpiszkosabb helyén, és semmiről sem tájékoztatta Ternayt, feltételezve kétségtelenül, hogy az nem tudhat semmit az általa okozott veszteségekről, mert megtiltotta, hogy írjon, és a leveleket elfogta; de a magánlevelezés és az intézmény sebésze révén mindenről tudott. A kormányzó panaszkodott, hogy nem bíznak benne; úgy tűnt neki, hogy szolgálati módja megérdemelte, hogy a Benyovszkyra bízott misszió bizalmába helyezték, holott ő az első szót sem tudta róla. Ami Maillart-t illeti, mivel nem kapta meg sem a halottak listáját, sem a birtokok leltárát, sem semmiféle beszámolót, panaszt tett a fent említett bárónak, másolatot küldött a miniszternek, és hozzátette: "Ez bizonyítja önnek, Monseigneur, hogy a rendetlenség, amely Madagaszkáron e létesítmény kezdete óta uralkodik, folytatódik, sőt napról napra növekszik. Mi mást várhatnánk egy olyan ember működésétől, aki a despotizmus elvét állítja fel, aki semmibe veszi a törvényeket, a szokásokat és a konvenciókat, aki ráadásul függetlennek tartja magát az Île de France kormányától, aki állandóan a Franciaországban neki adott külön utasítások mögé menekül, aki ennek megfelelően úgy véli, hogy nekem vakon eleget kell tennem minden kérésének, anélkül, hogy számot adnék neki, sőt még azt sem tűri, hogy számot adjanak neki?".

Így szólt jogos felháborodással ez az intendáns, aki másfél éve fizetett 1 200 000 livre-t, és még mindig nem tudott sem nyugtát, sem számlát kapni a kiadásokról (1775. július 9.). Mit gondolhatott, amikor 1775 októberében megkapta az önkéntes hadtest tisztjei által előző szeptember 25-én tartott gyűlés jegyzőkönyvét? Jelen volt Benyowszky báró, a nevezett önkéntes hadtest ezredese, Madagaszkár főparancsnoka, 9 tiszt, Besse kincstárnok. A báró kifejtette, hogy betegnek látva őt, a tisztok gyűlést akartak tartani, hogy megtudják, milyen parancsokat kell követniük szerencsétlenség esetén. Ő részt vett és beszédet mondott, amelyben szokásához híven Maillart állítólagos árulására és arra az elhagyatottságra panaszkodott, amelyben szándékosan hagyták őket. Ezután visszavonult.

Mit tehettek a tisztok, amikor az ezredesük csak panaszkodott és vádaskodott nekik? Kijelentették, hogy szomorúsággal töltötte el őket, amikor megtudták, hogy gondossága és buzgósága jutalmául csalásokkal és a legsötétebb rágalmakkal igyekeznek bemocskolni a hírnevét. Felajánlották, hogy közös alapot hoznak létre, hogy előleget adjanak a kincstárnoknak. Értesítést küldtek, ha Benyowszky-nak hinni lehet, hogy a király nevében idézést küldtek az Île de France-ra, hogy segílyt szerezzenek emberekben, pénzben és javakban. Pedig a tisztoknak a hónap első napjaiban a *Le Conquérant* nevű hajóról személyes segílyt kellett kapniuk, amit a főnök október 20-án kelt levelében elismert Ternaynak, de amiről úgy tűnik, hogy a címzetteknek egy szót sem szólt, mivel azok a legcsekélyebb utalást sem tesznek rá. Másfelől viszont elküldte a tisztjeitől kicsikart tanácskozás másolatát az Île de France adminisztrátorainak, egy erőszakos szavakkal írt személyes felszólítás kíséretében:

"Felszólítom Önt - írta - a király, urunk nevében, hogy küldjön Madagaszkárra egy vezető tisztet, aki képes a parancsnokságra, akire rábízhatom a kormányzást, míg az udvar kinevezésére várok...". Legyen szíves továbbá lisztből és italból álló ellátmányt, valamint ruhát, puskákat, puskaport és egy bizonyos összeget a csapatok fizetésére küldeni, egy 50 katonából álló különítményt, amelyet egy tiszt vezet. A legkisebb késedelemmel is elveszíted a madagaszkári létesítményt, és felelősségre vonlak a király és a miniszter előtt, ha felszólításom ellenére cselekszel".

Ha figyelembe vesszük, hogy Benyovszky a Ternayhoz írt korábbi leveleiben az egész sziget uraként tüntette fel magát, felsorolva a rizsben, rabszolgákban és ökrökben kifejezett adományokat, amelyeket több ezer alattvaló fizetett neki, akkor egyetértünk azzal, hogy szorult helyzetének festése gyanúsnak tűnhet. A hangnem, amelyben beszélt, aligha volt átadható, ráadásul olyan emberekhez szólt, akik végül is nem voltak alárendelve neki.

A kétségbeesésbe esett Ternay, amint megkapta ezeket a különböző dokumentumokat, másolatot készített róluk, és elküldte őket Aiguillon hercegnek egy levéllel együtt, amelyben ezt írta: "Kívánatos lett volna, Monseigneur, ha elmagyarázza nekem, hogy M. de Benyowszky úr teljesen független-e az Île de France kormányától, amit én nagyon remélek, amint azt a miniszter úr a különböző küldeményeimből láthatta. Az 1774. október 16-i közös levél azonban, amely *azt mondja, hogy adjunk parancsot Madagaszkárnak, hogy* Sieur Bourdé de la Villehuet ne aggódjék, úgy tűnik, hogy függőséget hirdet. Ugyanez a levél és ez a parancs, amelyet ön adott nekem, oly erősen kényszerítette M. de Benyowszky urat. Nem én adtam neki parancsot, hanem az önét adtam át neki, és ma kérem, hogy vessen véget irodalmi levelezésének, amelyben nem látok mást, csak keserűséget. Ön látta az enyémet, azt hiszem, nem látott mást, mint kedvességet és elszánt vágyat arra, hogy tervei sikerüljenek. A tanácsokat, amelyeket adtam neki, nem pedig a parancsokat, kizárólag ez az indíték diktálta.

Az Île de France kormányához intézett parancsoló felszólítása szinte kétségessé teszi számomra, hogy nem hiszi-e magát e szigetek parancsnokának is. Nem tudom, Monseigneur, milyen parancsokat kapott de Benyowszky báró, aki jelenleg háborúban áll a feketékkel az Antongil öböl környékén. Ha az 1773. március 19-i 65. sz. közös levélre hivatkozom, akkor csak egy telepítésről volt szó, amelynek révén kereskedelmi árukkal együtt rizst és szarvasmarhát lehetett volna szerezni az ország lakóitól, akik megszokták volna, hogy a franciák letelepedtek otthonukban. Ha ez a terv, akkor M. de Benyowszky úrnak több mint elég embere van ahhoz, hogy ott fennmaradjon, minden feketék ellenére, akik esetleg megtámadnák. Saját számításai szerint 212 embere lehet. Ha viszont azt a parancsot kapta, hogy az egész Madagaszkár szigetét leigazza, ahogyan azt önnek jelentettem, elküldve önnek egy kivonatot a leveleiből, akkor az az 50 ember, akiket az Île de France-ra kér, és akiknek a fele hat héttel az érkezésük után halott lenne, messze nem lenne elegendő egy ilyen hódításhoz. Megvárom az Ön parancsát, mielőtt egy ilyen, legalább ilyen jelentős szállítmányt indítanék. Nyolc napon belül elküldöm a király korvettet, a *Dauphine-t*. M. Maillart ruházatot fog küldeni a kereskedelmi árukkal és egyéb ellátmányokkal együtt. Ezer puskaport küldök a csapatok szolgálatára, és M. le chevalier de Tromelin január végéig (1776) az Antongil öbölben marad, hogy segítsen M. le baron de Benyowszky bárónak a főállás védelmében, ha megtámadnák. A madagaszkári feketék jelenlegi ellenségeskedései ellentmondanak M. le baron de Benyowszky utolsó leveleinek, aki bejelentette, hogy az egész sziget Fort-Dauphintól a Borostyán-fokig a francia kormánynak van alávetve és attól függ. Ez a parancsnok bizonyára beszámolt erről. Ezt a megjegyzést minden epéskedés nélkül teszem önnek, és kívánom, hogy mindaz, amit az udvar ettől a létesítménytől remélt, megvalósuljon.

A nyilvánosságra bízom, hogy eldöntse, mit kíván mondani a miniszter. Csak arra hívnám fel a figyelmét, hogy kívánatos, hogy a bíróság által hozott végzések olyan egyértelműek legyenek, hogy senki ne tudja értelmezni őket. Mellékelem a Madagaszkáron átutazott személyek általános listáját. A halandóságot meg tudja majd ítélni magának M. de Benyowszky úrnak a beismerése alapján, aki 124 halálesetet ismer el, amiből összegzem, hogy még mindig 212 fehér és 23 fekete lehet vele, akik elhagyták az Île de France-ot. De minden számítás, amelyet elvégezhetnék, még mindig nagyon bizonytalan lenne, és a véleményem mindig ugyanaz lesz, vagyis annyi ellentmondást láttam M. de Benyowszky különböző leveleiben, hogy nem tudok hitelt adni helyzetének minden pátozának, különösen, ha a hozzá intézett küldemények mérhetetlensége alapján ítélnék. Beszéde, egy egész, általam nem ismert testület idézésével együtt, valóságos színházi jelenetnek tűnik számomra, és fölösleges kommentálni."

A valóságban Benyowszky, akinek 1774. szeptember 20-án összesen 150 embere volt, beleértve a tiszteket is, 1775 januárjában már csak 119, szeptemberben 92, 1776. január 1-jén pedig 91 embere volt. Mindez saját kezűleg aláírt kimutatásokból derül ki.

Bourdé kapitány, a *Salomon* magánhajó parancsnoka, aki 1775-ben Madagaszkáron járt, tanúvallomást tesz Ternay állításait alátámasztandó. Semmi pozitívumot nem mond annak a fő városnak a jelenlegi állapotáról, amelyet M. de Benyowszky az Antongil öbölben alakított ki, és Louisbourgnak nevezett el. Csak annyit tud, hogy ez Madagaszkár legegészségtelenebb helye. Ő maga 1775. július 9-én éjjel érkezett Foulepointe-ba. Tizedikének reggelén egy tisztet küldött a partra, hogy adja át M. de la Boullaye-nak, a Benyowszky önkéntesek tisztjének azokat a csomagokat, amelyeket M. de Ternay a báró számára rábízott. La Boullaye a tiszttel együtt visszatért a fedélzetre, és ott vacsoráztak, és a beszélgetés során egyetértettek abban, hogy a létesítmény drága az államnak, önmagában haszontalan és káros a kereskedelemre, nem beszélve arról, hogy a rossz évszak a legtöbb embert elviszi:

"Ez utóbbi tény igazát a 13 katona, a parancsnok és a sebész megjelenése alapján tudtuk megítélni - mondja Bourdé -, akik inkább hasonlítottak két lábon járó múmiákra, mint élő emberekre. Ez volt az egész helyőrség egy gonosz négyszögletes erődítményben, amelyet francia erődnek neveznek, és amely valójában csak egy néger viskó, erő és védelem nélkül, mivel csak 4-6 hüvelyk átmérőjű és 7-8 láb magas cölöpök alkotják a föld felett, amelyekbe körülbelül 2 láb mélyen, egymáshoz érve vannak beverve. Ez a palánkok által körülvevett terület tartalmazza a kunyhót, ahol a tisztet szállásolják el, egy raktárat a vidéki szokásoknak megfelelően, és néhány más kunyhót, ahol a katonák vannak elszállásolva. Ez minden, amit a Foulepointe-ban töltött rövid idő alatt észre lehetett venni, ahol mindenféle üzletet megtiltottak nekünk. Augusztus 19-én, teszi hozzá Bourdé, kaptam egy levelet Benyowszky bárótól, amelyben engedélyt kaptam a rizskereskedelemre az egész partvidéken, és megtiltotta a feketékkel való kereskedelmet. Tisztjeim sem tudták betölteni kikötői engedélyeiket, bár a báró minden embere rabszolgákat kínál, de olyan magas áron, hogy egyiket sem veszik meg. A hajó két tisztje azonban 55 piasterért vásárolt néhányat szolgának, az egyik M. de la Boullaye-nél, a másik egy la Broche nevű tolmácsnál. Ha ezen az áron több rabszolgát akartunk volna, a tilalmak ellenére is megszerezhettük volna, mivel úgy tűnik, hogy azok csak a kereskedők számára készültek, és a gyarmat népe mentesül ez alól. Sainte-Marie szigetén a Dauphine-sziget főkormányzójának nincs sem telephelye, sem állása. M. de Benyowszky úrhoz fordultam, hogy szerezze meg számomra azt a rizsmennyiséget, ami Saint-Maurice erődjében, Angontsyban raktáron van, amit úgy döntött, hogy 1 ½ piastre per cent elad nekem, és ezen az áron 74 365 livre-t szállított nekem, tisztjének, M. Diard úrnak a nyugtája szerint.

"A Saint-Maurice erőd a Foulepointe-éhoz hasonló erődítményből áll.

Ez a cölöpökből álló kíséret több, mint az első két torony, a tengeri front két sarkán, és az erőd kapuját, amely a függönyfal közepén van, egy kis patkónyi, 4 láb magas paliszádok fedik. Ennek a gyenge erődnek az egész helyőrsége 1 tisztból és 1 önkéntesből áll, 6 vagy 8 feketével, tolmácsokkal. Távozásomkor ez a létszám egy emberre csökkent, akit Décolle tolmácsnak hívnak.

"Egy ilyen erődítményt, épületeivel együtt, 400-500 piaszter értékben fel lehet emelni úgy, hogy csak az ország népét foglalkoztatjuk, hogy elkészítse, mert csak karókat kell ültetni, anélkül, hogy földet kellene mozgatni, és a fa a munkások keze alatt van. Megjegyzem önnek, uram, hogy amikor a kereskedelem még élvezte a neki járó szabadságot, a magánhajók rengeteg rizst és rabszolgát vittek el, amelyeket Franciaország és Bourbon szigeteinkre importáltak. Ma egyetlen kereskedelmi hajó sem meri ezt az előnyt megszerezni, mivel a rizskereskedelmet megszakítanák a folyamatos háborúk, amelyek ott folynak, mióta csapataink jelen vannak, amelyek száma azonban igen csekély, mert a Sieurs Diard, la Broche és Dupuis által nekem elmondottak szerint az egész nem éri el a 150 fehér embert, mindent beleértve, akiknek többsége kimerült a rossz idő miatt, nem számítva magát a bárót, és akiknek száma valószínűleg még csökkenni fog, a rossz szezonban, amely most kezdődik. A rizstermés sokkal kevesebb, és Tamatave-től Réé Pointig hiány van az élelemben."

Ez volt egy szemtanú beszámolója 1775 közepén.

Látható, hogy ilyen tanúvallomásokkal, amelyek nem kérdőjelezhetők meg, ha konkrét és pontos pontokra vonatkoznak, Ternay és Maillart nehezen tudott jó véleménnyel lenni Benyovszky hóstetteiről és hitelességéről.

A távolabbi irodákat lassabban győzték meg, és nem könnyen ismerték el, hogy hibát követhettek el a választásukban.

VI. FEJEZET

M. de Sartine vizsgálatot rendel el, 1776 - MM. de Bellecombe, Chevreau és de la Pérouse jelentése: Benyowszky semmit sem tett abból, amit állít, és kétmilliót költött¹.

M. de Boynes-t, aki úgymond megszervezte Benyovszky expedícióját, 1774. július 19-én Turgot váltotta fel, aki ugyanazon év augusztus 24-ig maradt a haditengerészetnél. Ő a *Contrôle Général*hoz került, posztját a korábbi rendőrhadnagyra, M. de Sartine-ra hagyva, aki 1780-ig megtartotta azt: ekkor az utóbbit Castries márki váltotta.

Amint hivatalba lépett, Turgot azonnal tudomást szerzett Maillart, Benyowszky és Ternay 1773. december végén kelt leveleiről; láttuk, hogy azonnal válaszolt. A levelek jegyzőkönyvei 1774 júliusából és augusztusából származnak. Az azonban bizonyos, hogy nem küldték el őket, bár a hangnem és a stílus határozottsága arra utal, hogy a miniszter írta vagy legalábbis javította őket. Ha így lett volna, Benyovszky vállalkozása 1774 végétől kezdve azon határok között maradt volna, amelyekből nem szabadott volna kilépnie. Turgot tulajdonképpen helyeselte Maillart-t, amiért megtagadta a bárótól a pénzeszközöket, amelyeket az egy vadászszázad felállításához kért tőle, de hibáztatta, amiért megengedte, hogy engedélyező tiszttel távozzon. Kifejezetten ajánlotta neki, hogy javítsa ki ezt a hibát, és ne engedje, hogy a báró bármiben is beleavatkozzon a kiadásokba és a készletekbe.

1 * A. C. Fonds Madagaszkár, C5, 6, 7 a megadott időpontokra. - *Mémoires de Benyovszky*.

Ternay-nak és Maillart-nak egy közös levélben a legnagyobb pontossággal elmagyarázta, hogy az új vállalkozás célja az ökrök és rabszolgák magas költségeinek orvoslása, amelyet a kereskedelem szabadsága, a kapitányok versengése és a bennszülöttek piaszterekben való fizetésével kapcsolatos visszaélések okoztak. Megerősítette, hogy az expedíciónak nem volt más célja, mint egy egyszerű poszt alapítása, hogy a főnök alá van rendelve a fennhatóságuknak, hogy ha Benyovszky azt követeli, hogy meghódítsa a szigetet és kolóniát alapítson ott, hogy Ázsia rémülete legyen, az eltérés a küldetésétől, és hogy ragaszkodni kell a kormány tervéhez. Rajtuk múltott, hogy Benyovszky erre kényszerüljön.

Kizárt, hogy ezeket a leveleket aláírták, és aztán használaton kívülre kerültek; Turgot utódjára bízta volna az aláírást; ez nem lenne meglepő, hiszen ha a jegyzőkönyvek augusztusi keltezésűek, a küldemények csak a hajók indulása körül, azaz októberben íródtak.

Mindenesetre teljesen biztos, hogy nem küldték el őket; talán Sartine soha nem is látta őket. Sem ő, sem más nem tesz rájuk a legcsekélyebb utalást. Feltételeznünk kell, hogy ezek a küldemények valamelyik fiókban pihentek, ahonnan a 19. században kerültek elő, amikor a haditengerészet levéltárában a madagaszkári dossziét létrehozták.

Úgy tűnik, hogy M. de Sartine csak Benyowszky, Ternay és Maillart leveleiből ismerte az ügyet. Benyowszky 1774. szeptember 1-jén elküldte a *Le Postillon* nevű hajót az addigi jelentéseivel együtt. Az ő és az adminisztrátorok levelezését nagyon pontosan összefoglalták, amint az könnyen belátható, a miniszter utasítására. Az ezt a munkát végző alkalmazott, aki minden bizonnyal Auda, az első hivatalnok, vagy Dubuq, a hivatal vezetője lehetett, szükség esetén a legjelentősebb leveleket néhány megjegyzéssel egészítette ki, amelyek Benyovszky számára kedvezőbb hajlandóságról tanúskodnak, mint ellenfelei számára. Így ahhoz a levélhez, amelyben 1774. június 17-én Ternay rossz híreket közölt az intézményről, ez a megjegyzés van csatolva:

"Félő, hogy az a függetlenség, amelyben M. de Benyowszky az Île de France parancsnokától, valamint az intendánstól találja magát, nagy hatással lesz arra a véleményre, amelyet e két főnök a jelek szerint a létesítményről alkot."

Ez a feljegyzés, amely közvetlenül a miniszter számára készült, és kétségtelenül a minisztérium egyik főhivatalnokától származik, meglehetősen furcsának tűnik. Hogyan állíthatja ez az ember vitathatatlan tényként Benyovszky autonómiáját? Hogyan vádolhatja féltékenységgel a kormányzót és az intendánst, amikor ő maga, már csak funkciójából adódóan is tisztában kellett, hogy legyen a Turgot által írt vagy legalábbis jóváhagyott levelekkel? Ha megírásuk idején nem is tudott volna róluk, akkor is biztosan léteztek az ügy akkori aktájában. Azt kell hinnünk, hogy a jegyzetíró figyelmen kívül hagyta őket? Nem Benyovszky iránti barátságból rejtette el őket? Ha igen, akkor ez megmagyarázná azt a bizonytalanságot, amelyben Sartine maradt az elődje által hozott intézkedésekkel kapcsolatban. Amikor később nyomozóbiztosokat küldött, ő maga is elismerte, hogy semmit sem tudott az ügyről. Az imént említett feljegyzés 1775 első hónapjaiban íródott, mivel azt állítja, hogy Saunier, a *Postillon* parancsnoka megérkezett Madagaszkárról, és tudjuk, hogy a szigetekről szeptemberben induló hajók január közepén értek Lorientba. Ebből arra következtethetünk, hogy Benyovszky-nak volt egy barátja a minisztériumban, aki kihasználta Turgot távozását, hogy megakadályozza határozatainak végrehajtását.

Más, ugyanebben a kézben lévő feljegyzések kiemelik a báró és Ternay levelei közötti ellentmondásokat, és jelzik, hogy Saunier kapitány tanúvallomását hívták segítségül, valószínűleg azért, hogy az utóbbit érvénytelenítsék. Valószínű, hogy kedvező információkat kellett adnia egy olyan vállalkozásról, amelyben részt vett, és amely ráadásul abban az időben (1774), amikor Louisbourgot elhagyta, messze nem volt reménytelen. Ternay és Maillart 1774 júniusában keltezett levelei, amelyek semlegesítéséről volt szó, júliusban a *Carnate-on* távoztak.

Emberveszteségeket jelentettek be, de összességében semmi túlságosan komolyat, és pesszimizmusukban rosszhiszeműség nélkül feltételezhattünk egy kis rosszkedvet. Másrészt Benyowszky levelei három hónappal később Louisbourg és több más állomáshely megalapításáról, valamint Mayeur Bombetokba induló expedíciójáról adtak hírt. Ezeket a beszámolókat fentebb láttuk. Gyanítható-e, hogy ezekben a jelentésekben semmi sem igaz, és hogy egy olyan ember, akit két miniszter bizalmával tiszteltek meg, képes volt ilyen szemtelenül hazudni? Ha elismerjük, ami számunkra bizonyos, hogy Sartine nem tudott Turgot leveleiről, akár eltitkolták előle, akár nem, akkor belátjuk, hogy teljesen természetes volt, hogy hitelt adjunk ennek a Benyowszky-nak, akit talán befolyásos barátok támogattak, és akit szinte illusztrált elképesztő szökése, különösen, hogy azt hihettük, hogy kicsinyes féltékenységek tárgya. Úgy tűnik, M. de Sartine is így vélekedett.

Ezért érzéketlen maradt a báró ellen ez idő tájt intézett meglehetősen kemény támadással szemben. M. de Lessart, a későbbi külügyminiszter, a tanács akkori "kérés mestere" [*maître des requêtes*'], átnyújtotta neki Cossigny mérnök memorandumát a Madagaszkár szigetén létrehozandó létesítményekről. De Lessart-nak nem voltak személyes elképzelései a témával kapcsolatban; így azt kell gondolnunk, hogy Cossigny elképzeléseit tárta fel, és talán éppen abban a formában, ahogyan az utóbbi a beszélgetés során előadta azokat. Semmi sem volt jogosabb, mint figyelmeztetni Sartine-t az új vállalkozás rossz esélyeire. Azt lehetett mondani, hogy nem fog sikerülni, hacsak nem a legpontosabb elképzelések szerint kombinálják; az biztos, hogy addig csak nagyon tökéletlen ismeretekkel rendelkezett erről az országról, de a következő sorokban a társulatlan és féltékeny Cossigny stílusát találjuk: "Vajon M. de Benyowszky hirtelen megtudta volna, ami oly sokáig ismeretlen volt? Bízhatunk-e bizonyos mértékig kapcsolataiban és tanácsaiban?"

Azt hallottam, hogy ő egy sarlatán, és erős okom van ezt hinni, és különben is, lehet-e remélni, hogy egy magyar ezredes, aki bátor, de kegyetlen akcióval menekült meg Kamtcsatkából, nagyon szelíd erkölcsöket és békés közigazgatást hoz Madagaszkárra? Különösen félni kell attól, hogy az ember egy olyan kalandor hitére bízsa magát, aki, miután nem volt más foglalkozása, mint könnyű csapatok és rablók parancsnoka, nem ismeri sem a polgári kormányzás elveit, sem a Madagaszkáron létrehozni kívánt létesítmény valódi célját." A "Madagaszkár" nem lehetetlen.

Nem lehet nem észrevenni, hogy a túlzott csírák ellenére ezek az elméletek meglehetősen bölcssek, és ezek a sejtések szinte prófétai jellegűek, vagy személyesen Cossigny-től, vagy tőle, vagy Lessart-tól, aki valamelyik szigetországi levelezőjétől kölcsönözte őket. De Sartine számára nem volt lehetséges, hogy visszahívja Benyowszky-t, vagy hogy megtagadja tőle a bizalmat az akkor rendelkezésére álló bizonyítékok alapján. Sem Ternay, sem Maillart nem nevezte a bárót sarlatánnak, csak vakmerő embernek. Meglepődhetett az ember, hogy ennyi csodát mesélt, de nem ő volt az első kalandor, aki a bölcsesség törvényei ellenében és az előírások ellenére sikerrel járt. Ahhoz, hogy ne higgyünk a történeteinek, hogy ne adjunk hitelt neki, olyan jellemismeretre lett volna szükség, amilyennel Franciaországban senki sem rendelkezhetett, és amit kevesen szereztek tapasztalat útján, Sartine életében, ez a tekintélyes hazudozó, aki mindig tudta, hogyan kell ráerőltetni magát még azokra is, akik a legelőítéletesebbek voltak vele szemben.

Sartine az átlagos, a bürokratikus észnek engedelmeskedve, a Benyowszky által bejelentett nagyszerű eredmények láttán figyelmen kívül hagyta azokat az ellenvetéseket, amelyek a tagadhatatlan sikerrel szemben megdőlni látszottak. Hitt benne és eredményeiben, és 1775 májusában fontos döntéseket hozott a javára.

Ekkor készült el egy levél-patent tervezet, amely szerint Madagaszkáron ideiglenes tanácsot kell létrehozni, amely a parancsnokból, a végrehajtó tisztből, a raktárosból, a Volontaires őrnagyából és három alkalmazottból vagy lakosból áll, hogy igazságot szolgáltatson mind a franciák, mind a gyarmaton letelepedett bennszülöttek számára. Más, egy hónappal később kelt levelek megtiltottak minden kereskedelmet a szigetek és Madagaszkár között, kivéve a főparancsnok engedélyével; a hajók, amelyeket az adminisztrátorok a szigetekről élelmiszer keresésére küldenének, a madagaszkári parancsnokhoz lennének címezve, aki gondoskodna a rakományukról, vagy szükség esetén felhatalmazná őket, hogy máshol egészítsék ki azt. Benyowszky külön utasítással engedélyt kapott, hogy három önkéntes századának mindegyikét 103 emberrel egészítse ki; figyelmeztették, hogy 100 újoncot kell küldeni hozzá; engedélyzték neki, hogy fenntartsa a madagaszkári janicsárok két századát, amelyeket állítólag ő hozott létre; úgy vélték, hogy képes lesz őket az indiai szepókhöz asszimilálni: tüzéreket nem küldtek neki, de kötelezték, hogy ideiglenesen 30 önkéntessel, egy tiszttel és egy őrmesterrel alakítson egy századot, amely egy ideig helyettesítheti őket. Végezetül a *király számára Madagaszkáron és a szomszédos kis szigeteken egy parancsnokot* bocsátottak rendelkezésére, hogy a király közvetlen fennhatósága alatt vezényelje mind a francia katonákat és kereskedőket, mind a hódoltsági bennszülötteket. Utasításokat küldtek neki, amelyekben kifejezetten jóváhagyták a Louisbourban, a Plaine de la Santéban és a Bombetok felé vezető úton lévő létesítményeit. Hozzáadták, hogy tekintettel azokra a nehézségekre, amelyekkel meg kellett küzdenie, Őfelsége nem kívánta szigorúan megvizsgálni, hogy mennyire tért el a rendeletektől, de a jövőben nem számíthat ugyanilyen elnézésre. Közölték vele, hogy kineveztek egy engedélyező tisztviselőt és egy ellenőrt, akikkel konzultálnia kell. Azt tanácsolták neki, hogy a lehető legtökéletesebb egyetértést tartsa velük. Kifejezetten kijelentették, hogy igazgatása teljesen független az Île de France közigazgatásától, a két gyarmat közötti elkerülhetetlen cserekapcsolatok, áru- és élelmiszerszállítások, valamint az ellátmányok tekintetében, amelyekről pontos elszámolást kell vezetni és hathavonta megküldeni Franciaországnak.

1775. július 17-én egy De Ternay és Maillart uraknak címzett közös levélben tájékoztatta őket, hogy Benyowszky felhatalmazást kapott arra, hogy közvetlenül a miniszterrel levelezzen, ami gyakorlatilag függetlenné tette őt. Ez a levél új parancsokat jelentett be, de anélkül, hogy jelezte volna azok jelentését. Egy szeptember 30-án kelt, Maillart-nak címzett különküldeményben figyelmeztették, hogy a madagaszkári közigazgatási tisztviselőket Franciaországban fogják kiválasztani. Így ezen a napon a Benyovszky számára kedvező rendelkezések továbbra is fennmaradtak a minisztérium hivatalaiban.

A báró a maga részéről 1776. június 2-án nyugtázta egy 1775. július 17-én kelt franciaországi levél kézhezvételét, amelyet csak 1776. május 28-án kaptak meg két példányban; valószínűleg az első expedíció a *Sirène-vel* együtt januárban Fort-Dauphin-nál elpusztult. Ebből a levélből értesült az imént elemzett utasításokról. Újabb sikereiről számolt be, és azt állította, hogy az egész sziget főnökei minden vitás ügyükben hozzá fordultak, hogy végső megoldásként ő ítélkezzen, és hogy naponta három órát töltött ezekkel a tárgyalásokkal. Megerősítette továbbá 8 állás elfoglalását, panaszkodott Maillart-ra, és mivel már nem számított a *La Sirène* korvettre, amelynek késedelme túlságosan jelentős volt, kijelentette, hogy türelmetlenül várja a hajókat, amelyeknek Franciaországból való indulását a miniszter 1775 végére jelentette be, és amelyek elhozzák neki a király végső parancsait. Mellékesen azt is elismerte, hogy a Jóreménység-foknál eladott néhány négert, hogy a *Postillon* szállítási költségeit kifizesse: kétségtelenül nem ez volt az egyetlen ok. De az a levelezés, amely 1775 júliusában és augusztusában hagyta el az Île de France-t, és amely csak az év vége felé jutott el Franciaországba, arra készítette Sartine-t, hogy vizsgálatot indítson. Abban a pillanatban a barát, akit a báró a hivatalokban tartott, azt javasolta a miniszternek, hogy engedje szabadjárá zsenijét, és adjon neki 1 millió 600 gyarmatost. Sartine habozott, és igaza lett. Mert az 1775 végén kapott levelek különösen értékesek és komolyak voltak; kezünkben volt Assises levelezése is Maillart-val;

Nos, ha némi engedékenységgel nézhetnénk is Benyovszky első hibáit, a hanyagságának állandósága, a vallomása és a többi tanú vallomása között észlelt ellentmondás bizalmatlanságot kellett, hogy ébresszen. Az Île de France véleménye szerint Madagaszkáron rendetlenség uralkodott, a kiadások óriásiak voltak, a telepések pedig a rossz időjárás miatt megalázták magukat. A báró jelentései viszont csendes merészséggel a leghízelgőbb reményeket keltették: "Abban a bizonytalanságban, amelybe az ember került - mondja M. de Sartine -, valóban nem maradt más lehetőségem, mint hogy felvilágosult ellenőröket küldjek, és megvárjam, amíg azok hűen beszámolnak nekem a létesítményről. E célból kihasználtam az Indiába induló új adminisztrátorok távozását; megadtam nekik a szükséges utasításokat és parancsokat, hogy mindent megnézzenek és megvizsgáljanak".

Egy 1776. február 10-i határozat értelmében Sieur de Bellecombe, a király hadseregének brigadérosa és Sieur Chevreau, a haditengerészet főbiztosa, akiket Law de Lauriston helyettesítésére az Indiába rendelték, utasítást kaptak, hogy útközben vizsgálják meg a különböző francia gyarmatokat, különösen Madagaszkárt. Február 18-án kelt külön levélben, amelyet minden egyes kormányzónak át kell adni, akkreditálták őket. A Benyovszkyhoz intézett levélben jelezték, hogy tartózkodásuk idejére a parancsnokságuk alatt áll, hogy minden szükséges információt meg kell adnia nekik, és hogy jelentésük nagy hatással lesz a telepítésével kapcsolatos döntésre. Bellecombe és Chevreau 1776. március 26-án hagyta el Port-Louis-t. Április 12-én érkeztek Gorée-be, ahol 19-ig maradtak, hogy szemügyre vegyék a kolóniát, majd ismét vitorlát bontva június 15-én horgonyt vetettek a False-Bay-nél; július 5-én indultak el, és augusztus 10-én érték el az Île de France-t, ahol ismertették küldetésüket. Bourbon meglátogatása után a *Consolante* fregatt, amelyet a Chevalier de la Pérouse parancsnoksága alatt álló "fakó"¹ *Iphigénie* kísért, Madagaszkárra vezette őket. A két hajó Tamatave és Foulepointe kikötött, mielőtt az Antongil öbölbe mentek volna.

1 Az *Iphigénie* volt az első egy különleges fregattosztályból, amelyet franciául "pale"-nak neveztek....

Szeptember 16-án szálltak partra Tamatavéban, és a biztosok azonnal partra szálltak. "Első lépésünk" - írták jelentésükben - "az volt, hogy végigsétáltunk ezen a gyönyörű vidéken és megkerültük a Tamatave-félszigetet; azután visszatértünk a faluba, ahol a kunyhók nagy részét üresen és teljesen elhagyatottan találtuk. Körülbelül harminc néger és négerasszony élt még ott, akik csak halászattal foglalkoztak. Kikérdeztük őket, és némi információt kaptunk tőlük arról, hogy mit tett a báró ezeken a részeken. A báró soha nem járt ott, bár a hírneve ismert volt. Az egyetlen, akit láttak, egy Rolin nevű alkalmazott volt, aki azért jött, hogy élelemmel kereskedjen a foulepointe-i helyőrség számára, de nemrég távozott. A kereskedelem szinte teljesen megszűnt, a helyiek nagy bánatára, akik kijelentették, hogy a szép évszakban szívesen fogadják a franciákat, és szívesen kereskednek velük".

Miután némi információt szereztek a szomszédos törzsekről és az ország kereskedelméről, Bellecombe és Chevreau Foulepointe-ba ment. Miután szeptember 18-án korán megérkeztek, a nap végét a francia őrhely ellenőrzésével töltötték. A helyőrség 14 önkéntesből állt, akiknek a parancsnoka Chevalier de Sanglier volt, az egyetlen tiszt, aki a hadtest megalakulása óta szolgálatban volt, és aki ellenállt az éghajlatnak és a fáradtságnak. Volt még egy raktáros, egy írnök, egy sebész és egy tolmács.

Végigjárták a palánkkal körülvelt összes melléképületet: a palánk egy négyzet alakú, minden oldalról 30 tizenkét lábnyi területet ölelt körül, de könnyen látható volt, hogy semmi sem új építésű. Csak egy 40 láb hosszú és 20 láb széles kőépület volt: mindez még az Indiai Társaság idején épült, és most nagyon rossz állapotban van.

A palánkvár közepén hét ágyú állt, ebből három 6-os, két 4-es és két, valamelyik hajóról kölcsönkapott *pierrier*, *amint azt az ágyúhintókról* látni lehetett. A laktanyát elhagyva a megbízottak találkoztak Hiavy királlyal, akinek lakhelye nem messze volt. Egyszerű ágyékkötőbe volt burkolózva, és háza homlokzatán ült, tíz vagy tizenkét rabszolgája körében. Nem tűnt méltónak a hírnevéhez, hiszen őt tartották a sziget leghatalmasabb főnökének. Fiatal, körülbelül 26 éves, középmagas, meglehetősen vékony testalkatú férfi volt: azt mondták, hogy 60-80 mérföldnyi, 10-12 mélységű partvidék ura, és hogy hatvan főnök van a fennhatósága alatt, akik szükség esetén 25-30 000 embert tudnak hozzá vezényelni. A betsimirakák nemzetségéhez tartozott. A biztosok, folytatva az ellenőrzést, megállapították, hogy a király ingóságai éppoly gyengén védettek a patkányoktól, mint a tolvajoktól. Megkérték M. Coquereau-t, akit Madagaszkár rendfenntartójává neveztek ki, hogy adjon nekik helyzetjelentést, és nem minden csodálkozás nélkül látták, hogy a lőpor egy fából készült raktárban volt elhelyezve, mindenféle áruk között. Hiavy király aznap meglátogatta a megbízottakat, panaszkodott nekik, hogy a kereskedelem majdnem megszűnt, és kérte őket, hogy állítsák helyre: erre a francia főnökök jó szavakkal és 12 üveg pálinkával válaszoltak. Úgy tűnik, La Pérouse-nak még kedvezőtlenebb benyomása volt, mint de Bellecombe és Chevreau uraknak. Jelentésében megállapítja, hogy Foulepointe lakossága a felére csökkent, hogy a háború és a kereskedelem megszűnése tönkretette a mezőgazdaságot.

"Nem volt - mondta - 300 font rizs a királyi raktárban, és a faluban egy tál rizst sem lehetett találni; a feketék gyökereken és vadgyümölcsökön élnek, és három évvel ezelőtt tíz rizzsel megrakott hajót láttam Foulepointe horgonyzóhelyén". Ő is úgy ítélte meg, hogy a palánkvár romokban hever; a kőépületnek már nem volt teteje, a puskapor pedig a konyha szélárnyékában elhelyezett szalmakunyhóban volt.

Az órhely emberei mindannyian betegnek tűntek, és nem volt erejük a hatalmas szablyát vonszolni, amellyel felfegyverkeztek. Szeptember 19-én a *Consolante* és az *Iphigénie* elindult az Antongil-öbölbe, ahol a fregatt másnap horgonyt vetett, az evezős csak 21-én. Reggel 9 órakor a biztosok partra szálltak; miután látogatást és bókokat váltottak a báróval, az utóbbi összegyűjtötte a Louisbourgban még élő igen kis számú katonát, elrendelte a tilalom kivégzését, és Bellecombe-ot és Chevreau-t a király madagaszkári inspektorainak és megbízottainak ismerte el. E ceremónia után mindhárman az erődnek nevezett palánkokhoz mentek. Figyelmesen megvizsgálták azt, valamint az ott felállított tüzérséget, meglátogatták a barakkokat, amelyekben 20 ember és két kis raktár volt összezsúfolva ilyen erődítménybe; az egyik a csapatok felszerelését tartalmazta, a másik 40-50 hordó puskaport, amely olyannyira ki volt téve a teljes lángolásnak, mint Foulepointe-é. Ezután átadtak a bárónak egy kérésekből, észrevételekből és kérdésekből álló, összesen 25 cikkelyt alkotó könyvet, amelyet azonnal elolvasott, és amelyre hajlandónak mutatkozott válaszolni. Másnap, szeptember 22-én M. Chevreau meglátogatta a négy szalmakunyhót, amelyeket raktáraknak neveztek: a bennük lévő kevés áru a legszörnyűbb rendetlenségben és a legrosszabb állapotban volt. Egy szem rizs sem volt a létesítményben: az ott lévő 40-50 rabszolgát fehér kenyérrel kellett etetni. A szalmakunyhók olyan rosszul voltak megépítve és lezárva, hogy az eső behatolt beléjük, és a patkányok nyüzsögtek bennük. A biztosok azonnal utasították a kincstárnokot, Sieur Besse-t, hogy készítsen általános leltárt, hogy jelentést készíthessenek. Nem akartak rögtön a könyvelési ügyekkel foglalkozni, látva, hogy milyen zűrzavar uralkodik mindenütt, és tudván, hogy a pénztár üres.

Ami Louisbourg helyét illeti, úgy tűnt számukra, hogy Benyowszky csak egy hadállomásra gondolt, mivel a Tinguebale folyó és Port-Choiseul között fekvő homokos félsziget által alkotott egyfajta mocsárban helyezte el magát. A dagály idején kiáradó víztől csak úgy tudott védekezni, hogy fokozatosan feltöltött néhány sekély területet, amelyekre aztán felépítette azt a 30-40 faházat és kunyhót: ez volt az egész város. Annyi sekély víz maradt, hogy a feltöltésük költségei túlzóak lettek volna, és minden bizonnyal sok emberveszteséggel járt volna. Maga Benyovszky mondta, hogy ha az udvar nem akar egy 600 fős hadtestet fenntartani Madagaszkáron, és nem akar évi 2 millió tornát költeni, akkor *sietni kell és össze kell pakolni*. La Pérouse jelentésében a félsziget szélességét 300 toisra, a feltöltött részt mintegy 100 négyszögöltre becsülte: a maradékot dagálykor víz borította, mert a föld csak mintegy 4 lábnyira uralta a folyót és a tengert. A Louis-erőd 9 toise hosszú és 12 toise széles volt; 3 bástyája 3 toises és 2 1/2 toises. Minden bástyán egy-egy ágyú volt, amelynek torkolata a paliszádban lévő nyitott nyíláson jelent meg. Az egyszerűen a homokba vert karók körülbelül 4 lábnyira álltak ki belőle. Az elsőtől mintegy 18 lábnyira volt egy második sánc, amelyből a karók szintén 4 lábnyira álltak ki. A két kerítés között, az első kerítés lábánál egy körülbelül 3 láb hosszú homokpad volt, amelyet glacisnak lehetett nevezni. Minden paliszád elkorhadt a nedvességtől, és ennek az erődnek az értéke, amikor új volt, nem lehetett több 100 pisztolynál, mivel 50 karó csak egy puskába került. Talán 1000 vagy 1200 napnyi önkéntes dolgozott a terep előkészítésén. Az erőd belsejében szalmával fedett, paliszádokba épített épületek voltak, hasonlóan az Île de France-on lévő rabszolgakunyhókhöz; ezek a következők voltak: egy 21 láb hosszú és 10 láb széles lakás 2 tiszt számára, egy 28 láb x 10 láb méretű raktár, 25 ember számára 40 láb x 7 láb méretű barakkok, egy 10 láb x 7 láb méretű órház, egy szalmával fedett, lécből készült lőporraktár.

Ezeknek az épületeknek a fája korhadt volt. Az önköltségük 50 puska lehetett, ami 15 livres darabonként 750 livre-t tett ki. Az erőd és az épületek összköltsége, beleértve az 1200 önkéntes napszamos 10 szoljiért fizetett napszámát, 2350 livre volt.

Az erődtől negyven toise-ra nyugatra volt a kormányzó rezidenciája; ez egy egyemeletes ház volt, négyszögletes fából épült, szalmával fedett, belülről deszkázott, szőnyeggel burkolt és vászonnal fedett. Körülbelül 60 láb hosszú és 22 láb széles volt, és három szobára volt osztva: a középső egy közös szoba volt; balra volt Mme de Benyowszky szobája, jobbra pedig egy másik, két részre osztott szoba. Az egyik oldalon Mlle. Henska, a bárónő húga lakott; a másik egyfajta iroda volt, amely a bárónak dolgozószobaként szolgált de Bellecombe és Chevreau urak tartózkodása alatt. A ház jobb oldalán egy, a fő kunyhóval azonos magasságú, 20 láb négyzetméteres pavilon állt, amely szintén négyszögletes fából épült, deszkázott, szőnyeggel burkolt és szalmával fedett, és egy kis kéménye volt; ez egyetlen szobát alkotott, amely M. de Benyowszky úrnak dolgozószobaként szolgált, és ahol Bellecombe és Chevreau aludtak. Balra egy pavilon kezdődött, amely ugyanolyan méretű volt, mint az előző, de két szobára volt osztva, és az Île de France-ről küldött zsindegyel volt fedve. Előtte egy konyha állt, amely a többihez hasonlóan fatörzsekből készült, a főépülettel szemben pedig, mintegy 10 toise-ra, egy rudakkal alátámasztott és szalmával fedett fészert, ahol néhány munkás dolgozott. Ettől a fészertől keletre két kis utca volt, körülbelül 30 toise hosszú, mindkét oldalról kunyhókkal vagy szalmakunyhókkal szegélyezve, amelyek a tetőt nem számítva körülbelül 12 láb magasak voltak; ezek voltak a tiszték és az alkalmazottak lakhelyei és a király raktárai. A félsziget csúcsán, a tenger felőli oldalon állt a kórház, amely romlásnak indult; Bellecombe és Chevreau úgy döntöttek, hogy másfél mérfölddel beljebb költöztetik.

Louisbourg különböző épületeinek, köztük az erődnek a költségeit 25 000 livre-ra lehetett becsülni, de a kormányzó rezidenciájának kivételével mindent újra kellett építeni. A paliszádok minden faanyaga elkorhadt; nem lehetett két láb mélyre ásni anélkül, hogy ne találtak volna vizet.

Szeptember 24-én Bellecombe és Chevreau összeírta a raktárakban vagy az úgynevezett ládáknál lévő ingóságokat. Sieur Besse kincstárnok és raktáros azt állította, hogy Louisbourgban és Angontsyban egyaránt 100 000 livre értékű áru maradhatott. De megdöbbenéssel értesültek arról, hogy ez a kincstárnok 1776 eleje óta 315.705 l. 1 s. 6 d. váltót vett fel a gyarmatok párizsi főkincstárnokától, anélkül, hogy erre felhatalmazást kapott volna. Úgy ítélték meg, hogy ha a báró nagyon jó és nagyon bátor katona is lehet, ugyanakkor nagyon félelmetes adminisztrátor. Miután ezután a kincstárnok nyilvántartását megvizsgálták, ő leleményesen bevallotta, hogy sem erről a részről, sem a raktárosról nem tud semmit; ekkor megértették, hogy nem számíthatnak arra, hogy bármi olyasmit találnak, ami az elszámoláshoz hasonlít. Besse a Sieur Aumont 1775 novemberében bekövetkezett halála után került a raktár élére, aki maga vette át Assises helyét; nem volt abban a helyzetben, hogy számot adjon a gazdálkodásáról. A Madagaszkárra küldött összes alkalmazott halála miatt előléptették ezt a különös köztisztviselőt, aki négy-öt évvel korábban kocsis volt M. Monistrol, a lorient-i posta igazgatójának szolgálatában. Benyowszky bemutatkozására és garanciájára Maillart beleegyezett, hogy kinevezzék erre a posztra, ahol jobb híján egy alkalmasabb alkalmazott megérkezéséig maradt. Végül szeptember 27-én reggel 8 órakor a biztosok, folytatva a posták ellenőrzését, Benyowszkyval és a La Pérouse nevű hajó hadnagyával egy pirogon elindultak. Egy másik pirog kísérte őket, amely egy kisebb önkéntes különítményt szállított.

Dél és egy óra között megérkeztek a Szent János erődnek nevezett állomásra. A folyó, amely 150-180 toise széles, Louisbourgtól egy mérföldnyire, 15-18 láb magas partok között kezdett bevágódni. Tovább haladva a vidék nagyon nyílt volt, és a folyó mintegy tíz mérföldön át egy gyönyörű homokos síkságon haladt keresztül, amelyet magas fű, banánfák, bokrok és facsomók borítottak. A folyóban sok sziget volt, mind zöld, és a legkellemesebb látványt nyújtották. A Louisbourgtól 3 mérföldnyire fekvő St. Jean erőd csak egy kis cölöpökből álló, 4-5 lábnyi árokkal körülvett, 2 kis, egyfontos lövedékes tüzérségi fegyverzettel felszerelt, de rossz állapotban volt, és valóban felújításra szorult. Hét vagy nyolc helyi stílusú kunyhó adott szállást a két tisztnak, kilenc önkéntes és néhány szabad néger számára, akik a létesítményhez tartoztak. Az őrhely fekvése nagyon kellemes lett volna, hiszen a széles síkságon túl dombok és kisebb hegyek, ha az erődtől száz lépésre nem lett volna egy mocsár. Minden még mindig a természet állapotában volt, kivéve néhány, korábban a bennszülöttek által megtisztított földet. Az őrhelyen lévő katonák, bár majdnem olyan betegnek látszottak, mint a Louisbourgba lévők, kijelentették, hogy ott jobban vannak, és a biztosok elrendelték a kórház áthelyezését oda. Délután 3 órakor ismét útnak indultak. Még két-három mérföldet tettek meg a folyón, a világ legszebb vidékén keresztül. Időről időre bennszülöttek falvaiba botlottak: de a felügyelők nagy megdöbbenésére úgy tűnt, hogy ezek alig lakottak. Este 5 óra tájban a kenek egy körülbelül egy mérföld hosszú hegyi szurdokba értek, és 7 óra tájban elérték a Plaine de Santé-t. Mivel már kezdett beesteledni, a biztosok megelégedtek azzal, hogy végigsétáljanak a kerteken és a kis tisztásokon, amelyeket a báró csináltatott, amikor ott tartózkodott. Örömmel látták, hogy az Île de France kávéja és termése jól megy, de úgy tűnt nekik, hogy az éghajlat ugyanolyan veszélyes lehet, mint Louisbourgba.

A főépület, amely mindössze egy 64 láb hosszú és 30 láb széles, zsindelel fedett faépület volt, a folyó partján állt, egy kerek, cukorsüveg alakú hegy lábánál, amelynek tetején a báró egy erődöt épített, amelyet Augusta-erődnek nevezett el. A folyónak ezt a részét és magát a hegyet magasabb hegyek vették körül, amelyeket csak nagyon keskeny szurdokok és völgyek választottak el egymástól, így az esők nagy mennyiségű vizet halmoztak fel itt. Ez a nedvesség a folyó ködével együtt egészségtelenné és veszélyessé tette a helyet. A katonai helyzet sem volt jobb, mivel nem tűnt lehetségesnek, hogy jelentős számú katona nélkül őrizzék azokat a szurdokokat, amelyek a hegyeken keresztül lehetővé tették a település megközelítését. A megbízottak másnap az Augustus erőd lábához mentek, amint a nap elkezdte elosztatni a folyó felől felszálló igen sűrű ködöt. A hegy csúcsára egy kis meredek ösvényen jutottak fel, ahol lépcsőfokokat készítettek. "Ez egy olyan erőd volt - mondja La Pérouse -, ahonnan csak varjakra lehetett lőni. Az ellenségek anélkül telepedhettek le a lábánál, hogy akár ágyú-, akár puskatüzetől kellett volna tartaniuk, és éhen és szomjan pusztulásra kényszerítették volna azokat, akik elég ostobák voltak ahhoz, hogy a csúcson ücsörögjenek". Az erőd a Saint-Jean erödhöz hasonlóan egy négyzet alakú, félig lerohadt paliszádokból állt, amelyek mindkét oldalon 50 láb hosszúak voltak. Ebben a fajta erődítményben 3 kunyhó volt, amelyek a létesítmény teljes őrségét alkotó 10 önkéntes lakhelyeül szolgáltak. A tüzérség, amelyet úgy helyeztek el, hogy a madarakat géppuskázni lehessen, 4 darab 3 darabból állt.

Ebből a magaslatról a megbízottak végre megpillanthatták a sokat emlegetett La Santé síkságot, amelyről Benyovszky levelezésében varázslatos helyként beszélt, és amelynek az általa Franciaországba továbbított tervrajzain számos ház, középület, mint erődök, áruházak és kórházak, valamint hatalmas termés jelzései voltak láthatóak.

A megbízottak megtekintették az erőd előtti síkságot a folyó bal partján: de csak két elhagyott kunyhót láttak, amelyeket kórházként és barakkként használtak, és hét vagy nyolc, a legnyomorúságosabb állapotban lévő kunyhót. "Ami a biztosok utasításában említett új várost illeti, amelyet M. de Bellecombe a partraszállás óta kiáltott, minden oldalról kerestük - mondta la Pérouse -, de nyomát sem láttuk, még egy feketéknek szánt falut sem. E síkság látványa valóban csak egy sivatagot kínál, amelyet szorgos kezek bizonyára nagyon termékennyé tennének, mivel még mindig egy kis folyó öntözi, amely a Tanguébale-ba ömlik. Ez a folyó hajózható, és a torkolatától 15 vagy 16 mérföldnyire a szárazföld belsejébe vinné a lapos csónakokat. Az egész földterület, amelyen keresztül folyik, nagyon alkalmasnak tűnt számunkra rizs és kukorica termesztésére, és a helyiek már itt-ott ki is fejlesztették. Biztosítottak bennünket arról, hogy M. de Benyowszky telepítése előtt több mint 40 falu volt a Louisbourgból a Santé-síkságig tartó partján; de a háború, amely az Antongil-öbölben e parancsnok érkezése óta uralkodik, szétszórta és eltávolította őket, és ez az oka annak, hogy ez a csodálatos vidék művelés nélkül maradt, és hogy az a néhány szigetlakó, aki most e folyó partjait, valamint az Antongil-öböl minden részét lakja, arra szorult, hogy csak banánból éljen. M. de Benyowszky úr biztosított bennünket, hogy a mintegy négy hónappal ezelőtt kötött béke óta elkezdett engedményeket adni a helybelieknek, és hogy azok fokozatosan visszatérnek".

A bárót állapota miatt nem kísérhette el a megbízottakkal az Auguste-erődbe; amikor visszatértek hozzá, megkérdezték tőle, hogy vannak-e más felkeresendő állások a Plaine de Santé környékén vagy a belföldön, és hogy kiépített-e már kommunikációs útvonalakat keletről nyugatra egészen Bombetokig.

Azt válaszolta, hogy nemrég két előretolt állása volt, de kénytelen volt visszahívni őket, hogy megerősítse a helyőrségét, amely az elszenvedett veszteségek miatt jelentősen meggyengült; ami a kelet-nyugati utat illeti, azt valóban elkezdték, de a munkálatokat a helyi lakosság ellenállása miatt kénytelenek voltak leállítani. Mit kellett volna kezdeniük a báró által Mayeurnek tulajdonított jelentésekkel, amelyek a Bombetok királyával és Boma főnökével folytatott sikeres tárgyalásokról szóltak? Benyowszky találta ki az utazást, a jelentéseket és a szerződéseket.

"Ami a Bombetokba vezető utat illeti - mondta egy Pérouse -, meggyőződtem róla, hogy azt soha nem követték, hogy egyetlen európai sem tette meg; és miután M. de Benyowszky megparancsolta a Mayeur nevű embernek, a tolmácsának, hogy menjen és kereskedjen ökrökkel, ez az ember észak felé vette az utat a tenger felé, majd a partra ment. Miután M. de Benyowszky megparancsolta a Mayeur nevű embernek, a tolmácsának, hogy menjen és kereskedjen ökrökkel a nyugati parton, ez az ember észak felé vette az útját a tenger széléig, és ezen az úton haladt előre 12 mérföldre Bombetoktól, ahonnan egy 158 ökörből álló csordával tért vissza az Antongil öbölbe".

Erről a leghitelesebb tanúvallomással is rendelkezünk, amely magának Mayeurnek egy 1776. szeptember 30-án Bellecombe-nak címzett levele:

"Tábornokom - mondta -, az ön által adott parancsot követően összegyűjtöttem azt a kevés ismeretet, amellyel kilenc évnyi ott tartózkodásom után rendelkezem az országról. M. de Benyowszky báró megérkezése idején az ország bennszülöttei azt képzelték, hogy Őfelsége azért küldte őt ebbe az országba, hogy elfoglalja földjeiket, asszonyaikat, gyermekeiket és javaikat: mindannak ellenére, amit elmondhattunk nekik, még mindig ugyanabban a meggyőződésben vannak, és csak azért próbálták megölni M. de Benyowszky-t, és ezért gyilkolták meg a létesítmény fehéreit".

Ebben a levélben Mayeur nem utal a bennszülöttekkel kötött szövetségi szerződésre, épp ellenkezőleg.

Naplója, amelynek elemzését M. Grandidier tette közzé, még világosabb képet ad a Boueni és Bombetok népének állítólagos behódolásának igazságáról. Ebből a beszámolóból kiderül, hogy a Sakalavék Bombetoktól meglehetősen nagy távolságra állították meg, és visszavonulásra kényszerítették. Majdnem elpusztult a rajtaütésekben, amelyeket állítottak neki, és úgy tért vissza, hogy terve nem járt sikerrel. 1774 novemberében indult el, és a part mentén észak felé vette az irányt. Elérte a Nodo folyó torkolatát az északi szélesség 12°38' fokán, és onnan hozta vissza a La Pérouse beszámolójában említett ökröket. Valószínű, hogy La Pérouse összekeverte a két expedíciót. Az ellenőrök naplója arról is beszámol, hogy a báró milyen tekintélyt követelt magának a sziget bennszülötteivel szemben. A legsúlyosabb háború, amelyet a franciák a térségben vívtak, La Pérouse szerint nem volt elvileg igazságtalan, de a legkatasztrófálisabb következményekkel járt. Benyowszky egy napon összeállított egy *cabart*, hogy valamilyen megállapodást javasoljon a feketéknek. Éppen közöttük volt, amikor meghallotta a kiáltást: "Öljetek! Öljetek!" Egyszerre több puskalövés dördült el körülötte. Őt nem találták el, és a botjával a feketékre esett, elszabadult, néhány ágyúlövést adott le a levegőbe, és amikor a feketék szétszéledtek, követelte a főnökök büntetését, akik rá merészeltek lőni, és akiknek a nevét tudta. A többi törzsfőnök azt válaszolta, hogy hibáztak, amikor meg akarták őt gyilkolni, de nem adhatják ki neki a bűnösöket, mert azok a rokonaik és barátaik. Ez nagy vitákhoz és végül háborúhoz vezetett. Benyowszky segítségül hívta a Manahar közelében élő szambarivák törzsét, és 600 harcosuk segítségével kiűzte falujukból a kolóniájával szomszédos antamaroákat. A háború következtében a földek parlagon maradtak, és az egész térségben szörnyű éhínség tört ki. Végül 1776 nyarán Benyowszky visszahívta az antamaroákat a falvaikba, miközben földet adott a szambariváknak, a szövetségeseinek.

Az éhínség azonban az aratás idejéig tartott: a szambáriak és az antamaroák keveredése háborútól való félelmet keltett, különösen mivel az antamaroák háromnegyede még mindig az erdőkben kóborolt; egyedül a főnökök tértek vissza, kevés számú harcos kíséretében. Ekkor Benyowszky, látva, hogy települése körül éhínség uralkodik, meg akarta támadni a szakalavákat, hogy az aratásra várva az ő kárukra élőködjön. Ezért 80 munkaképes emberével Manaharba vonult, ahol megbeszélte, hogy találkozik az összes szövetséges törzsfőnökkel. Tüzérségét is magával vitte. De hiába várt: csak 25 néger csatlakozott hozzá. A többiek elpusztították a rizst, és kiéheztették a kis sereget, amely csak örült, hogy ágyúit visszavihette az öbölbe. Úgy tűnik, hogy Hiavy, Foulepointe királya a többi törzsfőnökkel közölte, hogy ha csatlakoznak a franciákhoz, ő ellenségének tekinti őket.

Az ellenőrök, amint megérkeztek, azonnal összehívták az Antongil-öböl területének vezetőit. Szeptember 30-án délután Louisbourban gyűltek össze, és Bellecombe Benyowszky jelenlétében nagyszabású kabarét tartott. Ott volt Raoul, a térség főfőnöke, körülbelül 30 rabszolgával és 50 ökörral, Mananding, Louisbourg és Port-Choiseul területének főnöke, 10 rabszolga és néhány ökör tulajdonosa, valamint Dianmanou, az egyik leggazdagabb, akinek 60 rabszolgája és ugyanennyi ökre volt. Összesen csak heten voltak; a többiek, 30-40 fő, nem voltak ott, vagy azért, mert nem figyelmeztették őket, vagy azért, mert nem akartak eljönni. Bellecombe a tolmácsokkal feltett nekik néhány kérdést:

"Elégedettek és boldogok voltak, hogy a földjükön láttak minket?"

A törzsfők sokáig válasz nélkül maradtak, egymásra néztek, és felnéztek Benyovszkyra, aki a helyéről figyelte őket: végül egyikük felállt, és azt mondta, hogy nagyon örülnek a franciáknak, és hajlandók folytatni velük a kereskedelmet, mint eddig.

Ezután megkérdezték tőlük, hogy miért indítottak háborút ellenünk. Azt válaszolták, hogy mivel látták, hogy Benyovszky a franciák szokásával ellentétben csapatokkal szállt partra, amikor kereskedni jöttek, attól féltek, hogy jön, hogy elrabolja a javaikat és személyüket, hogy elhagyták földjeiket, és a hadiállapotról való tekintettel visszavonultak a hegyekbe, ahol véletlenül éltek abból, amit találtak. Másnap a paláver folytatódott; Bellecombe a béke megtartására intette a feketéket, megígérte nekik a király védelmét, és azt ajánlotta nekik, hogy térjenek vissza földjeikre. A *kabar* azzal ért véget, hogy a bennszülöttek ünnepélyes esküt tettek, hogy a jövőben is megtartják a békét, majd pálinkát és puskaport szállítottak nekik, hogy a szokásos mulatozásuknak hódolhassanak.

A megbízottak befejezték a báró által a fő létesítmény körül végzett munkálatok vizsgálatát, de benyomásuk nagyon különbözött attól, amit Gareau de Boispréaux mérnök túlságosan pontos beszámolójából kaptak. Lehetetlennek találták a mocsár feltöltésének ellenőrzését, amelynek költségét 12 000 livre-ra becsülték. A Louis-erőd, mint láttuk, nem volt más, mint egy egyszerű palánk, amely néhány nyomorúságos kunyhót vett körül, és amelyet a kívánt hatás kedvéért különböző nevekké díszítettek. Az erődből a zsilipen keresztül Louisbourgba vezető út egy kis ösvény volt, ahol nem volt zsilip. Az Île d'Aiguillon szigetén, ahol egy kert lehetett, egy 83 toise hosszú, egy széles és 3 láb mély csatorna, csak néhány munkálat maradványa volt látható. A pékség, a ház, a terveken jelölt két kórháznak szánt kunyhó az Anse [öböl] des Convalescentsnél nem létezett. Az utaknak nyoma sem volt, noha a mérnöki számla 35 000 livres kiadást mutatott ki erre a célra. Az Egészségügyi síkságon végzett munkálatokra vonatkozóan semmi nem utalt a báró által megrendelt, 14 000 livre-ba került kivéreztetés és feltöltés. A kormányépület, amely 70 láb hosszú, 30 láb széles és 8 láb magas, 11 300 livre értékben, korhadt és lakhatatlan volt.

A csónakok befogadására szolgáló, 1000 livre-ba kerülő csatorna egyedül a természet műve volt. A belsejében olyan állomások létesítésére fordítottak kiadásokat, amelyeket soha nem, vagy csak rövid időre foglaltak el.

Ugyanez volt a helyzet a manahari őrhely esetében, ahol a beszámoló szerint 1 200 livre-t költöttek, és ahol már régóta nem volt senki, valamint a massoualéi őrhely esetében, ahol 3 200 livre-t költöttek, és amely szintén elhagyatott volt. Foulepointe-ban, ahol Benyowszky azt mondta, hogy 6 új házat, 1 kórházat épített, és az összes régi épületet kijavította, Bellecombe és Chevreau csak régi és romos épületeket látott, egyetlen új zsindelet sem. Az állítólag Louisbourgból Foulepointe-ba vezető útra fordított kiadásokat nem lehetett ellenőrizni; a nyugati parti utat, amely a Savaszi-államok Morungana-öbölébe vezetne, nem lehetett felfedezni. Mayeur Bombetokba indított expedíciójának költségei nagyon eltűzöttnek tűntek. Igaz, hogy 160 fegyveres kísérte, de ezek csak feketék voltak, akiket negyvenöt napra egy puskáért fizettek, és saját magukat etették. A megbízottaknak azt nyilatkozta, hogy csak 15 mérföldre érkezett Bombetoktól, ellentétben a báró állításával, miszerint a sziget nyugati partján szerzett kikötőt. Ez az expedíció állítólag több mint 15 000 livre-ba került. "Minden költséget - mondták az ellenőrök - meg lehetett számolni és középük lehetett tenni".

A Saint-Jean erődben egy bástya és egy istálló [*cavalier*] költségeit számolták össze: "Nem láttunk - mondja Bellecombe - sem bástyát, sem istállót". Louisbourg épületei, a kórház, a kormány, 22 ház, mindegyiket 19 284 livre értékben, a földbe vert kerek cölöpökből készültek, amelyeket felül egyszerűen keresztléccel kötöttek össze, és lemezzel borítottak, kivéve két zsindelettel borított pavilont. A kis zászlórúd kötömbbe való rögzítéséért 1 500 livre-t számoltak fel.

Benyowszky 175.512 livres kiadással rendelkezett utakra, épületekre és missziós költségekre. La Pérouse, aki látta Foulepointe-t, Louisbourgot és a szomszédos állomásokat, azt mondta, hogy az épületek 40 000 livre-ba kerülhettek, és nem értek 10 000 livre-t, amikor látta őket. De ezek a kiadásnövelések, amelyeket a báró azért eszközölt, hogy elrejtse pazarlását és igazolja pénzköveteléseit, kevésbé rendkívüliek, mint az a túlzott pimaszság, amellyel állítólagos munkáinak terveit Franciaországba küldte. Mérnökei, Gareau de Boispréaux és Rozières, nem voltak olyan rangúak, hogy ellenállhattak volna parancsainak. Ő kényszerítette őket, hogy megrajzolják azokat a vonzó terveket, amelyeket a küldeményeihez csatoltak, és amelyek közül több még ma is megtalálható a gyarmati levéltárakban.

Az ember látja, hogy a teljes körű szolgáltatásban lévő útvonalakat, amelyek költségeit a számla tartalmazza, de amelyeknek az ellenőrök nem látták nyomát. Mivel e költségek egy része feltehetően 1775 utolsó hónapjaiban merült fel, bizonyos, hogy ha 1776 szeptemberében találtak volna valamilyen maradványt a munkálatokból, akkor azok valóban elkészültek volna. De két, 30 000 livre-ba kerülő út teljesen eltűnt. Louisbourg városa kevesebb kunyhóból állt, mint amennyi a terven szerepel, és Plaine de Santé városának csak a báró képzeletében volt valósága: soha nem volt ott más, csak egy viskó.

Amit ő erődnek nevezett, az csak egy sánc volt; amit ő kormányzói rezidenciának nevezett, az csak egy szalmakunyhó volt. Amikor megkérték, hogy tisztázza a kiadásait és a számláit, azt válaszolta, hogy semmit sem tud a kereskedelemről vagy a pénzügyekről, hogy az egész adminisztráció a Maillart által az Île de France-ról küldött emberek kezében van, és hogy ő nem felel a gazdálkodásukért. Ami Besse kincstárnokot illeti, ez a korábbi kocsis kijelentette, hogy semmit sem tud a feladatairól; sem a bevételekről, sem a kiadásokról nem vezették a könyveit. Minden művelet a legtökéletesebb káoszban jelent meg: "Képtelenségben vagyunk - mondta Bellecombe és Chevreau -, hogy bármit is szabályozzunk, amit bevételnek, kiadásnak és fogyasztásnak neveznek".

És Maillart-Dumesle egy mondatát megismételve hozzátették, hogy ezt a könyvelést úgy kell kezelni, mint egy hajótörést szenvedett, testét és lelkét vesztett hajóét. A bárónak érkezésükkor feltett kérdéseikre mindazonáltal olyan választ adtak, amely megérdemli, hogy elemezzük. Ezeket a megbízottak feljegyzései és reflexiói kísérik, amelyek teljessé teszik az emberről és munkájáról alkotott képet.

Arra kérték, hogy a parancsokat és a levelezést nyújtsa be nekik. Csak M. de Boynes 1773. március 19-én kelt levelét adta át nekik, valamint de Ternay és Maillart urakhoz aznap írt leveleinek másolatát.

"Micsoda meglepetés volt számunkra - írták a megbízottak -, amikor megtudtuk tőle, hogy nem kapott egy példányt a levélből, amikor elhagyta Franciaországot, és hogy nem kapott semmilyen parancsot a királytól, hogy jöjjön és vegye birtokba Madagaszkárt, és telepedjen le a sziget bármelyik helyén, amelyet csak jónak lát. Szükséges volt tehát, hogy a miniszter levelének egyszerű másolata alapján szabályozza magatartását De Ternay és Maillart uraknak, akiknek a parancsnoksága alatt sohasem volt megtalálható, Azonban minden szolgálat, amelyre számíthatott, teljes mértékben tőlük függött, valamint attól, hogy milyen ismereteket kellett átadnia nekik szükségleteiről. Az efféle ellentmondásokból következtek azok a nehézségek és zavarok, amelyek elégedetlenséget és aggodalmat okoztak az Île de France közigazgatásának vezetőinek és magának de Benyowszky bárónak. Innen panaszok és levelek a miniszterhez, és végül csak M. de Sartine utolsó, 1775 júliusában kelt levele óta van az, hogy de Benyowszky úr csak a miniszternek tartozik elszámolással műveleteiért, és hogy teljesen független az Île de France kormányától: ugyanezek a bizonytalanságok igen magas kiadásokat is okoztak, akár az Île de France-ról Madagaszkárra irányuló szállítmányok, akár a vásárlások miatt, amelyeket M. de Benyowszky úr a helyszínen, túlzó árakon végzett."

Ami az erődítéseket illeti, a biztosok megvizsgálták a mérnökök jegyzőkönyvének kivonatát és más számlákat, amelyek összesen 171 566 livre-t tettek ki: megállapították, hogy a király számára nagyon drága volt néhány, a földre vert és szorosan egymás mellé vert palánk és néhány szalmakunyhó, amelyeket levelekkel fedtek be.

Már nem volt kereskedelem, de Benyowszky azzal vádolta az Île de France adminisztrátorait, hogy megakadályozták őt ebben azzal, hogy megtagadták tőle az áruszállítást. Több mint 100 000 ECU értékű számla volt a Louisbourgba szállított árukról, amelyek ellenértékét nem jelentette be. Bizonyos volt, hogy ezen a területen is jelentős visszaélések történtek. Például nem volt bizonyíték arra, hogy a báró a király nevében rizst adott volna el, vagy szállítmányokat tett volna az Île de France-ra. A *Belle-Poule* fregatt, amely azért érkezett Madagaszkárra, hogy segínyt vigyen a gyarmatosítóknak, cserébe csak 6000 font rizst tudott felrakodni.

"Végül - tették hozzá a biztosok - meggyőződhattünk arról, hogy a legtöbb tény, amelyet M. de Benyowszky úr 1775. március 20-án a miniszterhez írt levelében állít, teljesen hamis, és hogy e levél szelleme csak félrevezetheti és elrejtetheti a Madagaszkárra vonatkozó összes igazságokat...". M. de Benyowszky sokkal jobban tette volna, ha egészen természetesen bevallja, hogy a háború, amelyet Madagaszkárra érkezése óta kénytelen támogatni, a kereskedelem sikertelenségének valódi oka. Hogyan tehetné volna ezt akkor, amikor ő maga sem tudta ellátni a csapatát? És mégis, bizonyította, hogy megengedte magának, hogy 192 000 livre-t vegyen el Sieur Bourdétól, aki pénzjegyekben számolt el vele, miközben ő azt állította, hogy nem rendelkezik készletekkel.

"Míg M. de Boynes levele, az egyetlen dokumentum, amelyből következtetni lehet a kormány terveire, csak egy Madagaszkáron létrehozandó posztról beszél, M. de Benyowszky azt állította, hogy ő a felelős a hódításért és a gyarmat alapításáért.

Ez a projekt jelenleg túl drágának tűnik ahhoz, hogy megvalósítható legyen. Túl sok emberéletbe és túl sok pénzbe kerülne.

"Ami a tulajdonjogokat illeti, amelyeket a báró a leveleiben azt állítja, hogy a sziget egésze vagy egy része fölött szerzett, nyilvánvaló, hogy azokat ő szabta ki. Nyilvánvaló, hogy a bennszülöttek csak rettegésből támogatnak minket. Megpróbáltak ellenállni a bárónak az Egészség síkján való letelepedésének, és ő csak úgy győzedelmeskedett a Saphirobayk vagy Antamaroák felett, hogy a manahári szambarik segítségét kérte, akik mindent felégettek és feldúltak a Tanqueballe völgyében. Hyavi, Foulepointe főnöke, aki mindig is a franciák barátja volt, eleinte megtagadta M. de Benyowszky segítségét a szakalavák elleni háborúban; összesen csak 25 embert szállított neki, ami arra kényszerítette a bárót, hogy három hétig táborozzon csapatával Manahar közelében, és anélkül, hogy bármit is tett volna, Louisbourgba vonuljon vissza. Ami az adókat és a királyi illetményeket illeti, M. de Benyowszky biztosít bennünket, hogy van némi megállapodás, de állításain kívül más bizonyítékkal nem rendelkezünk. A francia nemzet és a madagaszkári törzsfők között kötött szerződésekre és kötelezettségvállalásokra a báró azt válaszolta, hogy azokat Franciaországba küldte: továbbá bizonyos, hogy a segédcapatok száma, amelyeket össze tudna gyűjteni, végtelenül kevesebb, mint amit állít: nagy nehezen tudna 3000 főt összegyűjteni".

Így Benyowszky saját válaszaiból saját leveleinek cáfolata rajzolódott ki. Az általa meghódítottak ábrázolt szigetet még csak nem is látogatták meg, a franciákat még az Antongil öböl partjainál is zaklatták. A szakalavák elleni nagy háború, amely valóságos epikus költői dithirambusokat szült, nem zajlott le. Nem voltak városok, nem voltak erődök, nem voltak épületek; csak a kiadások voltak valódiak. Ezek összege 1 799 100 l. 1 s. 15 d. volt, nem számítva a *Szirén* elvesztését, amelynek értéke 250 000 livre volt. Az állásokban csak 86 katona volt életben, összesen 120 francia, a munkásokat és alkalmazottakat is beleszámítva.

1773 óta 300 ember veszett oda. Benyowszky úgy tűnik, nem nagyon hatották meg azok a szégyenletes ellentmondások, amelyekre a vizsgálat kényszerítette. La Pérouse egy napon arról beszélt vele, hogy Franciaországnak milyen kevés haszna lesz a madagaszkári tartózkodásból, a báró azt felelte, hogy 2 millió lecke nem túl drága, hogy a minisztériumot megtanítsa arra, hogy Madagaszkáron semmit sem lehet kicsiben csinálni; de ha megfelelő költségvetés mellett itt egy kis haditengerészetet akarnak, ha évi 2 milliót adnak neki, és 600 fős hadtestet tartanak fenn, ami évi 4-500 fős újonc létszámot feltételez, úgy véli, hogy húsz év alatt ez a gyarmat már nagy haladást érne el. Miután La Pérouse megkérdezte tőle, hogy mi a véleménye, amikor Madagaszkárra érkezett, azt válaszolta: "Hogy a népet arra redukálja, amit a király szeretne, és hogy soha nem ismerte jól a kormány szándékait e tekintetben". Miután Bellecombe azt mondta, hogy Madagaszkár meghódítása csak nagyon nehéz lehet, Benyowszky kijelentette, hogy valóságos ostobaság lenne megkísérelni. Hozzátette azonban, hogy "ha Franciaország lemondana róla, akkor sem esne kétségbe, hogy felajánlja és a császár, a porosz király vagy a nagymogul elfogadja". Ez ellentmondásosnak tűnik, és nem világos, hogy Benyowszky mit tudna felajánlani: de kétségtelenül már akkor is azon gondolkodott, hogy mit fog tenni, ha megszűnik az alkalmazása akár Madagaszkáron, akár máshol.

"Ha az ember hidegvérrel nézi az egészet" - írja Bellecombe a beszámolója végén - "joggal kiálthat fel: "Micsoda kép! Micsoda nyomorúság! Micsoda adminisztráció! Micsoda kiméra! Ma már meg vagyunk győződve, és minden ezt bizonyítja, hogy soha nem tartották még a kormányt olyan tévedésben, mint most, mióta M. de Benyowszky beszámol neki arról, ami őt érinti!".

Emlékeztet arra, hogy Benyowszky azzal vádolta Ternayt és Maillartot, hogy 45 livre per quintal áron adtak el rizst az Île de France-nak. Ternay azonban bebizonyította, hogy ez az ár csak 25 és 30 livre között mozgott.

Benyowszky saját kezűleg írta a biztosok kérdőívére adott válaszaiban a Maillart által 1774-ben Assisesnek adott 65 000 livre összegről: "Az engedélyező tiszt ezt az összeget sajátos ügyeire használta fel". A biztosok azt mondták: "Nos, a mi jelenlétünkben és M. de Benyowszky úr jelenlétében 53.353 l. 10 s. 2 d. bevételt találtunk, amely M. Desassises úr mentesítésére szól, ami arra enged következtetni, hogy a fennmaradó 11.640 livre-ra is találunk igazolásokat."

"Minél többet olvassuk újra", teszik hozzá, "1775. március 20-i levelét, annál kevésbé értjük, hogy egy hivatalban lévő ember, akinek a miniszter nyilvánosan bizalmat szavazott, hogyan teheti ki magát annak, hogy jelentős sikereket és előnyöket jelent be és mutat be biztosnak abban a vállalkozásban, amellyel megbízzák, miközben minden lépésnél azt látjuk, hogy emberek vesztesége, a király nevében küldött és vásárolt pénz és ingóságok elherdálása, a szolgálat minden részében rendetlenség és zűrzavar, a bennszülöttek részéről elégedetlenség és háború, a földjeik elmenekülése és elhagyása; végül az a szomorú látvány, amelyet a többi szerencsétlen honfitársunk nyújtott az emberiségnek, akik eddig megmenekültek Madagaszkár dögletes levegőjétől, az éhínségtől való félelem a rizs hiánya miatt, nem úgy tűnik-e, hogy mindezek a csapások összeadódtak és összeolvadtak, hogy a legszembetűnőbb ellentétet alkossák a madagaszkári gazdagság és jólét képével, amelyet M. M. M. Baron de Benyowszky vette a bátorságot, hogy a miniszter úr elé terjessze, azzal a szándékkal, hogy meggyőzze őt?"

Nehéz ennél szigorúbb, de ugyanakkor igazságosabb ítéletet mondani e szerencsétlen vállalkozásról és a becsstelen hazugságokról is, amelyeket Benyovszky megengedett magának. Ha a biztosoknak lett volna rá hatalmuk, úgy tűnik, hogy azonnali elbocsátása és talán letartóztatása is szükséges lett volna. De, mint hamarosan látni fogjuk, még a gyarmat felmentésére sem volt hatalmuk. Talán volt a báróban egyfajta báj is, amely megbocsátotta hibáit és tapintatlanságát;

Nem is érthetnénk, ha nem lett volna bizonyos alaki és szellemi csábítása, hogy ennyi embert tudott becsapni, akik nem voltak sem bolondok, de még csak nem is hiszékenyek; nem is érthetnénk, hogy miután megírták az imént olvasott oldalt, Bellecombe és Chevreau képes volt ezeket a szavakat hozzáfűzni: "Nehéz olyan emberrel találkozni, aki eszméiben és szavaiban rendkívülbb, mint M. le baron de Benyowszky. Úgy tűnik, hogy a parancsolás vágya és a despotizmus a két kedvenc szenvedélye. A hadviselés és a szablya használatának vágya élteti, és gyakran és mintegy rohamokban hevíti fel; végül az *ultima ratio regum* (ez hitének mottója) egyik kedvenc parancsolata; ezekhez a Benyowszky báróban természetesnek tűnő és valóban természetesnek tűnő hajlamokhoz erős vérmérséklet és szokatlan temperamentum párosul. Hozzáteve első hajlamait, előbb apát, majd pajti, aztán tengerészőrt, a császár után a lengyel királyt, végül a konföderációsokat szolgálva. Az oroszok fogságába esett, Kamcsatkára vitték. Figyeljük meg, hogy milyen igen figyelemre méltó módon hagyta el ezt a száműzetést, milyen szerencsésen állt eddig ellen ennek a klímának, és látni fogjuk, hogy ez a 37 éves magyar ezredes¹ nagy kalandokra temett és hivatott."

Látható, hogy a becsületes Bellecombe és a becsületes Chevreau, bár saját nyomozásuk során óva intették őket a báró meséitől, nem mulasztották el, hogy ne adjanak hitelt annak, amit a báró a múltbeli életéről mondott nekik. Nekik köszönhette, hogy hajlandó volt apátnak, inasnak és tengerészőrnöknek nevezni magát. Vállalta a fáradságot, hogy személyes részesevé adjon nekik hazugságainak hatalmas kincséből, mert ezt a három mesét csak nekik találta ki.

¹ NB Benyovszky 1746-ban született; később önéletrajzában azt állította, hogy 1741-ben született; itt nyilván azt mondta a biztosoknak, hogy 1739-ben született !

Prosper Cultru - Madagaszkár császára

ÜRES OLDAL

VII. FEJEZET

A társaság felszámolása. - Benyowszky Ampansacabe madagaszkári volt? - Franciaországba megy, ott jól fogadják, visszatér Ausztriába. - Pénzsürgetés miatt rabszolga-kereskedelmi expedíciót szervez Madagaszkárra. - Megtámadja a francia állásokat. - A szigetek kormányzója csapatot küld ellene: Benyowszky meghalt a harcban .¹

A biztosoknak nem volt felhatalmazásuk arra, hogy megszüntessék a posztokat és visszahozzák a gyarmat nyomorúságos maradványait. Minden bizonnyal sajnálták, hogy nem teheték meg, és ezt nem is titkolták a miniszter előtt. De megelégedtek azzal, hogy a dolgokat úgy hagyják, ahogy vannak, amíg a jelentésükről nem születik döntés. Kineveztek tehát egy engedélyezésre jogosult tisztet, Coquereau urat, aki a haditengerészet helyettes biztosaként tevékenykedett, hogy vezesse az elszámolásokat; ajánlották, hogy a legkorrektebb kapcsolatot tartsa fenn Benyovszkyval.

Amint azonban tudomást szerzett a döntésükről, levélben kért ideiglenes szabadságot, arra hivatkozva, hogy közel négy évet töltött Madagaszkáron, és nagyon beteg volt. Engedélyt kért, hogy a rossz évszakot a szigeteken tölthesse. Mivel egészsége valóban megromlott (skorbutban szenvedett), a biztosok hajlandóak voltak megadni a kért szabadságot, feltéve, hogy biztosítottak arról, hogy a gyarmatot a főnök távolléte alatt békésen kormányozzák, az ő nézeteik szerint, amíg a király parancsait meg nem kapják.

1 * A. C. C5, 8. - *Archives du ministre des affaires étrangères* Fonds Asie, vol. in-18.

A báró 1776. október 2-án azt válaszolta, hogy a helyére lépő személy tökéletesen alkalmas a küldetés teljesítésére, és hogy a lehető legpontosabb utasításokat fogja neki adni. Ezt követően a megbízottak megengedték neki, hogy az első hajóval átkeljen a szigetekre, hogy helyreállítsa az egészségét. Ők maguk, miután gondoskodtak a katonák szükségleteiről az 1777-es évre, és Coquereau-ra hagyták a szükséges pénzeszközöket, 1776. október 6-án elhagyták az Antongil öblöt. Foulepointe-ba mentek, ott maradtak 16-tól 31-éig, és aznap indultak el Indiába. Jelentésüket csak Pondicherryből, az 1777. októberi hajókkal küldték el, mert M. de Sartine csak 1778 májusában hozott végleges döntést. Itt abbahagyhatnánk Benyovszky gyarmatosítási kísérletének történetét, és röviden elmesélhetnénk életének utolsó kalandjait, ha nem kellene közölnünk az igazságot a legfurcsább és leghíresebb kalandról, amelyet magának tulajdonít.

Emlékirataiban elmondja, hogy az ősi madagaszkári törzsfőnökök leszármazottjaként ismerték el, és hogy Ampansacabé, azaz az egész sziget szuverén ura, királya vagy császára lett.

Ez a legkülönlegesebb mese ebben a könyvben, amely oly sokat tartalmaz, mert legalábbis a bolsheretzki szökés és a madagaszkári tartózkodás valós események, amelyeknek csak a részleteit hamisították meg, míg e királyi családból semmi sem létezett, csak a mesélő képzeletében.

Mindenekelőtt felhívjuk a figyelmet arra, hogy az Emlékiratoknak a madagaszkári expedícióra vonatkozó része kéziratban megtalálható a francia gyarmati levéltárban, a következő címmel: Manuscrit de M. Chevillard; ez a példány azonban, amely az eseményekkel egy időben készült, egyszerűen az imént leírt események nagyon pontos leírásával végződik:

a biztosok intézkedései, Benyovszky szabadságkérése, a biztosok és maga a báró távozása mind-mind helyesen vannak leírva. A regény elkészítése tehát későbbi, mint az *Emlékiratok* első megírása; ez egy egyébként ismeretlen M. Chevillard műve lehetett, akinek Benyovszky többé-kevésbé rendezett jegyzeteket és egyszerű vázlatot szolgáltatott.

A végső szerkesztő így meséli el a történetet a szerkesztett szövegben, Londonban:

"1776. február 2-án M. Corby, egyik legmegbízhatóbb tisztem arról tájékoztattott, hogy az öreg Suzanne négerasszony, akit az Île de France-ról hoztam, akit fiatalon eladtak a franciáknak, és több mint ötven éve ezen a szigeten él, azt a pletykát terjesztette, hogy társát, a rohandriai Ampansacabé, Ramini-Larizon lányát, miután fogságba esett, eladták idegeneknek, és hogy bizonyítéka van arra, hogy én vagyok a fia. Ez a tiszt arról is tájékoztattott, hogy e pletyka alapján a szambarivei nép több *cabart* vagy gyűlést tartott, hogy engem nyilvánítson Ramini örökösévé, következésképpen Mananhar tartomány urává, és így utódjává az Ampansacabé vagy a nemzet legfőbb vezetője méltóságának, amely cím Ramini-Larizon halála óta megszűnt.... 1776. február 9-én egy tolmácstól megtudtam, hogy egy Mananhar tartományból származó öregember olyan jóslatokat árult el, amelyek a sziget kormányzatában általános változást jósoltak, és amelyek biztosították, hogy Ramini leszármazottja újjáépíti Palmyra városát. "

A feketék ekkor követeket küldtek, hogy megállapítsák a valódi származását, de ez kiváltotta a Saphirobay ellenségeskedését, mivel e törzs főnökei egykor részt vettek Ramini-Larizon meggyilkolásában. Ez magyarázza az ellene indított háborút.

Ez a kezdet azonban nem teljesíti azt, amit ígérni látszik: 1776. augusztus 16-ig alig vagy egyáltalán nem tesz említést másról.

Aznap azonban három törzsfő kérte a bárótól, hogy nemzetük nevében hallgassa meg. Velük együtt 1200 fekete érkezett, akiket tartományaik zászlaja előzött meg. Az egyik törzsfőnök a következő beszédet mondta, amelyet az olvasó méltán fog értékelni: "Áldott legyen a nap, amelyen születettél! Áldott legyen az óra, amikor betettétek a lábatokat a szigetünkre! A madagaszkári főnökök és kapitányok megtudták, hogy a francia király mást akar a helyedre ültetni, és hogy haragszik rád, mert nem voltál hajlandó átadni minket zsarnokságának. Szeretetük, valamint az Önhöz való ragaszkodásuk arra kötelez, hogy felfedjem Önnek születésének titkát, valamint az Ön jogait ezen a hatalmas földön, amelynek népe imádja Önt. Isten szelleme, amely kabarjaink felett uralkodik, arra ösztönözte az összes főnököt és kapitányt, hogy esküvel kötelezzék magukat arra, hogy elismerik önt Ampansacabéjuknak, nem hagyják el többé, és életük árán is megvédik személyét a franciák erőszakosságával szemben."

Ismeretes azonban, hogy ezen az 1776. augusztus 16-i napon Benyovszky-t semmi sem fenyegette, sőt, még a megbízottak közelgő érkezéséről sem tudott. A bennszülöttek után három tiszt, 50 ember élén, kijelentette neki, "hogy mindnyájan elhatározták, hogy inkább az életüket adják, mintsem hogy ő elhagyja a szigetet, hogy magukkal kapcsolatban, mivel a bennszülöttekkel kapcsolatban állnak, elhatározták, hogy ezen a szigeten maradnak, és hogy következésképpen kérik, hogy ne tekintse őket tiszteknek, hanem az ő érdekeinek elkötelezett embereknek".

Ő tiltakozott ellenük: de ők azt válaszolták, hogy a tiszték és a katonák mind egyetértettek a bennszülött főnökökkel, és semmi sem akadályozhatja meg őket tervük végrehajtásában.

Augusztus 17-én reggel tehát hatvan két főnök ment a kabarba, egy nagy terembe, amelyen a kék zászló volt kifüggesztve, amelyet Benyovszky most a fehér zászló helyett fogadott el. Az egyik törzsfőnök a többiek nevében szólt hozzá:

"Mi, az itt összegyűlt fejedelmek és kapitányok, a nemzetet képviselve, a születésedből fakadó jogaid, bölcsességed és irántunk érzett szereteted által elhatározva, e pillanatban kijelentjük, hogy elismerünk téged a mi Ampansacabénknak, és kérünk, fogadd el ezt a címet és rangot azzal a bizonyossággal, hogy minden szívünkben hűséget, szeretetet és állhatatosságot találsz...".

A báró felállt, és azt válaszolta, hogy ugyanaz a buzgalom, amelyet a nemzet már felismert az ő javára, kötelezi őt arra, hogy elfogadja az ajánlatukat...

Ekkor megszólalt egy másik főnök, akit Sancé-nak hívtak, és közölte vele, hogy népe azt akarja, hogy hagyja el a francia király szolgálatát, hogy mindazok, akik Madagaszkáron akarnak letelepedni, hagyják el azt, és végül, hogy nyilatkozzon, melyik tartományt választja lakóhelyéül, hogy ott várost építsen. Ő azt válaszolta, hogy szándékában áll e kérés első két részét teljesíteni, de ezt nem teheti meg Őfelsége megbízottainak megérkezése előtt... mert mivel a király szolgálatába állt, még nem szabad cselekednie; mire ő és a madagaszkári törzsfők a véresküvel kötelezték el magukat, amely abból áll, hogy egy cseppet szívnak annak a véreből, akit törzsfőnöküknek ismernek el.

Benyowszky azt állítja, hogy tudta, hogy a biztosoknak parancsuk van arra, hogy Európába vigyék, ha ezt a bennszülöttek felkelése nélkül megtehetik, ami egyszerre abszurd és hamis; a biztosok Indiába mentek, és nem volt hatalmuk a gyarmat felmentésére, sőt kérésére lábadozói szabadságot is adtak neki. Kijelentette, hogy amint az ellenőrök megérkeztek, benyújtotta lemondását, és állítólag október 4-én ünnepélyes *kabarét* tartott, amelyen megkérdezte a törzsfőnököket, hogy kívánják-e a franciák további letelepedését, és eskü alatt megígérte, hogy döntésüket közli a francia királlyal. A törzsfők, miután tanácskozást tartottak, válaszoltak neki:

"Bölcs és megfontolt vagy, de kételkedhetsz-e abban, hogy ragaszkodunk hozzád? Ha a szíved a franciákért beszél, írd meg a királyuknak, hogy felajánljuk neki szívünket és barátságunkat.

De mi a te törvényeid szerint akarunk élni, te vagy a mi atyánk és urunk. Hadd becsüljenek téged a franciák is annyira, mint mi, és a mi karunk egyesülni fog az övékkel... De ha gyűlöletük tárgya leszel, soha nem fogjuk őket testvéreinknek elismerni, és ellenségeid a mi ellenségeink lesznek...".

Meggyőződve kívánságaikról, esküt tett, hogy tájékoztatja a francia királyt a madagaszkáriak szándékairól.

Október 6-án főnökök és nagyszámú bennszülött érkezett, hogy elkísérjék őt arra a helyre, ahol ünnepélyesen ki kellett hirdetnie, hogy Ampansacabé az egész összegyűlt nemzet előtt. Megszabadult francia ruhájától, és felvette a helyi ruhát. Amikor megérkezett a *kabarhoz*, a malagasyak sorai között haladt, akik hangosan kiabáltak, és istenüket, Zahanhart idézték. Önkénteseinek tisztjei és az egész kolónia követte őt.

Október 10-én, a törzsfők négynapos tanácskozása után megalakult a nemzetgyűlés. Melyik helyen? Az *Emlékiratok* nem mondják; de azt állítják, hogy 30 000 fegyveres volt ott, a nőket nem számítva. Aztán egy törzsfőnök a következő szavakkal szónokolt nekik: "Áldott legyen Zahanhar, aki visszatért, hogy lássa népét! Áldott legyen Ramini vére, akinek a mi ragaszkodásunk köszönhető!... Az ő leszármazottját mutatom be nektek. Neki adom ezt az asszegai-t, hogy ő legyen az egyetlen Ampansacabé, mint ahogyan apánk, Ramini volt. Ismerjétek el az Ampansacabét, hódoljatok be neki! Hallgassatok a hangjára!"

Majd Benyovszkyhoz fordulva: "Te pedig - folytatta ez a jó vadember, Ramini vérének méltó fia - Isten segítségével esedezz, aki lelkével megvilágosít téged. Légy igazságos, szeresd népedet, mint gyermekeidet, legyen boldogságuk a tiéd, és ne idegenkedj szükségüktől és szerencsétlenségüktől".

Amikor befejezte erkölcsi beszédét, a báró kezébe nyomta a számárfülét, és meghajolt előtte. A többi főnök is így tett. "Végül - mondta Benyovszky - több mint ötvenezer embert láttam leborulni előttem".

Ez 20 000-rel több, mint a kabar elején. Malagasy nyelven válaszolt nekik: "Veloun Raminitka! Veloun ouloun Malacassa! Veloun Rohandriani! Veloun, Veloun Zaffé Aminiha Mitomba Zananhar!" Ez azt jelenti (szerinte): "Éljen soká Ramini vére! Éljen a Madeca nemzet! Éljenek a rohandriaiak! Éljen apáink vére, és az ég és föld teremő Isten adjon mindannyiunknak hosszú életpályát!" Moliere ilyen meggyőző ékesszólást kölcsönöz a nagy török fiának. Ezután az új uralkodó a különböző klánok főnökei előtt elvágta egy ökör torkát, és mindegyikük ivott egy-egy cseppet az áldozat véréből, vagy belemártotta az asszegeit, és megnyalta a vasat. Ily módon tették le a hűségüket. Este háromszáz nő, táncot alkotva, eljött, hogy letegye az esküt a bárónőnek.

Másnap az esküt római betűkkel és a helyi nyelven írták. Aláírta Hiavy, Lambouin, az északiak főnöke és az *Emlékiratok szerint* "egy sereg más név".

Október 13-án az Ampansacabé a következő beszédet mondta a törzsfőnököknek: "Az Ampansacabé posztjára történt megválasztásom következtében nagyon fájdalmas teher nehezedik rám. Elsődleges céloknak a madagaszkári nemzet általános javának kell lennie. E cél elérése érdekében meggyőződésem, hogy a hatalmat egy olyan legfelsőbb tanács kezébe kell helyezni, amely ismert bölcsességgel, körültekintéssel és aktivitással rendelkező tagokból áll. Ez a tanács fogja gyakorolni a szuverenitás minden aktusát, és egyedül neki lesz joga arra, hogy az Ampansacabé beleegyezésével összehívja a nemzet közgyűlését. A tanács bennszülöttekből és európaiakból áll, és közülük választják ki azokat, akiket a tartományok kormányzóinak tisztségébe, valamint a hadügy, a haditengerészet, a pénzügyek, a kereskedelem, az igazságszolgáltatás vagy a mezőgazdaság államminiszteri tisztségébe neveznek ki... Lesz egy állandó végrehajtó tanács, tartományi tanácsok."

Ezért 2 európaít és 8 bennszülöttet nevezett ki a Legfelsőbb Tanács tagjává;

A létszám 32 lett volna, de 22 helyet fenntartott, hogy később, szükség szerint betölthessék; majd 2 európaít és 6 bennszülöttet nevezett ki az állandó tanácsba. Összesen 18-an voltak.

Benyowszky ekkor elmeséli, hogy rábeszélte a törzsfőket, hogy engedjék el Európába, hogy kereskedelmi szerződéseket kössön néhány ottani nemzettel. Megesküdtek rá, hogy távolléte alatt is hűségesek maradnak hozzá, sereget szervezett, zászlókat osztogatott, és végül november 14-én a *Belle-Arthuron* elindult.

Ezek a fő jellemzői annak a történetnek, amelyet az olvasók hiszékenységének kínál.

Tényleg azt kell mondanunk, hogy ebben a történetben egy szó sem igaz?

Minden tekintetben akkor találták ki, amikor a báró, elvesztve a reményt, hogy Franciaországban új versenyeket nyerjen, úgy döntött, hogy külföldiekhez fordul. Innen erednek a franciák elleni ellenséges passzusok ebben a beszámolóban, és a malagaszkáriak tanácsa, hogy óvakodjon a franciáktól. Ez nagyjából 1784-re vagy 1785-re datálja a regény keletkezését. Halála után, 1786-ban a művének különböző darabjait kivették a poggyászából. Mint minden hazudozó, a báró is gyakran ellentmond önmagának: először is, ez egy másolata a madagaszkári főnökök által tett eskünek, de ezt október 1-jén tették volna, és nem 10-én, ahogy az *Emlékiratokban* áll. Volt egy jegyzőkönyv arról az ülésről is, amelyen felhatalmazást kapott a kereskedelmi szerződések megkötésére: az ülést október 3-án tartották, de az *Emlékiratok* ugyanezen hónap 20-ára teszik. Mivel Benyowszky nem ért egyet önmagával, nem lehet egyetértésben az igazsággal.

Mi értelme ilyen nyilvánvalóan hamis beszámolókról vitatkozni? Benyowszky nem mondott fel a francia szolgálatból, hiszen október 2-án kérte a szabadságát.

Október 1-jén és 3-án nem hívott be senkit, mivel a biztosok vele voltak Louisbourban, és mindhárman írtak és válaszoltak egymásnak ezeken a napokon. Október 1-jén *kabar* volt, de azt a felügyelők tartották; a szomszédos településekről csak hét főnök vett részt rajta. Ennek a hét főnöknek a neve szerepel Bellecombe jelentésében: Hiavy neve nincs benne, ahogy Lambouiné sem. Ki fogja elhinni, hogy a bárót augusztus 16-án tisztjei és katonái jelenlétében, azok cinkosságával kiáltották ki Ampansacabé-nak, és hogy a biztosoknak a legcsekélyebb gyanúja sem volt egy ilyen ügyről, és hogy a báró távozása után egyetlen francia, egyetlen bennszülött sem árulta el ezt a titkot? A belső ellentmondások, a madagaszkári törzsek állapota, az általunk említett valószínűtlenségek megakadályoznának bennünket abban, hogy elfogadjuk Benyowszky beszámolóját, még akkor is, ha nem rendelkezünk az események folyamatos és tényszerű vonulatával a különböző írásos tanúvallomásokban, amelyeket de Bellecombe, La Pérouse és maga az elbeszélő hagyott ránk. Egy szó sem maradhat meg ebben a mesében, amelyet azért találtak ki, hogy csábításul szolgáljon azoknak a naiv embereknek, akik 1785-ben pénzt adtak egy újabb madagaszkári expedícióhoz. Nem volt a madagaszkári nemzetek összejövedele, nem volt *kabar*, nem volt koronázás, nem volt államtanács, nem voltak miniszterek és nem volt király: nagyobb csoda lett volna, ha ezeket a dolgokat el tudták volna titkolni, mintha megtörténtek volna. Nemcsak a franciák, tisztek vagy önkéntesek, állítólagos cinkosok, Madagaszkár vagy a szigetek köztisztviselői közül senkinek sem volt a legcsekélyebb gyanúja sem e forradalmakról; de még magának a bárónak sem, mert birtokunkban van egy levél, amelyet 1784-ben írt Hiavyhoz, állítólagos vazallusához, és amelyben a legcsekélyebb utalást sem tesz a királyságára.

Most vissza kell térnünk a hűséges dokumentumokhoz, és el kell mondanunk a hős kalandjainak végét.

Benyowszky a biztosoktól engedélyt kapott, hogy a szigetekre menjen és helyreállítsa megromlott egészségét. Ő azonban november végéig Louisbourban maradt;

de aztán úgy döntött, hogy Franciaországba megy, hogy megelőzze a kedvezőtlen jelentést, amelyet Bellecombe és Chevreau nem hagyhatott ki. Kifogásként a szolgálati szükségletet hozta fel, valamint azt, hogy a miniszternek pontos beszámolót kell adnia a létesítmény helyzetéről, és hogy erre vonatkozóan parancsot kell kapnia Ófelségétől. Sanglier lovagot jelölte ki, hogy helyette gyakorolja az ideiglenes parancsnokságot. Utóbbi utasította, hogy gondoskodjon arról, hogy Coquereau, aki a rizskereskedelemért felelt, rendszeresen szállítsa a rizst az Île de France-ra. Meg kellett tiltania a kereskedelmet a magánszemélyek számára, kivéve, ha a létesítménynek szüksége van rá. Fenntartotta a békét a baráti törzsek között, megfékezte a szakalavákat, ha azok újra ellenségeskednének; nem létesíthetett új állomást, még akkor sem, ha a bennszülöttek ezt kérték, és Louisbourgban kellett tartania az összes emberét összegyűjtve; fenn kellett tartania Plaine de Santé, Angontsy és Foulepointe állomásokat. Ez utóbbi helyen Sieur de Mallendre váltotta fel. Ezekben a *hivatalos és aláírt* parancsokban semmi sem utal Ampansacabéra vagy a malagaszkári királyság létezésére.

Sangler kihasználta egy magánhajó áthaladását, hogy az Antongil öbölbe menjen, ahová 1777 januárjában érkezett meg.

Bellecombe jelentésének kézhezvételekor azonban, amely csak 1778 márciusában vagy áprilisában érkezett meg Franciaországba, Sartine jelentést küldött a királynak, amelyet követően egy 1778. május 22-i rendelet megszüntette az önkéntes gyalogos hadtestet, és törmelékeikből egy szabad századot [*compagnie franche*] alakított, amelynek Sanglier a gyarmati csapatoknál gyalogsági őrnagyi rangban vette át a parancsnokságot. Az egyetlen említésre méltó esemény 1777-ben Madagaszkáron az volt, hogy a foulepointe-i helyőrség tíz katonája fellázadt vezetőjük, de Mallendre hadnagy ellen, mert nem fizették ki a zsoldjukat. Dezertáltak, de a tizből hetet megöltek az őket üldöző feketék, hármat pedig elfogtak és vasra vertek. 1778-ban a "szabad századot" Fort-Dauphinban kellett összpontosítani, hogy megvédjék az ottani kereskedelmet.

Sanglier és Coquereau ezeket az új parancsokat Souillac vicomte közvetítésével kapta meg, aki a Chevalier de Brillane utódja volt, aki 1777-ben maga váltotta fel Ternay-t, és aki a posztján meghalt. Ezek a parancsok 1779. június 29-én érkeztek meg, és azonnal végrehajtották őket. Július 30-án a megmaradt katonák elhagyták Louisbourgot, és a 68 főre csökkent *compagnie franche* augusztus 13-án Fort-Dauphin-nál partra szállt. Úgy tűnik, hogy ott elfelejtették, minden bizonnyal a háború miatt. Látható, hogy a zsoldot csak 1782 októberében fizették ki az 1777. január 1. óta eltelt időre. 1781. január 1-jén csak egy tiszt, Sanglier őrnagy és 48 katona volt; 68 emberből 20 halt meg az elmúlt három évben. 1782 januárjában Benyowszky hadtestének utolsó maradványait visszahozták az Île de France-ra: az Antongil öbölben alapított létesítménynek már semmi nyoma nem maradt.

Ami a bárót illeti, aki 1776 novemberének végén rendes szabadság nélkül utazott Franciaországba, 1777 áprilisában érkezett meg oda. Úgy tűnik, nem fogadták rosszul, bár az emberek meglepődtek a visszatérésén: még nem kapták meg Bellecombe jelentéseit, és meglehetősen jóindulatúak voltak ezzel a külföldivel szemben, aki önként lépett francia szolgálatba. Megbocsátották neki a szigetek közigazgatásával kapcsolatos gondjait, mert nem ismerte a mi szabályainkat és erkölcsünket. Kérte a Saint-Louis keresztet és a brigadéros rangot, amelyet - mint mondta - 1773-ban ígért neki de Boynes. Bemutatta számláit, és minden vizsgálat előtt 50 000 livre ellátmányt kapott (július 27.), 1776. január 1. óta elmaradt fizetésének kifizetését, és 30 000 livre-t, amit a még fennálló tartozásai után követelhetett (1777. november 5.), vagyis néhány hónap alatt 100 000 livre-t kapott. Megkapta a Szent Lajos-keresztet (1777 májusában), noha csak négy év szolgálati idővel rendelkezett, és a francia ezredeseknek 18 év szolgálatot kellett teljesíteniük ahhoz, hogy megkapják. M. de Sartine figyelmét úgy próbálta felhívni magára, hogy bemutatta neki Madagaszkár gyarmatosításának tervét, amelyben megtaláljuk az ábrándjait és a hétköznapi hazugságait is, de amelyben az elképzelés első formáját látjuk, amelyet 1784-ben megpróbált megvalósítani.

Az 1777. szeptember 6-án Versailles-ból kelt terv szerint Madagaszkár szigetét, a szomszédos szigeteket és a már megalakult polgári és katonai létesítményeket a király tulajdonát képező minden ingósággal együtt a Benyowszky bárónak és az általa alakítandó társaságnak adják harminc egymást követő évre. A király az önkéntes hadtestet 600 főben tartaná fenn, és minden alattvalójának megengedné, hogy letelepedjen a szigeten, ahol a báró földbirtokkoncessziókat adhatna nekik. A Benyowszky Társaság monopóliumot kapna a kereskedelemre, a szabálysértők elkobzásának büntetése mellett. A Társaság a király többi alattvalójához hasonlóan szabad kereskedelmet folytatna a Jóreménység-foktól a Vörös-tengerig és Kínáig. Háború esetén a haditengerészet átkelő hajóit a maga javára felfegyverezhetné. A király megvédené az idegen nemzetekkel szemben, és harminc év elteltével, ha nem hosszabbítaná meg a kiváltságot, köteles lenne visszavenni és kifizetni minden polgári és katonai épületét, hajóját, kereskedelmi állomását, tüzérségét és ingóságát. Az általa behozott árukért nem fizetne más vámot, mint az összes többi francia társaság által behozottakért, és a madagaszkári fa és kötél semmit sem fizetne. Ugyanez vonatkozna a dohányra is.

E meglehetősen túlzó kiváltságokért cserébe a Társaság csak annyit vállalt, hogy évente 1200 ökröt szállít egyenként 120 livre-ért, amelyet az Île de France-ra küldenek, 1 millió livre rizst 10 livre/száz fontért, évente 300 000 livre exportál Franciaországba, és a király hajóit a lehető legkedvezőbb áron látja el.

Benyowszky azonban - valószínűleg testvérei és M. de Vergennes révén - Mária Terézia bocsánatot kért azokért a hibákért, amelyek miatt lengyelországi száműzetésbe kényszerült. Miután ezt megkapta, egy magyar történész szerint, kimenőt kért, és visszatért hazájába (1777 novemberében).

Vietzka kastélyából 1778. január 15-én kelt levelet írt Vergennes grófnak, amelyben tájékoztatta, hogy honfitársai nagyrabecsüléssel fogadták, és hogy birtokai egy részét, nevezetesen a vietzka-i kastélyt és melléképületeit ismét birtokba vette, de a családi intézkedések miatt 150 000 livre adóssággal tartozik neki. Arra kérte, hogy a király érdekében vegyen részt a fizetésének rendezésében, valamint a Madagaszkáron rendezett ellátmányok és kiadások miatt felmerült pénzköveteléseinek rendezésében. Megismételte, hogy M. de Sartine a szolgálatai jutalmául a brigadéros rangot ígerte neki. Vergennes továbbította ezt a levelet a miniszternek, kifejezve érdeklődését a báró iránt. Ez utóbbi, miután 1778 tavaszán visszatért Franciaországba, április 8-án keltezett memorandumot küldött M. de Sartine-nak, amelyben első ízben vette fel a grófi címet. Emlékeztetett arra, hogy részletesen kifejtette egész közigazgatását, és hogy a miniszter elégedettnek mutatkozott magyarázatával, hogy megtiszteltetésnek vette, hogy a szemébe tárta az összes, az intézményre fordított kiadásokról szóló kimutatásokat, az igazoló okmányokkal együtt. Ezek az előlegek arra kényszerítették, hogy személyesen is elkötelezze magát, és bár a miniszter úr olyan helyzetbe hozta, hogy adósságai nagy részét ki tudja egyenlíteni, mégis kérte, hogy számláit minél hamarabb rendezzék. Ragaszkodott a dandártábornoki rangra vonatkozó kéréséhez, és meglehetősen merészen hozzátette, hogy ezt a kegyet már 1773-ban megígérték neki, ráadásul a lengyel szövetség szolgálatában tábornagy volt. Kérte, hogy biztosítsák számára a rangjának és kvalitásainak megfelelő bánásmódot, és hogy hajlandó legyen a Németországban kitörni látszó háborúban szolgálatot vállalni. "Nincs olyan hadjárat - mondta végezetül -, bármilyen nehéz vagy veszélyes legyen is, amelyet ne tudnék bátran és megfontoltan vállalni és vezetni".

Igényének alátámasztására bemutatta a Lengyel Köztársaság csapatainak tábornagi szabadalmát, amelyet Michel-Jérôme Krasinsky, a Bár Szövetség tábornaga és Michel-Jean gróf Paç, a Litván Általános Szövetség tábornaga írt alá.

A szabadalom keltezése 1772. július 16. A Kamcsatkáról való menekülésére utal. Tehát Párizsban íródott. Mivel két száműzött írta alá, nem volt nagy értéke, és nem lehetett nagy hatása, ha egyáltalán hitelesnek hitték.

Miután a király 1778. május 22-i rendeletével megreformálta az önkéntes hadtestet, úgy vélték, hogy Benyowszky kárpótlást kell kapnia. A miniszter 1778. június 14-én kelt levelében bejelentette, hogy a király, szolgálatai jutalmául, brigadéros rangot ad neki, 4000 frank nyugdíjjal az Île de France alapjából. Korábbi 6000 livres fizetését 1777. november 1-jétől a nyugdíj folyósításáig levonják tőle. Követeléseit a lehető legjobban rendezték, mivel elszámolásai nem voltak egyértelműek; 151 869 livre összegű járandóságot ítéltek meg neki (1778. július 26.). Végül a király kérésére, és amíg várta, hogy alkalmazzák, engedélyezte, hogy Ausztriában szolgálatot vállaljon, és elégedettségének bizonyítására úgy döntött, hogy távolléte alatt fenntartja számára a 4000 frankos nyugdíjat, amelyet megítéltek neki (1778. augusztus 3.). Benyowszky-nak nem volt oka panaszkodni Sartine-ra. Ez utóbbi felülbíráta a hivatalok ellenvetéseit, amelyek nem értették, miért kell ilyen előléptetést adni egy olyan komolytalan tisztnek, mint Madagaszkár hamis hódítója, és miért kell fenntartani a nyugdíját egy olyan embernek, aki a császár szolgálatába lép.

Benyowszky 1778. augusztus végén hagyta el Franciaországot; 22-én Strasbourgban volt, és Ausztriába utazott, éppen akkor, amikor a bajor örökösödési háború kitörése előtt állt. Öccse, Emmanuel, aki 1777-ben alhadnagy volt a Siskovics-ezredben, ekkor a 2. carabinieri-ezredben szolgált Koeniggraetzben. Benyowszky szeptemberben érkezett oda, és 26-án kinevezték a székely huszárok másodezredesévé. A következő november 2-án, miután az első ezredest nyugállományba helyezték, ő foglalta el a helyét. Állítása szerint azzal tűnt ki, hogy október 7-én Friedrischswaldnál két huszárszázadával legyőzte az ellenséget. Dicsekedett azzal, hogy az 1779. január 18-i schwedeldorfi csatában 822 foglyot ejtett.

Sajnálatos, hogy a levelein kívül nincs más bizonyíték ezekre a hóstetteire. Hamarosan elküldte lemondását II. Józsefnek; azt ugyanezen év május 12-én elfogadták. Ez idő tájt, bár kevés pénzzel rendelkezett, megvásárolta Pongracz gróf vietzka-i kastélyát. Fiumében kezdte tanulmányozni a tengeri kereskedelmet¹ és az ebből a kikötőből a magyar belföldre vezető összeköttetést. Kaunitz grófja, miután erről tudomást szerzett, felkérte, hogy mondjon véleményt az osztrák haditengerészetről és kereskedelemről. Benyowszky 1780. március 20-án memorandumot nyújtott be e tárgyban Csehország és Ausztria Egyesült Kancelláriájának, amely továbbította azt a magyar királyi kancelláriának. Mária Terézia halála után II. József teljes cselekvési szabadságot adott neki, és 1780 vége felé a fiumei kereskedelemmel és e kikötő tengerentúli és belföldi országokkal való kapcsolataival foglalkozott. De nem rendelkezett elegendő forrással, tervei kevésbé voltak fixek, és azok szerencsétlenül megbuktak. Pénzügyi gondjai miatt ez idő tájt újabb megkereséseket tett a francia haditengerészeti minisztériumnak a számlái rendezése ügyében. Különböző ürügyekkel 83 000 livre-t követelt. Többek között követelte a kincstárnak állítólag megelőlegezett pénz kamatát, valamint különböző ellátmányok árát, amelyeket nem indokolt. Ezeket az új követeléseket nem voltak hajlandók figyelembe venni, mivel az első követeléseket nem vitatták meg, és az általa bemutatott számlákat sem bírálták el szigorúan 1778-ban: 152 000 livre-t állapítottak meg, és ezt az összeget ki is fizették neki. Noha az általa követeléseinek alátámasztására hozott dokumentumok nem voltak szabályosak, mivel az ő fennhatósága alatt álló személyek igazolták vagy írták alá, és ellentmondtak az ellenőrző biztosok és a különböző adminisztrátorok jelentései és észrevételei, mégis nagy engedékenységet tanúsítottak egy külföldi tisztviselő iránt, aki nem volt hozzászokva a részletekhez és egyáltalán nem ismerte a mi számviteli formáinkat.

1 Fiume neve most Rijeka

Utolsó kérelmét ezért elutasították. De kölcsönzött 30 000 guldent Czigala gróftól évi 11%-os kamatra, 35 520 guldent Christophe Bartenstein gróftól és 5 000 guldent másoktól. 1781 vége felé nagy pénzügyi nehézségekbe került; hitelezői követelték a tartozásukat, alkalmazottai a bérüket. Hogy ki tudja fizetni Czigala grófnak, aki nagyon aggódott a pénzeszközei miatt, kölcsönt kellett felvennie, amelyet a vietzka-i birtokán zálogosított el. Fiumei vállalkozását feladta, és azt üzlettársára, Joseph Marottira hagyta. El is hagyta Magyarországot, hitelezőinek egy Trencsény megyei birtokot hagyott fizetségül. Ez 1781 végén történt. Ezután visszatért Franciaországba, ahol elmesélte, hogy a császár tábournoki rangban alkalmazta Wurmser hadseregének előőrseit vezénylő tábournoki rangban. Hozzátette, hogy visszautasította II József ajánlatát, hogy Franciaország szolgálatában maradjon, és M. de Castries-től kért állást. De mivel nem tudott visszatérni a király szolgálatába, átment Amerikába, és egy ideig Philadelphiában maradt, ahol állásért könyörgött, amit nem kapott meg: ez nem meglepő, hiszen 1782-ben a kontinentális háborúnak már többé-kevésbé vége volt. Santo Domingóba ment. E gyarmat kormányzója éppen M. de Bellecombe volt; ő jelentette be M. de Castries-nak a gróf érkezését 1782 szeptember végén. Benyowszky azt mondta, hogy Amerikában küldetéssel bízták meg. Valójában Benyowszka Mme. a buzgalmához és tapasztalatához méltó állásra jelentkezett Santo Domingóban, és bejelentette, hogy a szigeten várja a választ. Egyik testvére akkoriban a külföldi huszárezredben szolgált. Mivel választ nem kapott, Benyowszky egy holland hajón Franciaországba indult. Bellecombe megbízta, hogy vigye el a kormánynak a küldeményeit. A Belle-Île-nél 1783. április 11-én szállt partra. Továbbra is brigadéros volt a retinában, és megkapta a számára kiutalt 4000 livre nyugdíjat; de érthető módon ez nagyon kevés volt számára.

Kétségbeesésében arra gondolt, hogy Madagaszkáron keresi a szerencséjét, talán azért, mert első expedíciója során a kereskedelem vagy a néger kereskedelem hasznot hozott neki. Ezért 1783. június 13-án újabb memorandumot nyújtott be Vergennes grófnak, amelyben egy Madagaszkár kiaknázására irányuló társaság tervét találjuk. Engedélyt kért, hogy néhány tiszt és munkás társaságában a szigetre mehessen; feltéve, hogy hajókat biztosítanak számára, nem kért semmiféle támogatást, és megígérte, hogy e kedvezményért cserébe a francia szigetet ökrökkel, rizzsel és rabszolgákkal, a francia hajókat pedig élelmiszerkészletekkel, háború esetén pedig tengerészekkel látja el. Kétségtelenül feltételezve, hogy minden korábbi hazugságát elfelejtették, szégyentelenül arról beszélt, hogy megszilárdítja a madagaszkáriaktól kapott előnyöket.

Vergennes, aki ebben a helyzetben, úgy tűnik, nem volt előrelátó, a következő június 19-én továbbította a memorandumot M. de Castries-nak, és mellékelte egy levelet, amelyben a következőket írta:

"Nem tudok róla, hogy e tiszt első tervét elleneztek, sőt egy kicsit szemrehányást is tettek neki; mindazonáltal bizonyított, hogy békésen berendezkedett a sziget belsejében, amit mások nem tudtak elérni. Feltételeznem kell, hogy Benyowszky grófnak vannak emberei, akik új vállalkozásához pénzzel látják el. Önnek kell megítélnie, nagyuram, hogy nem volna-e helyes, ha az angolok, nehogy az angolok hasonló létesítmények létrehozására tegyenek kísérletet, megengednék-e ennek a tisztnak, hogy a király védelme alatt új próbát tegyen, és megadnák neki a kért csekély támogatást".

Ezt a kérést azonban nem teljesítették, és Benyowszky Angliában kereste a szerencséjét. Elég nehéz elhinni, hogy a császárhoz fordulhatott volna. A gyarmatok levéltárában azonban van egy dokumentum, amely - ha hiteles - ezt bizonyítani látszik. Itt van, kancellári latin nyelven:

Nos, Josephus Iidus divinâ favente clementiâ, Romanorum Imperator, semper Augustus, Rex Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiaë, Ludomiriæ, Galliciæ, siquidem expositum nobis fuit per dilectum a Nobis Mauritium Augustum e Comitibus Benyowszky, Regni Hungariæ Magnatem, qualiter nam populus insulæ Madagascar eidem supremam potestatem regendi detulerit ipseque ad civilisandam nationem administrandumque gubernium ad dictam insulam se reddi cuperet, Nosque ad justum petitum ejus, ex jure gentium condescendere obligaremur, præsentibus notum facimus prædictum Mauritium Augustum e Comitibus Benyowszky, sub nostra particulari protectione assumptum libere maria sub vexillo nostro peragrare, inque dicta insula colonias instituere guberniumque. Datum Viennæ Austriæ die vigesimâ Septembris anno Domini millesimo septingentesimo octogesimo tertio. Signatum : Josephus Iidus. - Ex mandato suæ S. C. R. Majestatis proprio : Cobenzel.

Ez a szabadalom csak egy "kényelmi zászlót" adott Benyowszky számára, de semmilyen forrást nem. Ő maga mondja, hogy ekkoriban szegénységbe került.

Ezért a brit kormánytól próbált pénzhez jutni, és 1783 őszén Angliába utazott. Dumas vezérőrnagy [*maréchal de camp*], az Île de France korábbi kormányzója november 16-án írt M. de Vergennes-nek, hogy figyelmeztesse őt a Benyowszky által készített tervekre. Közölte, hogy a gróf egy ideje Angliában tartózkodik, hogy a kormányt megkeresse, és hogy november 8-án Mme de Benyowszky asszony és gyermekei elutaznak ebbe az országba.

"Témáját - mondta Dumas nagyon helyesen - Theodore (de Neuhof) történetéből másolta, aki az angolok segítségével elérte, hogy Korzikán királlyá nyilvánítsák, és aki, ha Benyowszky grófja lett volna, talán elérte volna, hogy Európa hatalmai elismerjék őt mint királyt. Az első lépéseket Anglia részéről igyekezett elérni, abban a reményben, hogy hamarosan függetlenné teheti magát.

Miután volt alkalmam beszélgetni vele az Amerikából való visszatérése óta Párizsban töltött rövid tartózkodása alatt, Madagaszkárról beszélt nekem, és minden beszédéből sütött a *teodómai* projektje, ez sugárzott a szeméből és a pórusaiból."

Vergennes 1783. november 28-án egyszerűen továbbította Dumas levelét Castries márkinak.

Ezek a tervek azonban aggodalomra adtak okot, mert attól tartottak, hogy az angolok Madagaszkáron is megpróbálnak majd letelepedni.

Nyilvánvalóan túlzó hírek szerint egy pillanatig azt hitték, hogy Benyowszky öt hajóval és nagyszámú európai önkéntessel, köztük mintegy negyven franciával hagyta el Angliát. Azt mondták, hogy Madagaszkáron akart gyarmatot alapítani a német császár zászlaja alatt; de ez valószínűtlennek tűnt: úgy vélték, hogy ezek az ürügyek az angol kormány akcióját leplezik. Következésképpen parancsot küldtek a francia és a Bourbon-szigetek kormányzójának. Azt tanácsolták neki, hogy Benyowszky társaival szemben ne tápláljon ellenségeskedést, hanem lépjen vele kapcsolatba, tudakolja meg, milyen alapon alapít gyarmatot a szigeten, és mindamellett kötelezze arra, hogy ne telepedjék le a keleti parton, ahol kereskedelmi állomásaink voltak, és ne zavarja kereskedelmünket.

A valóságban Benyowszky semmit sem kapott a brit kormánytól, amelyet megpróbált rávenni, hogy járuljon hozzá a terveihez. Összebarátkozott egy bizonyos [Jean-Hyacinth de] Magellánnal, aki 1723-ban született Talaverában, Franciaországban élt, 1764-ben kivándorolt Angliába, és tagja volt a londoni Királyi Társaságnak, ahová a csillagászati fizika apparátusával kapcsolatos munkája révén nyert felvételt. Ez a Magellán, kétségtelenül meglehetősen naiv módon, hagyta magát becsapni Benyowszky által, aki 1784-ben már teljes mértékben birtokában volt Ampansacabé szerepének, amelynek a jelek szerint csak ekkor adta meg az utolsó tökéletességet. Pénzt adott neki kölcsön, letétbe kapta iratait és emlékiratait, és egyik szervezője volt annak az egyesületnek, amelyet a báró meg akart alapítani.

Mivel Angliában nem talált meg minden szükséges pénzt, Benyovszky, akinek valódi terveit hamarosan meg fogjuk érteni, néhány társával Amerikába utazott, hogy kiegészítse pénzeszközeit és megszervezze expedícióját (1784 május). Az alábbiakban Paschke kapitány, a Cincinnatus-rend lovagja, az Egyesült Államok hadseregének lovassági kapitánya és egyik társa számol be lépéseiről:

"Miután a grófnak a versailles-i és a londoni udvar elutasította a javaslatát, hogy kereskedelmi társaságot alapítson Madagaszkáron, megtalálta a módját, hogy társuljon olyan magánszemélyekkel, akik többek között: M. Petit fia, Eissen ezredes, M. de Magellan, Graterol kapitány, Brossard, a két Texier fivér, Curtal és Hinsky, mind különböző nemzetiségűek. Ez a társulás Londonban jött létre, de mivel az eredetileg a létrehozásra szánt pénzeszközök nem voltak elegendők, a fent említett vállalkozók többsége 1784 májusában Észak-Amerikába indult, ahonnan az expedíciót indították, hogy saját szemével lássa. Az ajánlatok annyira előnyösnek tűntek, hogy a partnerek számát Zollichofer és Meissonier urak, baltimore-i kereskedők, Adelsheim báró, Collerus őrnagy, Benfoglioli, Sandoz, Luigini, Michel urak és jómagam növelték".

Egyrészt Zollichofer és Meissonier, másrészt Benyovszky és társai között hivatalos szerződés jött létre. Ezek között a báró első sorban a Sieurs Mayeur-t, Corby-t, de Mallendre-t, de la Boulaye-t tartotta számon, az elsőt tolmácként, a másik hármat az önkéntesek tisztjeiként. Utóbbiak azonban meghaltak; csak Mayeur maradt a foupleinte-i francia kereskedelmi állomáshoz csatolt tolmácként. Természetesen egyikük sem tudott a báró terveiről: a báró azért vette fel a nevüket, hogy bizalmat keltsen pénzügyi támogatói iránt, sőt Mayeurt még a madagaszkári birtokok kezelésével megbízott intendant státuszba is helyezte.

Vállalta, hogy a Zollichofer és Meissonier költségeiért cserébe az *Intrepid* nevű hajóra jó fizikumú, egészséges és minden betegségtől mentes négereket rakodnak, akiket a Jóreménység-foknál vagy Santo Domingóban adnak el; a pénzt a társaságnak írják jóvá. "*Minthogy az említett madagaszkári telephely fő pontja a feketék külföldre irányuló kereskedelme, forgalma és kivitele*", Benyowszky becsületszavát adta, hogy a szállítmányokat a lehető legnagyobb mértékben megszorítja, mindig Zollichofer és Meissonier gondjaira bízva. Engedélyt kaptak, hogy az első szállítmány 62.880 livres tőkeköltségét 100%-os nyereséggel vegyék fel, és ezt a nyereséget soha nem lehetett vitatni. A szállítmányok és a visszaszállítások után 5%-os jutalékot kapnának, egyéb jogaik sérelme nélkül. Minden szállítási költséget Benyowszky társasága fedezne, amely a hajót Londonban 3500 fontra biztosítaná. A hitelezők a 2., 3., 4., 5. és 6. évben 50%-ot kapnának a hozamok értékéből, a társaság hat évre szólóan, a többit pedig a partnereiknek számolnák el. Benyowszky 2000 hold földet és a madagaszkári Mauritánia várost adta nekik.

Ebben a látszólag nagylelkű szerződésben a pénzügyi támogatókat, a keménységük ellenére, mégis becsapták. Az expedíció 1784. október 21-én indult el Baltimore-ból: egy 5 és 600 tonna közötti, *Intrepid* nevű szép hajóból állt; a fedélzeten 62 ember volt, köztük 4 nő. A társakat eskü kötötte; minden alkalommal el kellett ismerniük a bárót vezetőjüknek. Mindannyian hajóra szálltak, kivéve Petit, Biskin, Magellán, Zollichofer és Meissonier urakat. A fő rakomány 300 hordó puskaport és 55 láda, egyenként 25 puskával, mezőgazdasági és építőipari eszközöket és felszereléseket, ruhát, lepedőt, pálinkát és élelmiszert tartalmazott a legénységet alkotó 62 ember számára.

December végén a hajó az éjszaka folyamán zátonyra futott Brazília partjainál. Csak Davis kapitány ügyességének és jóindulatának köszönhetően sikerült újra felhúzni. Még a rajta lévő 20 ágyúból 10-et is fel kellett áldozni. A 3°15' szélességi fokon megálltak, hogy kijavítsák a károkat és ellátmányt vegyenek fel; de mivel az ország gyéren lakott és művelt volt, csak néhány hordó maniókát és vizet tudtak felpakolni. Ezen a helyen a Texier testvérek, vagy azért, mert ez a szerencsétlenség megundorította őket, vagy mert féltek a jövőtől, elváltak társaiktól. A többiek 1785. március 7-én indultak útnak, és május 4-én 12 vagy 15 mérföldnyire haladtak el a Jóreménység-foktól. Éhínség sújtotta őket: a fejadagot heti két font maniókalisztre csökkentették. E nyomorúság ellenére a bárót nem lehetett meggyőzni, hogy álljon meg a foknál: a legénység szenvedése és zúgolódása, a társai előadásai, semmi sem tudta megatni. Talán attól félt, hogy kísérői elhagyják, talán attól is, hogy Franciaország vagy Anglia szembeszáll a vállalkozásával. Mindenesetre folytatták a hajózást abban a reményben, hogy hamarosan megérkeznek az Antongil-öbölbe, a településnek kiszemelt helyre. A gróf megígérte, hogy az első szárazföldön, amelyet meglát, ellátmányt szerez; annyi ígéretet tett, hogy az elégedetlenkedők kissé megnyugodtak. Az adagot heti 1 1/2 font maniókára csökkentették; hús is hiányzott, de a főnököt azzal vádolták, hogy saját használatra tartogatott belőle.

Végül május 22-én a hajó Sofala előtt volt; ebben a kikötőben vetettek horgonyt, és a portugálok segítségével feltöltötték a készleteiket. Három hét múlva az *Intrepid* Madagaszkár felé vette az irányt; a délnyugati szél megakadályozta, hogy megkerülje a Szent Mária-fokot, ezért Benyovszky úgy döntött, hogy a nyugati parton köt ki, és június végén a Szent Sebestyén-fok látótávolságában horgonyzott le. Érkezéséről értesítette a térség főnökét, Lambouint;

ez a főnök 200 jól felfegyverzett néger kíséretében érkezett a partra. A legénység nagy öröme ökröket hozott. A gróf vérszerződést kötött Lambouin-nal; ez abból állt, hogy egymás mellkasán bemetszést ejtettek, és megitták a belőle folyó vért; ezt a szertartást a hajó tüzérségének hangjára hajtották végre. A bennszülöttekkel folytatott többszöri tanácskozás után a gróf úgy döntött, hogy építtet magának egy házat és egy raktárt, amelyben a legtöbb árut, különösen a lőszert tárolja. Ezt a műveletet azért nyilvánította szükségesnek, mert a sziklával szegélyezett part közelében horgonyzó hajó fedélzetén fennállt a rakomány veszélye; azt mondta, hogy könnyű lenne mindent kenekkel az Antongil öbölbe küldeni.

Paschke beszámolója szerint néhány nappal később elküldte szolgáját M. Mayeur úrhoz, akiről azt állította, hogy ő a földjei intézője, azzal a paranccsal, hogy küldjön neki 250 feketét, akiket fel akar fegyverezni és felhasználni a hajó megrakolására, hogy visszatérhessen.

Teljesen nyilvánvaló, hogy Benyovszky becsapta társait, hiszen sem birtoka, sem intézője nem volt a szigeten. Úgy tűnik, hogy ezalatt az idő alatt gyakran változtatta meg a célját. Néha rizzsel, néha értékes fával akarta megrakni a hajót. Semmi sem dőlt el, de viselkedése olyan találgatásokra adott okot társai körében, amelyek nem voltak túlságosan megtisztelőek számára. Kicsit megkésve kezdtek valami gyanúsat találni a terveiben, és bizalmatlanok lettek az ígéreteivel szemben. Közben megtudták, hogy a bouéni szakalavák királya, akivel Benyovszky első szigeti tartózkodása alatt összeveszett, látogatás ürügyén a partra érkezik. A báró elrendelte három ágyú partra szállítását és egy kisebb sánc felállítását arra az esetre, ha a Sakalaves ellenségeskedni akarnának.

Augusztus 1-jén Bouéni főnöke mintegy ezer emberrel érkezett;

csapatának nagy részét egy mérfölddel hátrább hagyta, és csak ötven őrrrel jelentkezett. Benyovszky megkérte, hogy kössék meg a vérszerződést, de ezt a javaslatot azzal az ürüggyel hárította el, hogy már későre jár, és a szertartást másnapra halasztották. Miután a fekete vezér pontosan felderítette a tábor helyzetét, ötven emberével együtt a sánc és a csapat többi része közé helyezkedett. A bárót ez láthatóan nem zavarta, és megelégedett azzal, hogy megduplázták az őrséget. Este a szakalavák rizst hoztak, és cserébe pálinkát kértek: mivel abból hiány volt, Benyowszky felküldte Paschke kapitányt a hajóra, hogy hozzon vissza egy hordót. Ennek a tisztnek ott kellett töltenie az éjszakát, mert az apály megakadályozta, hogy visszatérjen a partra. Éjfél körül hirtelen több ágyúlövést és szabálytalan muskétatüzet hallottak az őrségben lévő matrózok: a tábort támadás érte. A pánikba esett legénység el akarta vágni a kábeleket és távozni akart; a tisztnek nagy nehezen sikerült őket reggelig visszatartaniuk.

A nap első sugarainál jeleket adtak, ágyúlövéseket adtak le, és a sortüzek délig ismétlődtek, eredmény nélkül. A távolból úgy tűnt, hogy a ház, a raktár és a sánc elpusztult. Egyetlen fehér ember sem volt látható: a partot feketék tömege lepte el; a ritka puskalövések, amelyeket az erdő visszhangja ismételt, mintha az utolsó szökevények halálát hirdették volna. Davis kapitány elhatározta, hogy délben horgonyt vet, és tizenegy napi fájdalmas hajózás után elérte Anjouan szigetét; ott ellátmányt vett fel, és augusztus 18-án sikerült elérnie Oïbo kikötőjét Mozambik partjainál. Ott a hajót Zollichofer és Meissonier hajótulajdonosok nevében és javára eladták. Ami Benyowszky és 35 társa sorsát illeti, a rettenthetetlen hajó matrózai és tisztjei soha semmit sem tudtak róla, és meg voltak győződve arról, hogy mindannyian elpusztultak.

Az Intrepidet azonban eladták egy francia kereskedelmi hajó, a *Maréchal-de-Saxe* kapitányának. Ez a tiszt jelentette a szigetek kormányzójának, Vicomte de Souillac-nak, hogy mit tudott meg,

és ez utóbbi 1785. december 28-án jelentést küldött Franciaországnak, amelyben üdvözölte Benyowszky halálát, mivel jelenléte veszélyt jelenthetett a madagaszkári francia kereskedelmi állomásokra. Tévesen azt hitték, hogy Benyowszky 5 felfegyverzett hajóval hagyta el Amerikát; az Angliából érkező információk arra engedtek következtetni, hogy rendelkezik Őfelsége jóváhagyásával és lobogója alatt közlekedik, és lemondtak arról, hogy szabadon hagyják őt, hogy a nyugati partvidéken letelepedjen.

M. de Souillac azonban nem sokáig kellett, hogy megingassa ezt a hitét; 1786. január 2-án jelentette a miniszternek a meglepő híreket, amelyek eljutottak hozzá. Benyowszky nem vezett oda az előző augusztusi verekezésben: még ellenfeleit is legyőzte; és Lambouin főnök segítségének köszönhetően minden áruját pirogokra pakolta, és Madagaszkár partjait követve október 12-én megérkezett Angontsyba, az Antongil-öböltől kissé északra.

Ott megtalálta a pulthoz csatolt három alkalmazottat, lefoglalta az árut és a fegyvereket, és egy hat fehér társa által irányított feketékből álló csapatot küldött Foulepointe-ba, hogy megtámadják a francia állást, és biztosítsák Hiavy törzsfőnök támogatását. Ezzel egyidejűleg Angontsyban megerősítette magát, és sürgette Lambouinban maradt társait, hogy küldjék el neki, ami puskaporból és fegyverekből megmaradt: ahhoz, hogy a törzsfőnök elhatározza, hogy elengedje őket, azt az indokot kellett neki adniuk, hogy háborúban állnak a franciákkal.

M. de Souillac, megtudván, hogy Benyowszky kifosztotta az Angontsygyár áruit, és hogy Hiavy, Foulepointe főnökének kijátszására törekszik, késedelem nélkül szeretett volna cselekedni, hogy e tevékenységnek véget vessen. A rossz évszak azonban megakadályozta abban, hogy embereket küldjön Madagaszkárra, akik lázban haltak volna meg. Csak azt a parancsot adta Sieur Mayeurnek, egy Foulepointe-ban lakó tolmácsnak, aki nagy tekintélynek örvendett a bennszülötteknél, hogy tagadjon meg Benyowszkytól minden élelmet és segítséget, sőt, ha lehetséges, fogják el;

Köztudott, hogy csak körülbelül 15 fehéret és 60 feketét alkalmazott szolgaként.

Az angonciak szelídek és félénkek voltak; nem foglaltak állást sem a jövevény mellett, sem ellene, de megrémültek Benyovszky nevétől, akinek néhány évvel ezelőtti ittlétét nem tudták elfelejteni. M. de Souillac elhatározta, hogy megvárja Mayeur politikájának hatását: ugyanaz az ember, akit Benyovszky a népének mint tartományainak felügyelőjét mutatott be, így lett megbízva, hogy harcoljon ellene. Áprilisban, amikor a jó idő beköszöntött, a kormányzó azt tervezte, hogy egy hajót küld Madagaszkárra, amelyen 50-60 katonát fog felszállítani, egy kiválasztott tiszt parancsnoksága alatt. A hajó álcázva lenne, Foulepointe-ban lépne kapcsolatba, és ha Benyovszky a tenger elérhető távolságában lévő helyre települne, például Angontsyba, a hajó oda menne: kapcsolatba lépnének vele, és megpróbálnák foglyul ejteni, hogy súlyos őrség alatt Franciaországba küldjék.

Közben a báró levelet intézett M. de Souillac-hoz, amelyet angontsy-i táborából keltezett; ebben kijelentette, hogy a franciák az ő létesítményeihez fordulhatnak, hogy minden élelmet megkapjanak, amire szükségük van, de felszólította őket, hogy teljesen tartózkodjanak a feketekereskedelemtől, mivel az ellenkezik Őkeresztény Felsége jótékony jellegével. Megfenyegette az e kereskedelemnek hódoló francia alkalmazottakat, hogy nem a király alattvalóiként, hanem a közbéke megzavaróiként fogják kezelni őket. Nyilvánvalóan el akarta nyomni a versenyt. Madagaszkár Ampansacabéjának, szuverén urának nyilvánította magát, más leveleket mauritániai városából keltezett és aláírt: "Mauritius-Augustus, Dei gratia, Madagaszkári Ampansacabé". Azt állította, hogy hatalma a nép beleegyezéséből származik, amely azt esküvel és vérrel erősítette meg.

Souillac azonban december első napjaiban Foulepointe-ba küldte a király "flottáját", az *Osterley-t*, amelynek parancsnoka a Chevalier de Tromelin volt. Most, 1785. december 22-ről 23-ra virradó éjszaka négy pirogu érkezett: 6 fehéret és 80 fegyveres feketét szállítottak, akiket Benyowszky a király laktanyájának elfoglalására rendelt. De mivel felismertek egy meglehetősen nagy horgonyzó hajót, nem merték közvetlenül megközelíteni a palánkot, és Hiavyhoz, e kanton főnökéhez mentek. Ez utóbbi közölte velük, hogy nem fogja megengedni a francia település megtámadását, és üzent a főkereskedőnek, aki azonnal értesítette M. de Tromelint. A Chevalier azonnal partra szállt legénysége egy részével együtt, fegyveresen. Hiavy értesült, és Benyowszky hat követével az erődbe ment; de ígéretet követelt, hogy nem tesznek velük semmit, mivel rájuk bízták magukat.

Ezeknek az embereknek a vezetője megnevezte magát: egy német úriember volt, Adelsheim báró. M. de Tromelin azt javasolta Hiavynak, hogy tartóztassa le és vigye őket a fedélzetre, de ez zúgolódást váltott ki a feketék körében, és Hiavy emlékeztetett arra, hogy ígéretet kapott arra, hogy nem sértik meg a szabadságukat. M. de Tromelin, mivel érezte, hogy a ragaszkodás veszélyt jelenthet, arra szorítkozott, hogy követelje, hogy lőjék le a fehér félholdas zászlójukat, amelynek mindkét végén egy-egy csillag volt, azúrkék mezőn, és hogy a különítményük azonnal térjen vissza M. de Benyowszky mintegy 30 mérföldnyire lévő létesítményébe. Megállapodtak, hogy másnap indulnak, és ez nehézség nélkül meg is történt. Hiavy a maga részéről összegyűjtötte az irányítása alatt álló angonci feketéket, és rabszolgasorba taszítás terhe mellett megtiltotta nekik, hogy további segítséget nyújtsanak a báró embereinek.

Ez utóbbi ekkor M. de Tromelin birtokába adta II. József császár állítólagos engedélyének másolatát, amely feljogosította őt Madagaszkár gyarmatosítására; ugyanakkor fenyegető levelet küldött Hiavynak, amelyben kijelentette, hogy harminc napon belül Foulepointe-ban lesz.

Souillac vicomte, aki értesült ezekről az eseményekről, mégis ragaszkodott az először kialakított tervéhez, és csak a téli szezon után cselekedett.

Az általa Madagaszkárra küldött tiszt, Larcher kapitány jelentéséből megtudhatjuk, hogy a sok kaland után hogyan vetett véget egy katasztrófa Benyovszky hősies-komikus életének egy tragédiával. Larcher kapitány 1786. május 9-én hagyta el az Île de France-t a pondicherry-i ezred 60 fős különítményével, a *Louise nevű* magánhajón. A hajó 17-én este 6 órakor Foulepointe előtt horgonyzott le, ahonnan a telelés előtt gondoskodtak az alkalmazottak, az áruk és a tüzérség elszállításáról. Miután összegyűjtött néhány információt a báró Angontsyban lévő telephelyéről, Larcher kapitány magával vitte Mayeurt, aki a kalauz és tolmács szerepét töltötte be.

20-án éjjel a *Louise* horgonyt vetett, és Sainte-Marie-ba ment, hogy kiegészítse információit. Ott a sziget főnökeitől megtudták, hogy Benyovszky két fehéret és néhány feketét küldött az Antongil öböl fenekére, nem messze Manahartól, hogy ezüstmányát aknázzanak ki, de személyesen még mindig Angontsy közelében tartózkodik; egy falut épít, amelyet *Mauritánia* városának nevez. E falu helyzetéről és a báró erőiről semmi pontosat nem lehetett megtudni. Úgy vélték, hogy 15 vagy 16 fehér és 200 fekete fegyveres van nála, de tüzérség és erődítmény nélkül; ez azonban tévesnek bizonyult. 21-én a *Louise* ismét vitorlát bontott, és 23-án este 4 órakor befutott a Keleti-fok öblébe. Ennek az öbölnek a végén volt az a raktár, ahol a kereskedő franciák tartották az áruikat. Tudniillik Benyovszky ezt, amint megérkezett, azonnal elfoglalta. E raktár közelében nagyszámú embert láttak, akik a hajót figyelték; de színüket nem lehetett megkülönböztetni.

Amint a horgonyt ledobták, Larcher 40 embert és 2 Rostaing-ágyút engedett le a hosszúhajóra, és megpróbált partra szállni; de az éjszaka, a heves áramlatok és a partraszállás tudatlansága arra kényszerítette, hogy visszatérjen a fedélzetre. 24-én hajnali 4 órakor 24 emberrel, a 2 ágyúval, egy tiszttel és Mayeur tolmáccsal a hosszúcsónakban, 16 emberrel a csónakban újra partra szállt; a tisztnek és a maradék 20 embernek követnie kellett volna, amint a hosszúcsónak vissza tudott térni értük. A parancsnok olyan irányt adott, hogy a kis flottilla messzire kerüljön a régi őrhelytől, hogy megtévessze azokat az embereket, akiket látott, és akikről feltételezte, hogy ott várakoznak. A katonák a legnagyobb csendben szálltak partra. Húsz lépésnyire voltak egy igen sűrű erdő szélétől, amelyet a hold kétes fényű fénycsóvákkal világított meg: alighogy őrszemeket állítottak, két puskalövés dördült el a raktár oldalából. Larcher azonnal alakzatba állította a csapatot, megtöltötte a fegyvereket, meggyújtotta a gyújtózsínórokat, és készen állt a támadás visszaverésére, hogy megvédje a partra szállt katonákat, akiket a csónokok visszatérve a fedélzetre hoztak. Még öt-hat detonáció tört ki ugyanott; de nem engedte, hogy válaszoljanak rájuk. Az expedíció többi része végül elérte a partot, és néhány golyó füttyülését követően csatlakozott az első különítményhez.

Kezdett világosodni a nap, és fokozatosan ki lehetett venni egy csapat férfit a tér felé, ahonnan a lövések eldördültek. Hamarosan két fehérret és sok felfegyverzett feketét lehetett látni, akiknek a száma minden pillanatban nőtt. Larcher ágyúval lőtt rájuk; azok visszahúzódtak az erdőbe, és szem elől veszttek. A parancsnok ekkor azt javasolta Mayeurnek, hogy menjen el Benyowszkyhoz, hogy fegyverszüneti tárgyalást kössön: "Én biztosan nem megyek" - felelte Mayeur - "felakasztatna. Adja ide az egyik pisztolyát, és követem magát". Ekkor a kis sereg elindult. Az élcsapat, melynek parancsnoka M. de Caradec volt, megelőzte a tüzérséget; egy tizedes és négy ember átkutatta az erdőt elöl és balra.

Larcher következett a két darabjával és csapatának többi tagjával. Mivel úgy vélte, hogy a közeledő régi francia állásnál ellenállásba ütköznek, az ágyúkat ütegbe állította, és mindenre készen folytatta menetelését. A palánkot azonban elhagyták: még mindig találtak ott tüzet, ami azt bizonyította, hogy a lövéseket leadók ott töltötték az éjszakát. A franciák csak az áthatolhatatlannak tűnő erdőt látták maguk körül: sem ösvények, sem lábnyomok nem voltak. Mayeur maga sem tudta pontosan, hol van Benyowszky erődje. Larcher, mivel nem tudta, hogy melyik oldalról kell az erdőbe behatolni, és nem akart véletlenszerűen bemenni, alaposan felderítette a laktanya szélén, hogy megtalálja az utat, amelyen belülről el kell jutni oda.

Végül ökrök és emberek nyomai tűntek fel, amelyek egy nemrég az erdőn átvágott keskeny útról árulkodtak. Feltételezték, hogy ez az út az új Benyowszky városba vezet, és úgy döntöttek, hogy követik. A sebész, egy tizedes és 4 ember a raktárban maradt, hogy őrizze a tartalék lőszert és biztosítsa a kapcsolatot a hajóval. Már majdnem nyolc óra volt, amikor beléptek az ösvényre, amely éppen csak megnyílt a sűrű sűrű sűrűségén keresztül. Ötven lépésnyire a szélétől egy mocsaras patakra bukkantak, amelyen csak egy nagy, keresztbe vetett fával lehetett átkelni. A darabokat kézzel kellett cipelni, és egymás után öt másik, igen széles patakot is át kellett kelniük, amelyek sáros partjai jelentették a legnagyobb akadályt. Szerencsére minden nyugodt volt, és nem ütköztek ellenállásba. Valószínű, hogy Benyowszky nem hitte, hogy ezt az utat felfedezik, és a támadást a praktikusabb és rövidebb, a partot követő útvonalon várta. Ezen az oldalon előretolt őrhelyet állított fel és támaszokat készített, de az erdő felőli oldalt nem őrizte.

A franciák azonban egy utolsó patak partjára érkeztek, ahol kénytelenek voltak szétszedni a darabokat, hogy egy félig elkorhadt hídon átjussanak. Ekkor már közel voltak a városhoz:

hallották a munkások zaját, akik úgy tűnt, hogy cölöpöket vernek. Negyedórás menetelés után az előőrs jelezte, hogy elérte az erdő kijáratát, és felfedezte a várost. Larcher elment felderíteni, hogy megvizsgálja a helyzetet, és egy nagy falut látott körülbelül 300 tizedmásodpercnnyire. A főutca végén egy ház tűnt fel, amely sokkal nagyobb és magasabb volt a többinél; úgy ítélték meg, hogy ez M. de Benyowszky úré lehet. Az erődöt még mindig egy erdőcsomó rejtette. Csak két zászlót lehetett látni a fák lombjai fölött, az egyik fehér és kék, kék mezőben félholddal és csillagokkal, a másik piros; Mayeur rögtön megmondta, hogy a piros zászló a malagaszkik számára a harc és a gyülekezés jele.

Miután a felderítés befejeződött, a parancsnok visszatért csapataihoz, ellenőrizte az ágyúkat és a puskákat, a lőporos zsákokat és a töltényeket, hogy a lápon való átkelés során a lőpor nem ázott-e el; majd megtette a támadás előkészületeit: élén egy kis előőrs, majd a tüzérség, amelyet egy 42 fős oszlop támogatott. Benyowszky, aki a háza ajtajában állt, meglátta a támadókat, és az erőd felé sietett, minden emberének kiáltva, hogy készüljenek fel: "Az elsőnek, aki egy lépést hátrál, szétlövöm a fejét" - kiáltotta, amikor belépett. Meglepődött, de nem akarta megadni magát.

A katonák ekkor felfedeztek egy körülbelül huszonöt toises magaslaton egy erődöt, amelyet kilenc láb magas paliszádok vettek körül; középen, egy domináns emelvényen két darab 4 és négy espingol volt a franciák felé irányítva. Mintegy kilencven ember, fehér és bennszülött, puskákkal felfegyverkezve, az üteg lejtőinél a paliszádban helyezkedett el.

"Mozgásaikat látva - mondja Larcher - rendben, sietség és tüzelés nélkül haladtunk előre. Körülbelül 250 tizednyire az erődtől láttuk, hogy maga M. de Benyowszky úr lőtt ránk egy ágyúval:

a golyó a fejünk fölött ment el; 100 toisnál egy másik grapeeshot-találatot kaptunk; 60 toisnál egy harmadik, amelynek golyói levették egyik katonám kalapját, egy másiknak pedig eltörte a puskáját; 4 espingol egyszerre tüzelt, és a muskétázás élénk volt. Gyorsítottuk menetünket, hogy a muskéták elől a nagy ház mögött, annak a dombnak a lábánál, amelyen az erőd állt, menedéket keressünk. A parancsra figyelő katonák közül még senki sem tüzelt: a ház fedezékében két szakasz alakult a rohamra, és megparancsoltam, hogy a ház mindkét oldalán kezdjük meg a tüzet. Ebben a pillanatban észrevettem, hogy M. de Benyowszky úr épp most sütt el egy löveget, amelyből a lövés nem sült el. Olyan közel voltunk, hogy ez a lövés megölt volna minket, vagy megsebesítette volna a különítmény nagy részét. Úgy gondoltam, hogy a pillanat döntő, elrendeltem a rohamot, és felmentünk. Még néhány lépésnyire voltam a külső palánkparánytól, amikor láttam, hogy M. de Benyowszky úr, puskával felfegyverkezve, elsütötte, majd hagyta, hogy eldőljön, bal kezét a mellkasához, jobbját pedig maga elé, felénk vitte, majd néhány lépést tett, hogy leereszkedjen az ütegről, és a deszkákat tartó cölöpöknek dőljön. Átkeltünk a laktanyán, és beléptünk az erődbe. Ahogy felkapaszkodtunk az üteghez, elhaladtam M. de Benyowszky mellett, aki mintha néhány artikulálatlan szót próbált volna mondani. Parancsot kellett adnom, és abban a pillanatban nem állhattam meg. Két perc múlva visszatértem: a férfi haldoklott. Egy golyó hatolt át a mellkasán jobbról balra. A feketék a kerítésen át menekültek."

A fehérek negyedét kértek és kaptak. A bárón kívül senki sem halt meg: a franciáknak csak egy sebesültjük volt. Nyolc fehér fogoly volt, és reggel a feketék elhozták d'Adelsheim asszonyt és egy portugál nőt Rio de Janeiróból. Benyowszky-t eltemették; az erődöt és a falut lerombolták; az ország főnöke megígérte, hogy ezentúl jó egyetértésben él a franciákkal, és az expedíció távozott.

Május 26-án az erődben és a faluban talált kevés ingóságot Foulepointe-ban árverésre bocsátották. Kevesebb mint 200 piasztert vettek el belőlük, és szétosztották a katonák között. Kevés áru és kevés lőszer volt; ezek nagy része a nyugati parton maradt, azon a helyen, ahol a kalandorok először kötöttek ki.

Ami a báró iratait illeti, azok egy nagy bőrmappában voltak. Ebben találtak egy 1776. október 3-án keltezett jelentést, amely egy kabarról szól, amelyben a madagaszkári főnökök Benyowszkyra bízták a teljes felhatalmazást, hogy Ampansacabé minőségében tárgyaljon az európai királyokkal. A jelentést állítólag Hiavy és Lambouin írta alá.

Egy másik, 1784. március 28-án Londonban kelt dokumentum Magellánt a sziget legfelsőbb tanácsának tanácsadójává, európai meghatalmazottjává nevezte ki, és teljes jogkörrel ruházta fel, hogy a madagaszkári államot érintő minden kereskedelmi, kivándorlási és ellátási ügyben tárgyaljon uralkodókkal, társaságokkal és magánszemélyekkel. Egy harmadik, 1785 augusztusában kelt, az ankouroui táborból származó, M. de Graterol kancellár által ellenjegyzett dokumentum Hensky lovagot nevezte ki államtitkárnak és madagaszkári főhadnagynak.

Összesen 8 európaít vittek el: 2 franciát, akiket Benyovszky kényszerített fegyverletételre, visszaküldtek Franciaországba. 4 amerikai tengerészt, akik az *Intrepid* legénységéből maradtak, a la *Subtile nevű* fregattra szállítottak matrózként.

Végül a német d'Adelsheim báró és a francia Chevalier de Brossard, aki Amerikában telepedett le, ahol szolgált, és megkapta a Cincinnatus-rend kitüntetését, voltak az egyetlen túlélő társai azoknak, akik Madagaszkárra utaztak. Mindketten nagyon szegények voltak, és úgy vélték, hogy Benyovszky legális körülmények között megy Madagaszkárra, és biztosíthatja számukra a jövőt.

Brossard kérte, hogy vonuljon vissza, amint látta a franciákkal való összecsapást, és ez bizalmatlanná tette a bárót, ami nem volt veszélytelen. Őt és Adelsheimet inkább sajnálni, mint hibáztatni látszott; nem tudni, hogy a miniszter milyen döntést hozott velük kapcsolatban.

Louisbourg szomorú városából semmi sem maradt meg, és senki sem látta a sírt, ahol Maurice-Auguste, Madagaszkár császára alussza utolsó álmát.

FÜGGELÉKEK

A GYARMATÜGYI MINISZTERIUM LEVÉLTÁRA. MADAGASZKÁRI ÁLLOMÁNY C5,
KARTON 3, 1769-1773

Aladar de Beniowsky báróra vonatkozó feljegyzések, 1772. március 20.

Ez a külföldi magát *báró Mauritius Augustus Aladar de Benyowsky, Sacratæ Confoederationis generalis regimentarius*nak nevezi.

Így írta alá azokat a leveleket, amelyeket M. le Comte de Mercy-nek, Bécs őfelségéhez akkreditált követének írt. Két példányt adott nekem repülő pecsét alatt, két példányban, amelyek közül az egyiket mellékelem. M. de Aladar elmondta nekem, hogy lengyel származású, hogy ő a tizenharmadik báró a nevében, hogy nagyapja a császár meghívására került Erdélybe, aki családjának jelentős államot csinált ebben a tartományban, amelyet Ő császári felsége újra akart népesíteni. Aladár báró már kora ifjúkorában fegyvert fogott. Mivel ezredeséhez nem tudott alkalmazkodni, otthagyta a szolgálatot, és visszavonult Erdélybe, ahol kizárólag a tanulásnak szentelte magát, hogy elsajátítsa az úriemberhez illő tudást.

Egy évet töltött Franciaországban, és többször járt a bécsi udvarban is. Utazásai során megismerte Albert szászországi herceg, aki különös jóindulattal viseltetett iránta. M. de Aladar különösen akkor tapasztalta őket, amikor ez a herceg Erdélybe utazott. Sok mindent mondhatnék még azokról a jelentésekről, amelyeket ez a külföldi tiszt nekem tett, de nem illendő, hogy ilyen nagy távolságból bízzam azokat a lapra;

ráadásul Európában is úgy fognak fejlődni, mint itt, az első körülmények igazolásával, amelyekről úgy hiszem, pontos beszámolóval tartozom mindazok szerint, amit M. de Aladar mondott nekem; mert mindig ő az, aki beszél ezekben a feljegyzésekben, amelyeket, amennyire csak tudok, emlékezetből írok mindarról, amit a saját szavaiból meg tudtam őrizni.

Ott volt az országgyűlésen, amikor Poniatowsky herceget lengyel királlyá választották. Az említett gyűlésen megválasztott pártjának természetes következményeként a szövetségben találta magát, amely fellázadt az eredmény ellen. Ebben a szövetségben ezredtábornokká nevezték ki, és Albert herceg a Fehér Sas-renddel tüntette ki.

Meglehetősen jelentős hadtestet irányított Podóliában, ahol több csetepaté után, az ellenállás ellenére, és bár az első alkalmakkor nem szenvedett vereséget, az ellenség túlerőssége miatt mindig visszavonulásra és tervesztésre kényszerült. Végül Podólia és Waláchia határán, egy kis erődítmény alatt tartózkodva, egyszerre támadta meg egy jelentős orosz hadtest, a másik oldalon pedig a lengyel király csapatainak egy erős különítménye. Megverték, megsebesült és fogságba esett. Kijevbe [*Kijev*], majd onnan Kaszanba [*Kazánba*] vitték. Addig nagy előzékenységgel és emberséggel bántak vele; de amikor Kaszanban hírt kapott, mivel maga is Moszkvába vagy Pétervárra merészkedett, és hírszerzését gyanították vagy felfedezték, letartóztatták, és vasban, a legnagyobb durvasággal, börtönről börtönre szállították, egészen Szibéria határáig. Az egész hatalmas tartományon keresztül Ockow kikötőjéig hurcolták¹.

Elfelejtettem mondani, hogy mielőtt Kjóba és Kaszanba vitték volna, a harc után azonnal a kalugai fellegvárba zárták, ahol a krakkói püspököt is fogságban találta. (Ez az esemény csak azután következik be, hogy Moszkvában vagy Péterváron letartóztatták, nem vagyok benne biztos, hogy a két város közül melyikben). Érdeklődés, érzelmek, sőt ismeretség kötötte őket ehhez a püspökhöz, és összeesküvést szóttek a szökésre, ami valószínűleg sikerült is volna, ha nem lett volna bizonytalan és gyenge ez a prelátus, mivel a Kalugában parancsnokló ezredes maga is csatlakozott az összeesküvéshez. Ez az ezredes megszökött, és Lengyelországba ment, hogy a szövetségesek szolgálatába álljon. A püspököt és a bárót egyszerre vitték Szibériába, és

1 * Okhotszk

mivel kocsijaik néha egymás mellett álltak, ez alkalmat adott arra, hogy beszélgessenek egymással, és ezt kihasználva levelezést létesítettek kettejük között, amely alig szakadt meg, és amely a kalugai erődben történt találkozásuk óta fennállt. A püspököt Kamcsatka országának északi végébe, a Korakiszok földjének határára vitték, a bárót pedig, mint már említettem, Ockowba szállították. Ott egy kis hajó várt rá, és ott szállt be, hogy Kamcsatkába menjen. Ott egy erődbe zárták. De mivel maguk az oroszok, akik abban az országban vannak, maguk ellenére vannak ott, nem volt nehéz M. de Aladarnak ott támogatókat szereznie. Végül egy napon, amikor az évszak kedvező volt a kihajózáshoz, és három hajó volt a folyón, a báró elfoglalta az erődöt, és lemészárolt mindenkit, aki nem az ő pártján állt, és aki ellen tudott állni neki. Három napig maradt ott, anélkül, hogy bárki is tudta volna, mi történt. Ezt az időt arra használta fel, hogy feltöltse a tervének végrehajtásához szükséges hadianyagokat és élelmiszert. Miután ezeket összegyűjtötte, elfoglalta a folyóban lévő három hajó egyikét, amelynek kapitánya beleegyezett, hogy követi a sorsát. A másik kettőt mélyen elsüllyesztette, hogy ne lehessen üldözni. Nyolcvanharmadikként hagyta el Kamcsatkát¹, anélkül, hogy ellenállásba ütközött volna. Elhagyta a folyót, és dél felé hajózott a nyugati partok mentén. Amikor elérte Kamcsatka legdélebbi pontját, megkerülte azt, majd északkelet felé haladt, első terve az volt, hogy megtámadja Amerika nyugati partvidékét, és azt egymás után kiegyenesítve elérje Acapulcót.

Hajózása során több szigettel is találkozott; még a szárazfölddel is megismerkedett, de különböző események arra kényszerítették, hogy visszatérjen nyugatra. Van egy körülmény, amelyet itt jobban meg lehetne magyarázni, de jobb, ha a báró vagy én magam szóban fejtjük ki, mintha [írásban] kockáztatnánk a titkot. Partra szállt Japánban és néhány szomszédos szigeten: ott különbözőképpen fogadták, a nemzetek eltérő jellege szerint. Formózába is eljutott, és végül Manila vagy a Fülöp-szigetek felé vette az irányt. Egy orkán megakadályozta, hogy ott partra szálljon, és arra kényszerítette, hogy Kína felé vegye az irányt. Makaóba érkezett; ott a portugál kormányzó nagyon jól fogadta, és értesítette érkezéséről a kantoni francia kereskedelmi érdekeltséget. Egyúttal igényt tartott a király védelmére,

1 Ennek a kifejezésnek a jelentése nagyon homályos; de feltehetően azt jelenti, hogy 82 másik ember társaságában távozott?

és francia zászló alá vonult. M. le Chevalier de Robien, e kereskedelmi állomás vezetője figyelembe vette követelését.

A hollandok és az angolok a hajóikra akarták csalogatni de Aladart, és felajánlották, hogy visszaviszik Európába. Ő azonban folyamatosan visszautasította. Az angolok annyira kitartóak voltak, hogy négy hajójuk fehér zászlóval érkezett Makaóba, abban a reményben, hogy M. de Aladar odamegy. M. le chevalier de Robien lovaggal folytatott megbeszélést, amelyben megállapodtak egy bizonyos jelben. Ez mentette meg őt attól, hogy a csapdába essen, amelyet neki állítottak. M. Dumont megerősítette nekem ezt a tényt. Végül a báró negyvenhét főre csökkentett létszámú embereivel együtt a *Dauphin* és a *Laverdy* nevű két hajóra szállt, és e hónap 16-án és 18-án megérkeztek az Île de France-ra.

Makaón olyan esemény történt, amelyről érdemes beszámolni, de amely csak Európában fejleszthető. Egy tizenegy-tizenkét éves fiatal lány, aki M. de Aladarral volt, meghalt Makaóban. A báró azt akarta, hogy a lány ünnepélyesen temessék el a templom első terén, és néhány kezdőbetűt vésetett a sírjára. Ez a kaland sok vitát váltott ki, különösen az angolok körében, mert M. Russell nemrég azt mondta nekem, hogy a lány egy fiatal és gyönyörű nő volt, aki papnak volt álcázva, és akinek a nemét felismerték, amikor eltemették. Surida, egy spanyol dominikánus tegnap ismét biztosított arról, hogy egy gyermek volt, akit ő mindig a nemének megfelelően öltözve látott.

A magyar tisztet kísérő emberek között van egy, aki nem jóakarátú. Ő az orosz cárnő titkára, akit Kamcsatka erődjének elfoglalásakor letartóztatott, és akitől minden iratot elkobzott, köztük egy eredeti, utolsó fontosságú dokumentumot. Ő maga viszi Európába, de egy másolatot nálam hagy, hogy lehetőleg semmilyen esemény ne fossza meg tudásától. Az asszony, aki a báróval együtt érkezett az Île de France-ra, annak a kapitánynak az özvegye, aki a kamcsatkai hajó parancsnoka volt, és aki önként adta át magát M. de Aladar vagyonának. Ez a kapitány Makaón halt meg, és a báró úgy gondolta, hogy ezt a nőt a húgának vagy lányának kell tekintenie. Gyanítható, hogy még tovább is ment, és ez lehet, bár az özvegy nem túl fiatal és nem is túl csinos. Mindenesetre nagyon visszahúzódva él a házában a szobájában, ahonnan

nem jön ki, és M. de Aladar azt állítja, hogy nem áll vele semmilyen kapcsolatban.

Ezt az idegent sebek borítják, amelyek némelyike eltorzítja a testét, és megnehezíti a járását. Mindezek ellenére megőrizte az egészség és az életerő nagyszerű levegőjét: kellemes fizimiskája van, és sziporkázik a szellemességtől; de még mindig bölcsebb és visszafogottabb, készségesen beszél, de soha nem foglalkozik olyan dolgokkal, amelyeket nem akar megmagyarázni, és csak azt mondja, amit mondani akar. Úgy vélem, hogy természeténél fogva büszke és uralkodó; de ha bizalmat szavazott, a legnagyobb őszinteséggel rendelkezik. Okom van azt hinni, hogy csak azért nyitotta meg előttem egész lelkét, mert én a király embere vagyok. Mióta meghozta ezt a döntést, úgy tűnik, minden nap kell tennie valamit a Chevalier Des Roches-ért. Minden tudományt megérintett, és az első állapotától legidegenebb fogalmak gyakran hasznosak voltak számára élete különös eseményeiben.

Az Île de France-on, 1772. március 20-án.

A Chevalier des Roches

A GYARMATÜGYI MINISZTERIUM LEVÉLTÁRA. MADAGASZKÁRI GYŰJTEMÉNY.
C3, 3. KARTON

Boynes gróf, a haditengerészeti miniszter, Aiguillon hercegnek.

Versailles, 1772. június 30.

Megtiszteltetés számomra, Monsieur le Duc, hogy elküldhetem Önnek egy levél kivonatát, amelyet M. de la Vigne-Buisson, a lorient-i kikötő parancsnoka kapott a *Dauphin* hajó tisztjétől, a magyar tisztekről és katonákról, akik Makaóban a királyné császárnő nevében a nemzet védelmét követelték, és akiket M. le Chevalier Roth már bejelentette, hogy hajójára vette őket, hogy gondoskodják a visszatérésükről Európába.

Ezt a hajót rövidesen Lorientban várják, és csak az önök által megfelelőnek ítélt intézkedésekre hagyatkozhatom, hogy megélhetésük és a hazajutáshoz szükséges segítségük érdekében tegyenek lépéseket.

Megtiszteltetés számomra, stb.

A GYARMATÜGYI MINISZTERIUM LEVÉLTÁRA. MADAGASZKÁRI GYŰJTEMÉNY.
C5, 3. KARTON

Duc d'Aiguillon M. de Boynes-nak.

Compiègne-ben, 1772. július 30-án.

Megkaptam, uram, azt a kivonatot, amelyet Ön megtisztelt azzal, hogy a múlt hónap 30-án elküldött nekem a *Dauphin* hajó egyik tisztjének leveléből, amely a magyar és lengyel tisztekről és katonákról szól, akiket, miután Kamcsatkán keresztül megszöktek a szibériai sivatagokból, M. le Chevalier de Rothe összegyűjtött Makaóban, és felszálltak erre a hajóra, amelyet rövidesen Lorientban várnak. Intézkedéseket tettem, uram, hogy további intézkedésig biztosítsam e kis csapat elhelyezését és fenntartását azzal, hogy írtam de Grave grófnak, a Bretagne-i parancsnoknak, hogy telepítse le ezen a helyen, és gondoskodjon a napi ellátásáról, egy hadbiztos felügyelete alatt, aki egy áttekintésre szolgáló nyilatkozatot fog készíteni. Amint ez a kimutatás megérkezik hozzám, a kiadásoknak ehhez a részéhez szükséges pénzeszközöket a külügyi szolgálat pénzeszközeiből a Port-Louis-ba fogom átutalni.

Ha kap, uram, néhány részletet vagy történelmi részletet ezeknek az idegeneknek az útjáról és átkeléséről, nagyon lekötelezne, ha tájékoztatna ezekről.

Megtiszteltetés számomra, stb.

A MADAGASZKÁRI ALAP GYARMATÜGYI MINISZTERIUMÁNAK LEVÉLTÁRA. C5, 3.
KARTON

Jelentés a madagaszkári expedícióról.

1772. december 30.

Ófelsége volt olyan kedves, hogy jóváhagyta, hogy a szükséges segítséget megadják a magyar származású Benyowsky bárónak, aki korábban a Lengyel Szövetség szolgálatában állt ezredesként, és aki Kínában Ófelsége zászlaját követelte, és aki a *Dauphin nevű* hajón érkezett Franciaországba három másik tiszt és több katona társaságában, akik vele együtt szálltak be Kamcsatkán.

Helyénvalónak látszik, hogy e külföldiek státusát Őfelsége szolgálatába állítva rögzítsük, hogy kihasználhassuk azokat az ismereteket, amelyeket M. Benyowsky a fáradságos hajózás során szerzett, és megakadályozzuk, hogy azokat más nemzeteknek átadja. Ebből a célból azt javasolják, hogy Benyowsky önkéntesei néven hozzanak létre egy könnyűcsapatokból álló hadtestet, amely válogatás nélkül szolgálna a Jóreménység-fokán túli összes francia létesítményben. Ha ezt a hadtestet az Île de France-hoz kötnék, az a gyarmat többi csapata számára is követendő példaként szolgálhatna. De sokkal hasznosabban lehetne használni egy olyan terv megvalósítására, amely már régóta kialakult Madagaszkár szigetén... A hibák és tévedések sorozata után, amelyeket az Île de France közigazgatása elkövetett vagy eltűrt, 1768-ban azt javasolták, hogy Madagaszkár déli részén, a Dauphin-erődben telepedjenek le, amelyet korábban a franciák elfoglaltak, és az erőd körüli földeken fehér gyarmatot alakítsanak ki a fehérekből.

Ez a terv, amely a kivitelezés során kudarcot vallott, hamis elveken alapult, mert az uralom és a hódítás szellemén alapult, amelyhez nehéz volt hozzászoktatni egy olyan népet, amelynek igényeinket anélkül ismertettük meg, hogy megpróbáltuk volna velük inspirálni őket. Sokkal egyszerűbb terv, és az egyetlen, amely elfogadhatónak látszik, az lenne, ha Madagaszkár lakóit jó példával és a vallás erejével civilizálnánk, és szükségletekkel ösztönöznénk őket, hogy felvevőpiacot nyissunk a francia áruk és árucikkek számára, amelyekért cserébe mi megkapnánk Madagaszkár termékeit.

Benyowsky báró a hajózása során megtanulta, hogyan kell bánni a vad népekkel, és úgy tűnik, hogy rendelkezik minden tehetséggel és mindenekelőtt azzal a szelídséggel, ami egy ilyen célhoz szükséges. Végül, mivel a fentebb kifejtett okok miatt szükség van e tiszt alkalmazására, úgy gondoljuk, hogy tehetségét jelenleg nem lehet hasznosabban felhasználni, és hogy ez Őfelsége számára kevésbé költséges, mivel a csapatot, amelyet Sieur de Benyowsky parancsnoksága alatt terveznek felállítani, sokkal könnyebben és kevesebb költséggel lehet fenntartani Madagaszkáron, mint az Île de France-on.

Ami Madagaszkár szigetének azt a pontját illeti, ahol a tervezett létesítményt célszerű lenne kialakítani, úgy tűnik, hogy a választást az Île de France adminisztrátoraira kell bízni, akiktől a létesítménynek függenie kell, jelezve számukra az Antonguil öblöt Madagaszkár keleti részén, amely úgy tűnik, hogy megérdemli az elsőbbséget, nemcsak azért, mert a szigetnek ez a része még nem volt látogatott, és mert a lakosok éppen ezért készségesebbek lesznek a benyomások fogadására, amelyeket az ember nekik akar majd adni, hanem azért

is, mert könnyűnek tűnik szárazföldi összeköttetést nyitni a Madagaszkár keleti részén fekvő Szaúdé öblével, és a lakosok ezért hajlandóbbak lesznek befogadni azokat a benyomásokat, amelyeket át akarunk adni nekik, de azért is, mert könnyűnek tűnik szárazföldi összeköttetést nyitni ebből az öbölből a nyugaton fekvő Szaúdé öblével, amelynek segítségével hatékonyabban tudnánk rendet tenni a sziget ezen végének lakói között, megtörve azokat a kapcsolatokat, amelyeket az ország többi őslakosával tarthatnak fenn.

Amennyiben Őfelsége jóváhagyja ezeket a rendelkezéseket, a szükséges utasításokat átadjuk az Île de France adminisztrátorainak.

Mellékelem az új csapat felállítására vonatkozó rendelettervezetet a tisztek listájával együtt, amelyet Őfelsége jóváhagyására kérünk.

Jóváhagyva.

A MADAGASZKÁRI ALAP GYARMATÜGYI MINISZTERIUMÁNAK
LEVÉLTÁRA. C5, 8. KARTON

Benyowszky Sámuel báró Benyowszky Sámuel fiának, Benyowszky M. bárónak, Magyarország császári felségének (királynőjének) szolgálatában álló tábornagynak szolgálatainak állapota. (Benyowszky autográfja.)

Az 1756. évben lépett Ő császári felsége, Magyarország (sic) szolgálatába, mint 1. hadnagy a Pallfy gyalogezredben, magyar.

1758. A Baranyai-Houssard ezred kapitánya.

1759. Laudon tábornok első segédtábornokaként tevékenykedik, aki minden évét az Őfelsége, a porosz király elleni háborúban töltötte.

1761. Sziléziában fogságba esett.

1762. Apja halálának hírére kilépett az osztrák szolgálatból, és lengyel szolgálatba lépett.

1763. Őrnagyként lépett be a lengyelországi Kalicz-katonai ezred szolgálatába, ahol 1767-ig szolgált. A krakkói pfalzi konföderáció idején, 1768-ban a konföderáció hadsegédjévé nevezték ki.

1769. Miután a krakkói szövetség csatlakozott a bárói szövetséghez, 3000 emberrel átment az utóbbiba, ahol brigadéros rangban, mint tábornagyot alkalmazták;

Ebben a minőségében vitték el az oroszok fegyverrel a kezében. Fogolyként Kamcsatkára számúzták, ahonnan 1771-ben volt szerencséje megszökni.

1772-ben, amikor Franciaországba érkezett, abban a szerencsében volt része, hogy Őfelsége szolgálatába léphetett, mint egy gyalogos önkéntes hadtest ezredese.

Ugyanebben az évben a Lengyel Köztársaság Benyovszky bárónak a neki tett szolgálataiért jutalmául a fehér sas zsinórral ellátott vezérőrnagyi címet adományozta neki.

A GYARMATÜGYI MINISZTERIUM LEVÉLTÁRA. MADAGASZKÁRI
GYŰJTEMÉNY. C5, 4. KARTON

*Kivonat a mérnökök jegyzőkönyvéből, - Benyowszky báró parancsa M.
Marange mérnöknek. (Kivonatok.)*

1774.

Sieur Marange mérnöknek, miután felvetette a tervet, megparancsolja, hogy ismerje el Marancet helyét, hogy folytassa a mocsarak feltöltését, hogy ott a Tanguéballe folyó partján várost és erődöt tudjon létesíteni, valamint a különböző épületek építését, amelyekre ott szükség lesz. 1774. február 15., a *Desforges* fedélzetén.

Megparancsoljuk Sieur Boispréaux-nak, hogy Sieur Marange úrral közösen dolgozzon minden olyan munkán, amelyet mi rendelünk meg nekik, és megparancsoljuk Sieur Marange úrnak, hogy ismerje el Sieur Gareau-t és Boispréaux-t a fent említett mérnöki minőségben Marancet-ben. 1774. február 24.

A louisbourg-i munkálatokra fordított költségek állása, melyeket Benyowszky báró úr 1774. augusztus 1-jén leállított parancsa alapján végeztek.

(* de Bellecombe és Chevreau urak megjegyzései és megfigyelései az alábbiakban felsorolt erődítményekről, polgári épületekről és egyebekről:)

A földterület magassága.

600 toise hosszú, 180 és 120 széles, 4 láb magas, a folyó és a tenger, miután 18 hüvelyknyi vízszintes volt az emelkedő árapályban.

- Ez a töltés nem ellenőrizhető.

18.000 napnyi munka napi 10 szolival, ez 9000 liv.

Palisádokhoz, *fascine-okhoz* és "*saucisses*"-ekhez szükséges fa vásárlása¹ 600

64 kunyhó építése, beleértve a kerítéseket és a kórházat is.

.....3,840

- Mindezeket az épületeket kapkodva és nem megfelelően építették.

Már nem léteznek: tavaly mindent megújítottak. A

Fort Louis építése és a földterület három láb magasra emelése a tengerszint felett 3,600

- Ez egy olyan burkolat, amelyben 1500 vagy 2000 palisádot használtak, benne 3-4 kunyhóval, amelyekben 25 embernek jutott hely. raktár, lőporraktár, őrház, minden elfér.

A Fort Louisból a városba vezető út és az erőd boltja, közös a zsilipnél 1,400

- Ez egy kis ösvény; a zsilipet nem láttuk. Meg kell semmisíteni.

A fekete falu feletti természetes csatorna megtisztítása, hogy vízáramlás 1.350

- Nem ellenőrizhető kiadások.

19,720 liv.

Benyowszky báró parancsai Sieurs Marange és Gareau de Boispréaux számára.

Sieurs Marange és Gareau de Boispréaux parancsot kapnak, hogy mérjék fel az Aiguillon-szigeten lévő Corderie-öböl tervét, végeztessék ki az azt elárasztó mocsarakat, töltsék fel az üregeket és sekélyeket, és építsenek egy nagy kunyhót és hat kunyhót a betegek elhelyezésére;

¹ A "*fascine*" hosszú rudakból álló köteg, amelyet gátak stb. töltésére használnak; a "*saucisse*" (szó szerint: kolbász) ennek hosszú változata.

Másodszor, utat készíteni a La Découverte hegyre, hogy ott a megfigyelő pavilont elhelyezhessük; 3° Az Anse des Convalescentsnél négy kunyhót építeni a lábadozók számára;

4° A pékség építése;

5° Egy raktárépület és két kunyhó építése a hegy felénél a himlőben szenvedő rabszolgák elhelyezésére.

Kelt Marancetben, 1774. április 14-én.

Contra 19,720 liv.

Az Aiguillon szigetén az 1775. augusztus 1-jén leállított fenti parancs következtében végzett munkálatokra fordított kiadásokról.

A Corderie-öbölben egy 83 toise hosszú, egy széles és három láb mély, sziklából és könnyű földből álló csatorna megnyitása a víz áramlására a feketék társasága által

1 150 liv.

kert létesítéséhez kiirtott erdőterület

700

• Mindkét műnek csak nagyon kevés nyoma maradt.

A Convalescent Cove-ban négy kunyhó a betegek számára

160

A pékség

400

Egy ház és két kunyhó felállítása a rabszolgák számára, akiket megtámadott a himlő

400

• Ezen az öbölben épületeknek nyoma sincs. Azt mondták nekünk, hogy a feketék gyújtották fel őket.

Összesen **23,810 liv.**

Benyowszky báró parancsa Sieur Gareau de Boispréaux-nak.

M. Gareau de Boispréaux mérnököt utasítjuk, hogy helyettesítse M. Marange-t a feladataiban, hogy kezébe vegye a papírokat, műszereket stb. és kövesse a munkát, amelyet még be kell fejeznie, valamint azokat, amelyeket a jövőben fogunk neki rendelni. Kelt általános táborunkban, Marancet-ben, 1774. május 21-én.

Megjegyzés: M.Gareau nagy gondot fordít a szerszámok számbavételére és a munkája során felmerülő költségek nyilvántartására.

*Baron de Benyowszky levele M. Gareau-nak a Louisbourgból
Angontsyba építendő útról.*

Miután az ország bennszülöttei azt állították, hogy az utak járhatatlansága megakadályozza az ország kereskedelmének összeköttetését a szekulákkal, ráadásul ez az összeköttetés kormányunk számára nagyon előnyös a kiviteli kereskedelem szempontjából, Sieur Gareau-t utasítjuk, hogy kövesse Sieur Mayeur expedícióját, tolmácsot, és minden edényt használjon fel, hogy Louisbourgból kényelmes utat készítsen Angontsyba, megfigyelve, hogy a lehető legkevesebb költséggel járjon, és hogy minden gondosságát a gazdaságra fordítsa, és hogy a feketéket jól vezethessék, parancsot adtunk őrnagyunknak, hogy a munkások vezetésére egy különítményt biztosítson önnek.
Készült Louisbourg-i kormányunkban, 1774. június 10-én.

A Louisbourgból Angontsyba vezető, erdőkön, mocsarakon, hegyeken és folyókon át vezető, 34 mérföld hosszúságú út kivitelezésével kapcsolatos költségekről a fenti utasítás szerint.

260 férfi, akiket öt hónapig napi 15 solsért foglalkoztattak a kereskedelemben, ami 69.000 napot jelent, ez	29.250 liv.
Másrészt	23.810
<i>Dettó a Louisbourg út 28 mérföldre a mocsarakon és síkságokon keresztül, 80 ember 73 nap 20 szoliért, 5,840 nap ..</i>	5,840
	<u>58,900 liv.</u>

- Nagyon jelentős kiadások, nagyon haszontalanok, amelyeket nem tudtunk ellenőrizni. Sehol nem láttunk ösvényeket. Nagyon is igaz, hogy mielőtt odaérnénk, át kell kelni a folyón és az öböl alján lévő öblözetten.

M. Gareau mérnököt utasítják, hogy végezze el a Vallé Amboak, más néven Plaine de Santé síkságának tervét, a sekély vizek feltöltésére, valamint a levegő egészségesebbé tételéhez és a földművelésre való alkalmassá tételéhez szükséges lecsapolások és tisztítások elvégzésére. Elkészíti a szükséges épületeket, és a síkságra néző hegyen erődöt emel.

Úgy tudjuk, hogy a könnyebb mozgás érdekében a hegy tetejét leromboltatja, az összes erdőt kivágatja, a hegy lábánál lévő árkokat pedig feltölti a kormányépület és más szükséges házak számára.

A mi táborunkban, La Plaine-ban, 1774. július 21-én.

Contra 58,000 liv.

Az Alföldnek az 1775. augusztus 1-jén leállított, a fenti parancs szerint ott épített munkálatok költségeinek állása.

- A mocsarak kivéreztetése és feltöltése olyan munkálatok, amelyeken nem látszik semmi, mert nem vagy csak nagyon kevésbé jelennek meg. Egy csatorna vágása a hegyek lábánál, a Forges-i oldalon 250 toises, az erdők kiirtása és a mocsarak feltöltése, 14.000 napi munka, napi 20 s. 14.000 liv.
Az épület hat közönséges kunyhóval 1,400
A palisades-i kórház 800
A palisades-i ár..... 1,200

• Ezek az épületek a folyó bal partján találhatóak, elhagyatottak és teljesen elkorhadtak.

Auguste erőd a hegyen 2,000
hegy levágása, az erdő irtása 1,000
Tizenkét kunyhó építése 920

- Az Auguste-erőd egy 7-8 láb magas, a földbe fektetett paliszádokból álló kerítés, amelyet a végén egy fadarab tart a helyén. Ez egy 50 toise-nyi négyzet minden oldalán, amelyben néhány kunyhó áll. Az egész rohadt.

A mocsár feltöltése a kormány építése és a Királyi Kert létrehozása érdekében 3,400

• A kert létezik, és úgy tűnt, hogy elég jól karbantartott. Van néhány nagyon zöld és szép kávénövény.

A kormány 11,300
A csatorna, hogy megszorítsa a csónakokat 1,000
A pékség 200
Kovácsai360
A különböző parkok és tyúkólak a szigeten84

97 154 liv.

A síkság alaprajzát a jegyzőkönyvhöz csatolták.

- A kormányzat egy 70 láb hosszú és 30 láb széles épület, amely 8-10 láb magas, a földbe vert nagy cölöpökből épült, tetején egy keresztléccel megállítva, ami egy nagyon könnyű váz; bár az Île de France-ról származó zsindegyel van borítva, felül és alul helyi fával van deszkázva. Az egész rohadt, rossz évszakban lakhatatlan. Az összes többi épület ugyanilyen korhadt. Ami a csónakokat kiszorító csatornát illeti, azt a természet alkotta, és csak tisztítani lehetett.

M. Gareau mérnöknek megparancsoljuk, hogy a Ramonnierben, Angousavéban és Angontsyban M. Corby, hadtestünk tisztje által épített paliszádok és raktárak építését ismerje el, értékelje és vigye fel a nyilvántartása általános állapotába.

Kormányunkban, 1774. július 1-jén.

Contra 97,154 liv.

A Ramonniernek tett költségelszámolás.

Tingueballe folyó forrásánál egy négyszögletes palánk és két raktár 640

Ugyanez vonatkozik Angousavé-ra is, a sziget belsejében 400

- Soha senki nem volt még ilyen pozícióban... Felesleges kiadások.

Antonguinban, 34 mérfölddel beljebb, egy négyszögletes palánk, két raktár és egy ökörudvar 488

98,682 liv

A tervet mellékeljük.

- M. Corby két hónapig maradt ezen a poszton öt vagy hat önkéntessel, aztán elhagyták.

A manahári kereskedelmi állomások létrehozása (1774. július).1 252 liv.

- A ház üresen áll.

Gareau parancsot kap, hogy Massoualéba menjen, a Sambarives vidékére, hogy megépítse a szükséges épületeket és egy erődöt, mivel ez a létesítmény mind Louisbourg Angontsyval és Voémarral való könnyebb összeköttetése,

mind pedig a kereskedelemre küldött hajók védelme miatt szükséges.
A Plaine de Santé-ban, 1774. augusztus 7-én.

Contra 99,934 liv.

Massoualé kiadásainak stb. kimutatása.

Egy négyzet alakú erődítmény az épületeivel1,808

A környező tisztások, utak és vízelvezető utak 1,488

103,228 liv.

A tervet mellékeljük.

- Ez az őrhely körülbelül Manaharral szemben, az öböl másik oldalán található. Sieur de la Boulaye kadét két vagy három hónapig tartózkodott ott három önkéntessel. Egy ideje már elhagyatott.

Benyowszky báró paranca M. Gareau-nak.

Voémar tartomány főnökei arra kértek bennünket, hogy a kereskedelem előmozdítása érdekében alakítsunk ott egy létesítményt, de mivel egy ilyen létesítmény kommunikáció nélkül csak nagyon hátrányos lehet Őfelsége érdekeire nézve,

Megparancsoljuk Sieur Gareau-nak, hogy készítsen tervet a rendes útról, és készíttesse el a szükséges utakat, valamint a szükséges hidakat. Ennek az útnak Mahalerből kell indulnia és Angontsyba kell vezetnie.

A Plaine de Santéban, 1774. szeptember 1-jén.

Contra 103,228 liv.

Az angyalosi kereskedelmi állomás létesítésére fordított kiadások kimutatása a fenti utasításnak megfelelően.

A tisztítás a föld 300 négyzetméteres toises, vérző és a sekély vizek feltöltése 5000 nap alatt 15 solsnál3,750

A kormányt befogadó Maurice-erőd építése, egy raktár és barakk, mind erős fából készült3,600

A szökőkút ásása0

111,378 liv.

- Ez az őrhely északra, az öblön kívül, a parton található; nagyon jó rizs és ökrök fejésére;

de úgy véljük, hogy Louisbourggal nem lehet más összeköttetése az áruk exportja céljából, mint a tengeren keresztül, és hogy a kimutatásokban szereplő kiadások, amelyek egy, az állomáshelyről a fő városba vezető összekötő útra vonatkoznak, pusztán veszteségből származnak.

(1774. december 25-én adott parancs Sieur Gareau-nak, aki a *Coureur* fedélzetén áthaladt Foulepointe-on, hogy készítsen tervet a városról és az erőről.

Tamatavén áthaladva ugyanezt a műveletet fogja végrehajtani, akárcsak Manourouban. - Az alábbiakban az ezeken a helyeken felmerült költségekről adunk számot).

- Nem láttunk semmi újat Foulepointe-ban vagy Tamatave-ban. Minden régi és szétesett, és csak javították.
- Manourou őrhelye Tamatavétól délre van, és a báró soha senkit nem tartott ott fogva.

1776. február 4-én Gareau-nak adott parancs, hogy a Louisbourgból Foulepointe-ba vezető utat tisztítsák meg és szélesítsék ki.

Ezt követi a kiadáskimutatás.

Mivel elengedhetetlen, hogy két út legyen a nyugati parttal való összeköttetéshez, hogy háború idején a szeklávok, ha az egyiket elfoglalják, ne tilthassák el tőlünk a másikat, megparancsoljuk Sieur Gareau de Boispréaux-nak, hogy az angouani erdő kijáratánál nyomozzon ki egyet, amely Moringanóba, Savassi tartomány fő városába vezet, a kormányunkkal szövetséges néphez.

A mi kormányunkban, La Plaine-ben, 1776. április 10-én.

Megjegyzés: Mivel e művelet során minden erőfeszítést meg kell tenni a takarékoság érdekében, mivel kevés eszköz marad, M. Gareau megelégszik azzal, hogy egy közönséges utat alakít ki, fák kivágásával, hogy megnyíljon a nap.

Az Angouan és Moringano közötti összeköttetés megnyitására fordított költségek állása a fenti utasításnak megfelelően.

Contra116,502 liv

40 feketét alkalmaztak 54 napon át a fák kivágására, az árkok feltöltésére és a folyosó megtisztítására, napi 15 szolért 1,620

- Haszontalan kiadás, mint az összes többi, ami ezen a területen történt.

A sziget partjainak felfedezésére és felderítésére alkalmazott tisztek, mérnökök kiadásai, valamint az ország belsejében lévő folyók folyásának megállapítása.

- 1° Délre utazás Tamatave, Manourou, Manansatan és a Sainte-Luce..... szigetek felderítésére. 4600 liv.
- Ez az utazás délre a tengeren keresztül történt a királyok szenaultján¹ *le Coureur*, biztosítottak róla.
- 2° Mayeur úr megbízásából Gareau úr felfedezi a sziget belsejét Louisbourgtól Bombetocig 2,800
- Sieur le Mayeur elmondta, hogy csak Bombetoc-tól 15 mérföldnyire tudott behatolni a sziget belsejébe.
- 3° Mayeur és Corby urak, akiket megbíztak és az északi fokhoz küldtek, az egyiket szárazföldön, a másikat tengeren, 160 fegyveressel.7 teljes hónapot töltöttek küldetésükkkel, felfedezéseket tettek és kikötőt szereztek a sziget nyugati partján 13,060 liv.
- Ez a kiadás számunkra jelentősnek tűnik, a 160 fegyveres feketék voltak, akik 45 napos szolgálatra egy-egy puskát kaptak, és saját magukat etették.
- 4° Több rövid kirándulás az utak és pályák felderítésére folyók . 2.856
- 5° Rendkívüli kiadások számla nélkül 1,200
- Szinte minden költséget meg lehetett számolni és bele lehetett számítani.

142,638 liv.

A mahertonyi síkságon lévő reduktor építésére fordított kiadásokról.

800 ember három napra napi 10 szoliért	1,200
A fascine kerítések, gabionok	86
Az ácsoknak	80
Műszerek és szerszámok karbantartása, javítása és bomlása	2,600
Összesen	<u>146,584 liv.</u>

- Ez az a síkság, ahol a Szent János erőd található, amely egy nagyon kicsi, 4 láb magas cölöpökből épített sánc, egy kis árokkal, amelyet belül és kívül néhány kunyhó fed. Az egész rohadt.

1 A "senault" egy "snaw" vagy "snow" - egyfajta brigg.

Ezerhétvenötödik esztendőben, szeptember másodikán, mi, alulírottak, a Benyowszky önkéntes hadtest tisztjei, akik jelen voltunk M. Gareau de Boispréaux mérnök halálakor, tanúsítjuk és tanúsítjuk, hogy megtaláltuk a mérnök könyvét vagy jegyzőkönyvét, ahol a 40. oldalra írt utolsó szavak a következők voltak : Összesen száznegyvenhatezer-ötszáznyolcvannégy livre, melynek tanúságául az említett oldal végén ellenjegyeztük, hogy szolgál és ér, ahogyan az ésszerű. Aláírva: Bizonyos de Vézin hadnagy, Popéguin sebész őrnagy és Larmina szállásmester.

Az eredeti hiteles másolata :
Aláírás: DE BENYOWSZKY báró.

A kiadások táblázata 1775. szeptember 1-jétől az említett év utolsó decemberéig.

22 vázas ház, 30 lábszor 18 láb, 220 livre négyzetméterenként, négyezer-négyszáz livre,..... 4,400 liv.

- Ezek a kunyhók a földre fektetett, levelekkel borított palisádokból állnak. Raktárként és szállásként szolgálnak a tiszteknek, a csapatoknak, a király alkalmazottainak és néhány szabad néger nőnek. Két vagy három sorban vannak elhelyezve, és ez alkotja Louisbourg városát.

Összes kiadás 1775. szeptember 1-től december 31-ig 28,928 liv. 10 sols.

Alulírott, a Benyovszky önkéntes hadtest tisztje, a mérnöki osztag parancsnoka, mint az említett hadtesthez csatolt mérnökgeográfus, a jelen költségtáblázatot a valóságnak megfelelőnek igazolom.

1775. december utolsó napja Louisbourgban, Madagaszkár szigetén.

Aláírva: ROZIÈRES.

Az eredeti hiteles másolata :
Aláírás: DE BENYOWSZKY báró.
Másolásra: BELLECOMBE, CHEVREAU.

A GYARMATÜGYI MINISZTERIUM LEVÉLTÁRA. MADAGASZKÁRI GYŰJTEMÉNY.
C5, 6. KARTON

Kivonatok az e cím alatt szereplő két darabból:

MADAGASZKÁRI LETELEPEDÉS

A LETELEPEDÉS GYENGE EREDMÉNYEI

I.- Utazás Madagaszkárra.

(Aláírás nélküli jelentés La Pérouse-tól, az *Iphigénie* hajó parancsnokától, 1776. szeptember)

Szeptember elején vettem át a király hajójának, az *Iphigénie*-nek a parancsnokságát. M. le chevalier de Ternay utasításai alapján arra köteleztek, hogy M. de Bellecombe parancsára Madagaszkárra menjek, és csomagjait visszahozzam az Île de France-ra. Szeptember 10-én hagytam el Bourbon-t a *Consolante*-val, és 17-én Foulpointe-nál horgonyoztam le... (A többi megegyezik a II. kiállítási anyaggal.)

II.- Keleti gyarmatok. - Madagaszkár.

19-én délután három órakor indultunk el az Antongil öbölbe, ahol 21-én horgonyt vetettem. A *Consolante* egy nappal megelőzött, és amikor partra szálltam, de Bellecombe és Chevreau urakat már elismerték a csapatok élén, mint madagaszkári felügyelőket. A Louisbourg nevű francia település a Choiseul kikötője és a Tingballe folyó közötti szárazföldön fekszik. Ez a félsziget körülbelül háromszáz toise széles; a folyó csak körülbelül négy láb mély, a tenger pedig körülbelül ugyanilyen mély, így dagály idején mindent víz borít, kivéve száz négyzet toise-t, amelyet de Benyowszky báró feltöltetett és körülbelül három-négy lábnyira megemelt, és ezen a területen található az úgynevezett kormányház, a Louis erőd és a raktárnak, barakknak és a közigazgatási tisztek szállásának használt kunyhók. A Louis-erőd a kormányháztól keletre negyven toise-ra található, és kilenc toise hosszú.

tizenkettőszer tizenkét széles, három bástyával, amelyek háromszor két és fél lábnyira vannak. Mindegyik bástyában egy-egy ágyú van, amelyet a paliszádokban kialakított ágyúnyílásba helyeztek.

Az erőd építménye a homokba ültetett palánkokból áll, amelyek körülbelül négy lábnyira nyúlnak ki a földből. Az elsőtől mintegy tizennyolc lábnyira van egy második sánc, amelynek palánkjai szintén négy lábnyira nyúlnak ki. A két sánc között, az első sánc lábánál egy körülbelül három láb hosszú homokos part húzódik, amelyet *glacisnak* nevezhetünk. Az összes paliszádot elkorhasztotta a nedvesség, és ennek az erődnek az értéke, amikor új volt, nem lehetett több száz pisztolynál, mivel ötven paliszád csak egy puskába került. Ezer-tizenkétszáz önkéntes napot is el kellett tölteni a terep előkészítésével.

Az erőd belsejében szalmával fedett palánképületek találhatók, amelyek nagyon hasonlítanak az Île de France lakosainak fekete kunyhóihoz.

MÉRETEK

Egy hajó két tisztnek. Hossza 21 láb, szélessége 10 láb.

Egy bolt. Hossza 28 láb, szélessége 10 láb.

Barakkok 25 ember számára. Hossza 40 láb, szélessége 10 láb.

Egy szalmával fedett puskaporos paliszádból készült puskaporos tár.

Hossza 40 láb, szélessége 7 láb.

Egy órház. Hossza 10 láb, szélessége 7 láb.

E különböző épületek palánkjai is elkorhadtak, és mivel már feltételeztem, hogy a földet előkészítettem, nem értékelhetők többre ötven puskánál, ami tizenöt livre-ért hétszázötven livre. Az erőd és az épületek teljes összege, beleértve az önkéntesek tizenkétszáz napszamosát tíz szoliért, az árat, amit értük megállapítottak, amikor kifizették őket, kétezer-háromszázötven livre. M. de Benyowszky száz pisztollyal többre becsüli. Ennek az erődnek a teljes kerülete, a bástyákkal együtt, ötvenegy toise.

Az erődtől negyven lábnyira nyugatra, mint már említettem, található a kormány. Ez egy emeletlen, négyzet alakú, paliszádokból épült, szalmával fedett, belül deszkázott, szőnyeggel burkolt és vászonnal fedett ház. Körülbelül hatvan láb hosszú és huszonkét láb széles, és három helyiségre van osztva: a középső egy előszoba, balra a bárónő szobája, a bal oldalon pedig a bárónő szobája. Jobbra egy két részre osztott szoba. Az egyik oldalon Ensky kisasszony lakása van; a másik egyfajta iroda, amely a báró dolgozószobájaként szolgált de Bellecombe és Chevreau urak tartózkodása alatt.

A ház jobb oldalán egy, a fő kunyhóval azonos magasságú, húsz láb négyzetméteres, szintén négyszögletes paliszádokból épült, deszkázott, szőnyeggel burkolt és szalmával fedett pavilon áll, amelynek kis kéménye van, és csak egy szobát képez, amely M. de Benyowszky bárónak dolgozószobaként szolgált, és ahol Bellecombe és Chevreau urak aludtak.

Balra van egy pavilon, amely ugyanolyan méretű, mint az előző, de két szobára van osztva, és az Île de France-ról küldött zsindegyel van borítva. A jobb oldali pavilonnal egy vonalban, előtte egy palánkkal körülvevett konyha; a főépülettel szemben pedig, mintegy tíz toise-ra, egy palánkokkal alátámasztott és szalmával fedett fészert áll, ahol néhány munkás dolgozik. Ettől a fészertől keletre két kis, körülbelül harminc toise hosszúságú utca található, amelyeket mindkét oldalról szalmával fedett, pálcátetős kunyhók határolnak, amelyek a tetőt nem számítva körülbelül tizenkét láb magasak, és amelyek a tisztviselők és az alkalmazottak elhelyezésére, valamint a király összes holmijának raktározására szolgálnak. A félsziget csúcsán, a tenger felőli oldalon található a kórház, amely romlásnak indult, és amelyről de Bellecombe és Chevreau urak úgy döntöttek, hogy a szárazföld belsejében, mintegy másfél mérföldnyire kell elhelyezni, amint arról alább szó lesz. Louisbourg különböző épületeinek költségét, beleértve az erődöt is, huszonötezer livre-re becsülöm; de meg kell jegyezni, hogy a kormány kivételével mindent újra kell építeni, mivel a nedvesség miatt minden paliszád elkorhadt... A földbe helyezett paliszádok két év alatt elkorhadnak; nem lehet két lábnyit ásni anélkül, hogy ne találjunk vizet...

Szeptember 28-án indultam el a Plaine de Santé-ra (ez a név aligha illik erre a létesítményre). De Bellecombe, Chevreau és Benyowszky urakat kísértem el. Négyen voltunk egy csónakban, előttünk két másik személy, akik az ellátmányt vitték, és néhány katona, akik egy tolmács kíséretében követtek minket. Tíz óra alatt hét mérföldet tettünk meg ezen a folyón, amely mindenütt százötven és száznyolcvan toise közötti szélességű, és Louisbourgtól egy mérföldnyire kezd el apadni. A partok ekkor tizenöt-tizenhét láb magasak. A vidék nagyon nyílt, és ez a folyó tíz mérföldön át egy nagyon szép síkságon folyik, amelynek a földje homokos, de *fataque* nevű fűfélékkel borított... A Louisbourgból az Alföldre vezető úton legalább tíz sziget van, mind nagyon zöld, ugyanazokkal a füvekkel és bokrokkal borított, mint a folyó partjai, és a legkellemesebb látványt nyújtják... Az út során az első hat mérföld alatt minden elbűvölőnek tűnt. A Saint-Jean erődben pihentünk

és vacsoráztunk. Ez az őrhely, amely három és fél mérföldnyire fekszik a folyótól, de csak másfél mérföldnyire a szárazföldtől, egy négyzet alakú, körülbelül nyolc toise-nyi terület, amelyet egyszerű, a végén nem hegyes paliszádsor vesz körül, és amelyre félttem ráhajolni, hogy a folyóba nézzek. Belsejében van a tisztnek egy kunyhó, amely két szobát alkot, paliszádokból épült és szalmával fedett, mellette pedig egy kis szalmakonyha. Az erődön kívül, mintegy harminc lépésnyire van egy szintén szalmával fedett, palánkkal fedett épület, amely barakknak szolgál. Ennek a létesítménynek a teljes költsége négy-ötszáz livre lehet... Az a hét vagy nyolc katona, aki ezt az őrhelyet elfoglalta, bár majdnem olyan betegnek tűntek, mint a többiek, biztosítottak bennünket, hogy jobban érezték magukat ott, mint Louisbourgan... A Saint-Jean-erőd tüzérsége két kis ágyú, egy font töltényt és két *máglyát tartalmazó ágyú*. Nagyon elégedetten indultunk el, és még két és fél mérföldet tettünk meg a legszebb vidéken keresztül, időről időre feketék lakóhelyeivel találkozva. Louisbourgtól az Alföldig tizenhárom kis falucskát számoltam meg. Végre öt óra tájban a folyó folyása hegyek közé vezetett; körülbelül egy ligát mentünk tovább, és megérkeztünk erre a Plaine de Santéra, amely egy medencének a végén fekszik, amelyet nagyon magas, mindig ködbe burkolózó hegyek vesznek körül. Mindannyian úgy ítéltük meg, hogy ez a hely a legegészségtelenebb mindazok közül, amelyeket eddig bejártunk. Louisbourg óta minden felhő elvonul és esővé kondenzálódik ebben a medencében, és meggyőződésem, hogy nincs tíz nyugodt nap az évben. A katonai helyzet is rosszul van megválasztva: az ember nagyon könnyen meglepődhet... Az Auguste-erődnek nevezett úgynevezett erőd egy cukorhegy csúcsán fekszik, ahonnan csak varjakra lehet lőni... Ez az Auguste-erőd a Saint-Jean-erődhöz hasonlóan egy nyolc toises négyzet, amelyet paliszádok vesznek körül, amelyek teljesen elkorhadtak és még rosszabb állapotban vannak, mint amit eddig láttunk. A téren három rossz szalmakonyhó áll barakkoknak és konyháknak. Százötven lépcsőn megy fel oda az ember, és a tüzérség, amely négy háromfontos lövegéből áll, csak a hegy szintjére emelkedő madarakat tudja legyőzni. A lábánál Ennek a komor helynek a létesítménye: egy ötvenszer harminc méteres, padló nélküli kunyhó, amelyet palánkokból építettek, és három éve az Île de France-ról érkezett zsindeellyel fedtek, és amely a nedvességtől teljesen elkorhadt. Ezek általában tizenkét-tizenöt évig tartanak a mi szigeteinken, Madagaszkáron pedig már nem működnek. A paliszádok, amelyek ennek a kunyhónak a falait alkotják, elkorhadtak, és egy

ötven évvel ezelőtt épült ház nem nézne ki olyan romosan, mint amilyennek leírom... Ha ehhez a konyhához hozzáadunk egy szalmából készült konyhát, akkor megvan a Plaine de Santé városa a különböző tervrajzokon.

A folyó túloldalán egy szalmaépület, amit kórháznak hívnak, és egy másik hasonló épület, amit kaszárnyának hívnak, és olyan szánalmas állapotban van, hogy a báró azt tanácsolta, hogy ne menjünk oda. M. de Bellecombe mindig megkérdezte, hol van a város, és csak akkor hagyta abba a viccelődést, amikor lefeküdt. Amikor felkeltünk, nem fedezhettük fel a ködbe burkolózott hegyeket... Tíz órakor szálltunk újra partra... és négy óra utazás után megérkeztünk Louisbourgba. Az Antongil-öböl és a szomszédos vidék teljesen elpusztult, és az ország végtelenül nyomorúságosabb, mint Foulpointe-nál. Biztosítottak arról, hogy de Benyowszky báró sohasem küldhetett sem rizst, sem ökröket az Île de France-ra, mert soha nem volt elég a megélhetéséhez. Mayeur tolmácsa százhatvannyolcat kezelt közülük a Borostyán-fok felé. Ez volt az az időszak, amikor a király csordája a legnépesebb volt. És a különböző háborúk, amelyek az országot feldúlták, nem adtak M. de Benyowszky úrnak ötven ökröt a fosztogatáshoz, és kiirtották a megélhetés minden más forrását, amelyet ez az ország biztosított számára...

M. de Benyowszky úrral beszélgetve arról, hogy Franciaországnak milyen kevés haszna lesz az itteni tartózkodásából, azt válaszolta nekem: "Hogy a kétmillió lecke nem drága, hogy a minisztériumot megtanítsa arra, hogy Madagaszkáron kicsiben semmit sem lehet tenni, de ha valaki magánpénzekből itt egy kis haditengerészetet akarna, ha ráadásul évi kétmilliót adna neki, hogy költsön rá, és hatszáz emberrel tartsa fenn a hadtestét (ami évi négy-ötszáz újoncot feltételez), úgy véli, hogy húsz év alatt ez a gyarmat már nagy haladást érne el". Én azt állítottam neki, hogy a metropolisztól négyezer mérföldre fekvő országban nem választhat az ember, hogy olyan országot telepítsen le, ahol hat emberből öt meghal két év alatt, ahol a maradék gyenge, lábadozó és katonai vagy mezőgazdasági munkára képtelen. Példának vehettem volna ezt a nyolcvan embert, akik közül egy sem tud puskával bánni, vagy egy mozdulatot sem tud gyakorolni. Ő maga is elismerte, hogy nem tudta őket oktatni, mert állandóan kórházban voltak. Végül megmaradtam meggyőződésesnek, hogy a negyven millió és a tizenkétezer ember, amelyet húsz év múlva küldenének hozzá, ha az ő tervét követnék, hozzáadódna ahhoz a veszteséghez, amelyet Franciaország máris elszenvedett, és hogy akkor a királynak nem lenne Madagaszkáron háromszáz

telepese, és olyan épületei és erődítményei, amelyeket egymillióra lehetne értékelni. Megkérdeztem M. de Benyowszky urat, hogy mi lehetett a véleménye, amikor Madagaszkárra érkezett. Ő azt válaszolta: "Nem, nem, nem, nem, nem: "A népet leigázni, hogy azt tegye, amit a király akar, és hogy soha nem ismerte jól a kormány szándékait e tekintetben, továbbá hogy jól tudta, hogy könnyebb egy gyarmatot az ellenségtől meghódítani, mint új gyarmatot alapítani." A király azt mondta, hogy a gyarmatokat a király nem akarta leigázni. Egyetértettem vele ebben az igazságban, amelyet még kevésbé lehet vitatni, ha Antongil Bayt vesszük példának, de nagyon távol állok attól, hogy azt higgyem, hogy M. de Benyowszky úr tartózkodása növelte a feketék tőlünk való függését. Korábban is teljesen alá voltak vetve az Île de France kormányzójának akaratának.

Ami a Bombetocba vezető utat illeti, megbizonyosodtam róla, hogy azt sohasem követték nyomon, hogy egyetlen európai sem tette meg, és miután M. de Benyowszky megparancsolta a Mayeur nevű embernek, a tolmácsának, hogy menjen és kereskedjen ökrökkel, ez az ember észak felé vette az irányt a tengerpart felé, és a nyugati partra ment. Miután M. de Benyowszky utasította Mayeur nevű emberét, a tolmácsát, hogy menjen és kereskedjen ökrökkel a nyugati parton, ez az ember észak felé vette az útját a tengerpartig, és ezen az úton haladt előre tizenkét mérföldre Bombetoc-tól, ahonnan egy százhatvannyolc ökröből álló csordával tért vissza az Antongil öbölbe.

Nem fogok belemenni a létesítmény belső adminisztrációjának részleteibe. Láttam, hogy a király holmijait mindenféle rend nélkül szalmaraktárakban halmozták fel, kitéve a nedvességnek és minden más lehetséges balesetnek. M. de Benyowszky azt mondta nekem, hogy ez nem az ő dolga. Én azonban mindenütt az ő nevét láttam. Úgy vélem, hogy de Bellecombe és Chevreau urak csak nagyon nem kielégítő beszámolót tudnak majd adni erről a cikkről. Ami a birtokokat illeti, én voltam a felelős azért, hogy M. Dubourg úr birtokára igényt tartsak. Minden kutatásom ebben a tekintetben haszontalan volt, akárcsak a Chevreau és Coquereau uraké, az engedélyező tisztviselőé, és ugyanolyan szívesen mennék Új-Zélandra, hogy igényt tartsak M. Marion örökségére. ¹

1 Marion du Fresne francia felfedező 1772-ben halt meg Új-Zéland felfedezése közben.

ÜRES OLDAL

FOGALOMTÁR

Megjegyzés: nem minden személy- vagy helységnév szerepel itt, csak azok, amelyek fontosak, de ismeretlenek lehetnek. A "de" vagy "des" betűvel kezdődő személyneveket a következő szó szerint soroltuk - azaz a "de Boispréaux" a "B" betűk között szerepel.

Adelsheim, 'Baron'	Benyovszky kollégája, aki csatlakozott hozzá a második madagaszkári expedícióban. "Egy német úriember
d'Aiguillon, Emmanuel	Külügyminiszter 1770-74 között
Angontsy	Település Madagaszkár északkeleti részén, az Antongil öböltől mintegy 50 km-re keletre.
Antamaroas	Malagaszkári nép - az Antaimoro, a keleti parton, Antongiltól délre. Benyovszky 'Saphirobay'-nak is nevezte őket.
Antongil	Öböl Madagaszkár északkeleti részén, amelynek a fejenél fekszik a mai Maroantsetra városa.
Antonguin	Település, Antongiltól mintegy 160 km-re nyugatra, valahol Antanambao térségében.
des Assises, [La Grive?]	(más néven Desassises) Maillart megbízta, hogy vizsgálja ki Benyovszky tevékenységét.
Barlow, Nathaniel	Angol kereskedő Makaón, Kína
de Bellecombe	francia köztisztviselő, akit Sartine küldött, hogy ellenőrizze Benyovszky madagaszkári kolóniáját.
Besse	Benyovszky kincstárnoka Madagaszkáron
Beti	Az egyik madagaszkári nép királynője, 1750 körül.
de Boispréaux	Segédmérnök
Bolsheretsk	Kisváros Dél-Kamcsatkán, egykor a félsziget fővárosa.
Bombetok	Folyó és öböl Madagaszkár nyugati partvidékén, Antongillal azonos szélességi fokon (lásd fent). Jelenleg Betsiboka néven ismert.
Bourdé	Egy kereskedelmi hajó kapitánya, aki 1775-ben járt Benyovszky kolóniáján.
de Boynes, Pierre	1771-74 között haditengerészeti miniszter
Cagliostro, Alessandro	Olasz bűvész, kalandor és szélhámos (1743-1795)
Cap St Sebastian	Madagaszkár észak-nyugati részén lévő, ma 'Tanjon' Androntany néven ismert hegyfok.
Cape Amber	Madagaszkár legészakibb foka

Prosper Cultru - Madagaszkár császára

de Castries, Charles	francia marsall, a francia haditengerészet titkára, 1780-87
Chekavka	Egy kis kikötő, Bolsheretsk városától nyugatra (lásd fent).
de Chevillard	Ismeretlen személy, Benyovszky kéziratának lehetséges átírója
Chevreau	francia köztisztviselő, akit Sartine küldött, hogy ellenőrizze Benyovszky madagaszkári kolóniáját.
Coquereau	Bellecombe és Chevreau kísérfője, aki segített nekik a madagaszkári auditálásban.
de Cossigny, Joseph-Francois	francia mérnök és kertészmérnök, aki érdeklődött Mauritius iránt.
Csurin, Maxim	Kamcsatkai hajóskapitány
David, Pierre	Mauritius kormányzója, 1746-1753
Dianmanou	Egy kis malagaszkári klán vezetője Antongil közelében.
Dumas, Jean-Daniel	Mauritius kormányzója, 1767-1768
Fiume	Ma Rijeka néven ismert, Horvátországban
Fort Auguste	Valahol Antongil környékén, ahol Benyovszky állítása szerint erődöt épített.
Fort Dauphin	Település Madagaszkár déli csücskénél, ma Taolagnaro néven ismert.
Fort St Jean	Valahol Antongil környékén, ahol Benyovszky állítása szerint erődöt épített.
Fort de Volontaires	Benyovszky által elnevezett hely a Bombatok-öböl partján (lásd fentebb) A név egy öbölre és egy erődre vonatkozik.
Foulepointe	Madagaszkár keleti partján, a mai Mahavelona város mellett található.
Glemet	Fort Dauphin fő kereskedője
Hiavy	Egy Mahavelona környéki madagaszkári klán főnöke.
Ile d'Agulde	Ismeretlen - egy sziget, amelyen Benyovszky állítása szerint előőrsöt létesített. Feltehetően Antongiltól délre (lásd fent).
Ile de France	Mauritius szigetének másik neve
de Kerguelen, Yves-Joseph	francia tengerésztiszt és felfedező (1734-1797)
La Bigorne	Volt francia katona (más néven "Filet"), Beti királynő kedvence.
de la Pérouse, Jean-Francois	francia tengerésztiszt és felfedező (1741-1788)
de la Vigne-Buisson, [Alexis?]	Lorient francia kikötőjének parancsnoka
Lambouin	Egy madagaszkári nép vezetője Cap Sebastien környékén

Prosper Cultru - Madagaszkár császára

Larcher, kapitány	A francia hadsereg kapitánya, aki a Benyovszky-t megölő csapatokat vezette.
le Bon, Simon	Mettelopolis francia püspöke Makaóban
de Lessart, Antoine	Francia pénzügy/belügy/külügyminiszter (1741-1792)
Lorient	Kikötő Franciaország bretagne-i partjainál
Louisbourg	Benyovszky első településének neve az Antongil öbölben
de Lozier-Bouvet, Jean-Baptiste	Mauritius kormányzója, 1753-1755
Maillart-Dumesle, Jacques	"Intendant" / vezető tisztviselő Mauritiuson. Más néven "Maillart".
Manahar	Település Madagaszkár keleti partvidékén, ma Mananara néven ismert.
Mananding	Egy kis malagaszkári klán vezetője Antongil közelében.
Marange	Mérnök
Marigny	Benyovszky "önkéntes" kapitánya, egy dragonyos ezred volt kapitánya.
Marin	Benyovszky "önkénteseinek" kapitánya, egy kanadai ezred volt kapitánya.
Marion du Fresne, Marc-Joseph	Francia magánhajós, kelet-indiai kereskedő és felfedező. Meghalt Új-Zélandon 1772
Maroce sziget	más néven Ile d'Aiguillon. Jelenleg Nosy Mangabe néven ismert, az Antongil öbölben, Madagaszkáron.
Marovoay	Település Madagaszkáron, a Bombatok-öböl elején (lásd fent)
Massoualé	Egy kis település, ma Masoala néven ismert, az öböl túloldalán, Mananarával szemben (lásd fentebb).
de Maudave, Fayd'herbe	francia katonatiszt, kereskedelmi gyarmatot alapított Madagaszkáron (1725-1777)
Mayeur	Benyovszky által alkalmazott tolmács
Meder, Magnus	(más néven Meyder) orosz tengernagyi orvos, 1765-ben Kamcsatkára száműzték; Benyovszkyval együtt Madagaszkárra utazott.
Henska kisasszony	Benyovszky feleségének, Zusannának a húga (vezetéckneve Hönschként is szerepel).
de Modave	(lásd de Maudave)
Morungana	Ismeretlen - Benyovszky leírása szerint Madagaszkár nyugati partvidékén található.
Neuhof, Theodore de	Német kalandor és család, rövid ideig "Korzika királya" (1694-1756).

Prosper Cultru - Madagaszkár császára

Nilov, ezredes	Kamcsatka parancsnoka, meghalt 1771-ben
Nilova, Aphanasia	Nilov ezredes feltételezett lánya (lásd fent).
Panov, Vaszilij	Orosz gárdatiszt, 1770-ben Kamcsatkára száműzték.
Poivre, Pierre	Mauritiuson tevékenykedő francia botanikus (1719-1786)
Port de Boynes	Benyovszky másik neve Antongil (lásd fentebb) - Pierre de Boynes-ről nevezték el (lásd fentebb).
Port Louis	Mauritius szigetének fővárosa
de Praslin, Cesar	1766-70 között francia haditengerészeti miniszter
Raoul	Egy kis malagaszkári klán vezetője Antongil közelében.
de Robien	A francia [kereskedelmi] társaság makaói képviselője
des Roches, Francois	Mauritius kormányzója 1772-1776. Más néven de Ternay.
de Rochon. Alexis-Marie	francia csillagász, fizikus és utazó (1741-1817)
Ryoumin, Ivan	Kamcsatka kancellária hivatalnok
de Saint-Hilaire, kapitány	A francia kereskedelmi flotta kapitánya kb. 1773
Sainte-Marie sziget	Sziget Madagaszkár keleti partjainál, ma Nosy Boraha néven ismert.
Sakalaves	Madagaszkár népe - a Sakalava, amely Madagaszkár szinte egész nyugati felét uralja.
Sambarives	Malagasy nép, Benyovszky így írta le: nyilvánvalóan Manahar közelében éltek.
de Sanglier	Benyovszky egyik kapitánya Madagaszkáron
Santé, Plaine de	Fort St Jean-tól keletre mintegy 20 km-re fekvő terület (lásd fentebb)
Saphirobays	(lásd Antamaroas)
de Sartine, Antoine	1774-1780 között a francia haditengerészet minisztere
de Souillac, Francois	Mauritius kormányzója, 1779-1780
Stepanov, Ippolit	Kamcsatkára száműzött orosz katonatiszt
Tamatave	Madagaszkár keleti partján, a "Foulepointe"-tól délre (lásd fent). Ma Toamasina néven ismert nagyváros.
de Ternay, Charles	Mauritius kormányzója, 1772-1776
Tinguebale	Folyó Madagaszkár északkeleti részén, az Antongil öbölbe ömlik; makagasy neve Antainambalana.
de Tromelin, Chevalier de	Egyike a több Bothers, mind tengerésztisztek ezen a néven, virágzott 1735-1840
Turgot, Anne-Robert-	1774-ben francia haditengerészeti miniszter, később pénzügyi

Prosper Cultru - Madagaszkár császára

Jacques de Vergennes, Charles	főellenőr. 1774-től francia külügyminiszter
Vohémar	Település Madagaszkár északkeleti részén, körülbelül 165 km-re az északi parttól.
Vrbové	Város a mai Szlovákiában, Benyovszky szülőhelye.
Windbladh, Augusztus	Svéd tisztt, fogságba esett Kamcsatkán 1770-ben